

ZAŠTITA ŽENA OD NASILJA U PRAVOSUDNOM SISTEMU FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Analitički izvještaj
o praćenim krivičnim
postupcima u predmetima
rodno zasnovanog nasilja
pred sudovima u Federaciji
Bosne i Hercegovine

Sida

KVINNA
KVINNA

Izdavač:

Centar ženskih prava
Mejdandžik 9; 72000 Zenica; BiH
Tel/fax: +387 32 402-049
Mob: +387 60 311 19 22
E-mail: czppzz@gmail.com
Web: <http://www.cenppz.org.ba>

ISBN 978-9926-8516-3-7
CIP zapis dostupan u COBISS
sistemu Nacionalne i
univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 56230150

Naslov:

Zaštita žena od nasilja u
prvosudnom sistemu
Federacije Bosne i Hercegovne

Analitički izvještaj o praćenim krivičnim
postupcima u predmetima rodno zasnovanog
nasilja pred sudovima u Federaciji BiH

Autorica:

Doc. dr Dženana Radončić

Urednica:

Meliha Sendić

Za izdavača:

Meliha Sendić

Dizajn i prelom:

Dragan Ivanković

Štampa:

Labirint d.o.o. Zenica

Tiraž:

300

Zenica, 2023. godine

Ova publikacija je u potpunosti ili djelimično finansirana od strane Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (Sida) i fondacije Kvinna till Kvinna.

Mišljenja iznesena u ovoj publikaciji ne održavaju nužno mišljenja Sida-e i fondacije Kvinna till Kvinna. Za sadržaj je odgovorna autorica.

07 1. Uvod**09** 1.1. Zakonski okvir i politike u oblasti prevencije i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja**11** 1.2. Pristup i saradnja sa sudovima**12** 1.3. Metodologija praćenja**12** 1.4. Struktura uzorka za analizu**15 2. Analiza praćenih predmeta****17** 2.1. Materijalnopravni aspekti**22** 2.1.1. Pravna kvalifikacija**32** 2.1.2. Kaznena politika**46** 2.1.3. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti**55** 2.2. Procesnopravni aspekti**55** 2.2.1. Izazovi dokazivanja nasilja u porodici**58** 2.2.2. Tok i dinamika postupka: ostvarivanje načela efikasnosti**60** 2.2.3. Zaštita oštećene/žrtve nasilja u krivičnom postupku**64** 2.2.4. Ostvarivanje naknade štete putem imovinskopravnih zahtjeva**67** 2.3. Vansudski aspekti praćenih predmeta rodno zasnovanog nasilja**67** 2.3.1. Analiza strukture počinitelaca**68** 2.3.2. Odnos žrtve i počinitelja**70** 2.3.3. Analiza strukture i položaja žrtava/oštećenih**71** 2.4. Uočene dobre prakse u krivičnopravnom tretmanu slučajeva rodno zasnovanog nasilja**75 3. Zaključna razmatranja i preporuke****75** 3.1. Zaključna razmatranja**78** 3.2. Preporuke**78** 3.2.1. Opšte preporuke**79** 3.2.2. Konkretizirane preporuke

07 1. Uvod**09** 1.1. Zakonski okvir i politike u oblasti prevencije i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja**11** 1.2. Pristup i saradnja sa sudovima**12** 1.3. Metodologija praćenja**13** 1.4. Struktura uzorka za analizu**15** 2. Analiza praćenih predmeta**17** 2.1. Materijalnopravni aspekti**22** 2.1.1. Pravna kvalifikacija**32** 2.1.2. Kaznena politika**46** 2.1.3. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti**55** 2.2. Procesnopravni aspekti**55** 2.2.1. Izazovi dokazivanja nasilja u porodici**58** 2.2.2. Tok i dinamika postupka: ostvarivanje načela efikasnosti**60** 2.2.3. Zaštita oštećene/žrtve nasilja u krivičnom postupku**64** 2.2.4. Ostvarivanje naknade štete putem imovinskopravnih zahtjeva**67** 2.3. Vansudski aspekti praćenih predmeta rodno zasnovanog nasilja**67** 2.3.1. Analiza strukture počinilaca**68** 2.3.2. Odnos žrtve i počinitelja**70** 2.3.3. Analiza strukture i položaja žrtava/oštećenih**71** 2.4. Uočene dobre prakse u krivičnompravnom tretmanu slučajeva rodno zasnovanog nasilja**75** 3. Zaključna razmatranja i preporuke**75** 3.1. Zaključna razmatranja**78** 3.2. Preporuke**78** 3.2.1. Opšte preporuke**79** 3.2.2. Konkretizirane preporuke

1. Uvod

Analitički izvještaj predstavlja nastavak analiza na podlozi kontinuiranih aktivnosti praćenja krivičnih postupaka u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja u Federaciji BiH od strane Centra ženskih prava, objavljenih tokom 2011.¹, 2014.², 2017.³ i 2020.⁴ godine. Zaključci i preporuke sadržane u izvještaju su pripremljeni na podlozi petog ciklusa višemjesečnog praćenja krivičnih postupaka, realizovanog u periodu januar – decembar 2022. godine, za odabrana djela rodno zasnovanog nasilja pred ciljanim općinskim i kantonalnim sudovima širom Federacije BiH i to kantonalnim sudovima u Bihaću, Novom Travniku, Sarajevu, Tuzli i Zenici, te općinskim sudovima u Bihaću, Bugojnu, Gračanici, Jajcu, Konjicu, Sarajevu, Tešnju, Tuzli, Zavidovićima i Zenici.

Činjenica da, ni gotovo deset godina od objavljivanja prvog analitičkog izvještaja, sistem zaštite od nasilja još uvijek nije u potpunosti funkcionalan, zahtijeva posebnu pažnju svih nivoa vlasti, posebno kreatora politika, ali i dodatni angažman svih zainteresovanih javnih tijela i nevladinih organizacija. Nasilje nad ženama je vodeći problem u oblasti zaštite ljudskih prava u BiH, ali i u čitavom svijetu. Upravo zbog toga smo nastojale da ovaj analitički izvještaj, kao i prethodni, bude stavljen u funkciju konkretnih i fokusiranih zagovaračkih napora za unaprjeđenje javnih politika, zakona i praksi u oblasti prevencije i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja nad ženama i djecom. Kao i ranije, fokus je na kritičkom analiziranju primjene instituta krivičnog prava u konkretnim krivičnim postupcima iz perspektive zaštite prava i položaja oštećenih osoba, prevashodno žena i djece. Naglasak će biti na ispitivanju eventualnog napretka u odnosu na probleme istaknute u prethodnim izvještajima i na uočavanju novih trendova u krivičnopravnom odgovoru na slučajeve rodno zasnovanog nasilja.

Centar ženskih prava je, na osnovu preporuka i zaključaka iz analize praćenih krivičnih postupaka, te istraživanja i kontinuiranih edukacija subjekata uključenih u postupanje u slučajevima rodno zasnovanog nasilja formirao multisektoralnu radnu grupu koja se sastoji od predstavnika/ca pravosuđa i tužilaštva, Federalnog ministarstva pravde, Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova i Centra ženskih prava, sa ciljem razmatranja adekvatnosti postojećih zakonskih rješenja. Rezultat rada navedene grupe je Inicijativa za izmjene i dopune Krivičnog zakona Federacije BiH⁵ i inicijativa za uvođenje

¹ Analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Federaciji BiH, Centar ženskih prava, Zenica 2011.

² *Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini*, Centar ženskih prava i Udružene žene, Zenica i Banja Luka, 2014.

³ *Analiza praćenja krivičnih i prekršajnih postupaka u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini*, Udružene žene i Centar ženskih prava, Banja Luka i Zenica, 2017.

⁴ *Zaštita žena od nasilja u pravosudnom sistemu Bosne i Hercegovine, Analiza praćenja krivičnih i prekršajnih postupaka u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini*, Udružene žene i Centar ženskih prava, Banja Luka i Zenica, 2020.

⁵ Na osnovu iskustava iz rada Centra, kao i zaključcima multisektoralne radne grupe, Centar je, u saradnji sa Udruženjem žena sudija u Bosni i Hercegovini, u periodu 2018.-2021. godine podnio nekoliko inicijativa za izmjene i dopune Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, između ostalog **inicijativu za dopunu člana 222.** u cilju unaprjeđenja zakonodavnog okvira za sankcioniranje osoba koja nasilje u porodici su izvršila u prisustvu djeteta ili maloljetnika i **inicijativu za izmjene i dopune Krivičnog zakona Federacije BiH** u cilju stvaranja zakonodavnog okvira za sankcioniranje osoba koja vrše krivična djela putem informaciono-komunikacionih tehnologija i **time ugrožavaju građane/ke.**

instituta tzv. *osobe od povjerenja* u sistem zaštite, koja je u međuvremenu usvojena izmjenom Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH⁶. Ostale aktivnosti koje su, između ostalog, proizašle iz rezultata monitoringa krivičnih postupaka uključuju niz edukacija i specijalističkih obuka za različite kategorije profesionalaca/ki u sistemu podrške i zaštite, kao i provođenje regionalnog istraživanja o propustima sistema u slučajevima nasilja nad ženama koje je rezultiralo izradom Regionalnih smjernica za procjenu rizika i upravljanje rizikom za sprečavanje ponavljanja i eskalacije nasilja nad ženama⁷.

Struktura ovog izvještaja je, u najvećem dijelu, usaglašena sa strukturom prethodnih izvještaja za Federaciju BiH, u cilju lakše usporedbe stanja i uočavanja trendova u oblasti krivičnopravne zaštite od nasilja nad ženama. U prvom dijelu izvještaja je predstavljen relevantni normativni okvir, metodologija praćenja krivičnih postupaka sa opštom strukturom uzorka praćenih krivičnih predmeta, sortiranih po krivičnim djelima i po ciljanim sudovima, kao i kratki pregled iskustava i prakse uspostavljanja saradnje sa sudovima.

U drugom i centralnom dijelu izvještaja fokus je na analizi materijalno-pravnih i procesno-pravnih aspekata praćenih krivičnih postupaka. Po ustaljenoj strukturi, razmatraju se **materijalno-pravni aspekti** (pravna kvalifikacija, kaznena politika, vrednovanje olakšavajućih i otežavajućih okolnosti) i **procesno-pravni aspekti** praćenih predmeta (tok i dinamika postupka u svjetlu ostvarivanja načela zakonitosti i efikasnosti, zaštita svjedokinja/oštećenih tokom postupka i ostvarivanje naknade štete putem imovinskopravnih zahtjeva). U odvojenom podnaslovu su istaknute uočene dobre prakse u krivičnopravnom tretmanu rodno zasnovanog nasilja, pored dobrih praksi navedenih pod odgovarajućim podnaslovima. Radi konciznosti i osiguravanja mjerodavnosti zaključaka kroz izvještaj će, gdje god to bude svrsishodno, biti izvršeno grupisanje krivičnih djela po srodnosti, u skladu sa odredbama Krivičnog zakona FBiH:

- a) **Krivična djela protiv života i tijela** (Ubistvo; Teška tjelesna povreda; Laka tjelesna povreda)
- b) **Krivična djela protiv spolne slobode i morala** (Silovanje; Spolni odnošaj s nemoćnom osobom; Spolni odnošaj sa djetetom; Bludne radnje; Zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom; Navođenje na prostituciju; Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije; Rodoskrvnuće)
- c) **Krivična djela protiv braka, porodice i mladeži** (Nasilje u porodici; Izbjegavanje izdržavanja; Vanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom).

Ovaj dio ćemo zaključiti sa analizom vansudskih aspekata praćenih predmeta, i to analizom strukture uzorka počinitelja (tzv. profil počinitelja), odnosom žrtve i počinitelja, kao i analizom strukture i položaja žrtava/oštećenih - profil žrtve u smislu dobne, obrazovne, radnopravne strukture i strukture po mjestu prebivališta. Konačno, bit će iznesena zaključna razmatranja i preporuke - opšte preporuke i preporuke sortirane prema različitim kategorijama adresata.

⁶ Ova inicijativa je podnesena 13.10.2020. godine i usvojena 29.07.2021. godine: <https://cenppz.org.ba/usvojene-izmjene-i-dopune-zakona-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici-fbih/>

⁷ <https://cenppz.org.ba/wp-content/uploads/2021/03/Regional-Guidelines-for-Risk-Assessment-BHS.pdf>

1.1. ZAKONSKI OKVIR I POLITIKE U OBLASTI PREVENCIJE I SUZBIJANJA RODNO ZASNOVANOG NASILJA

Međunarodni standardi o prevenciji i suzbijanju nasilja nad ženama koji proizilaze iz međunarodnih i regionalnih instrumenata o ljudskim pravima direktno su primjenjivi u pravnom okviru BiH kroz član II stav 1. Ustava BiH. Bosna i Hercegovina (dalje: BiH) je država potpisnica svih važnijih međunarodnih i regionalnih sporazuma koji osiguravaju zaštitu od nasilja nad ženama i rodne diskriminacije, prije svega Konvencije UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (dalje: CEDAW), Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (dalje: Istanbulska konvencija ili Konvencija)⁸ i Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (dalje: EKLJP). Stoga je BiH dužna da zaštiti sve osobe od nečovječnog i ponižavajućeg postupanja, osigura pravo na pravično suđenje i pravo na privatni i porodični život, kao i slobodu od diskriminacije na osnovu spola u ostvarivanju ljudskih prava garantovanih, između ostalih, i EKLJP.

Relevantni zakoni u BiH ne sadrže zasebnu definiciju nasilja nad ženama (i djevojčicama) i rodno zasnovanog nasilja. Sve postojeće definicije nasilja su rodno neutralne, uključujući definiciju sadržanu u Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH⁹, koja definiše „nasilje zasnovano na spolu“, bez korištenja pojma spola ili roda.¹⁰ Krivični zakoni BiH i FBiH, kao osnovni pravni okvir za krivično procesuiranje nasilja nad ženama, kriminalizuju djela nasilja na rodno neutralan način.¹¹ Osim nasilja u porodici i pojedini drugi, ali ne svi, oblici nasilja nad ženama kažnjivi su prema krivičnom zakonodavstvu FBiH, prvenstveno u okviru krivičnih djela ugrožavanja jednakosti čovjeka i građanina, krivičnih djela protiv spolnih sloboda i morala, krivičnih djela protiv braka i porodice, te krivičnih djela nanošenja tjelesnih povreda.¹²

Proganjanje, prisilni brak i genitalno sakaćenje nisu ujednačeno kriminalizirani u BiH, što je suprotno međunarodnom pravu.¹³ Za razliku od Republike Srpske koja je 2017. godine usvojila novi Krivični zakon¹⁴, kriminalizirajući prisilne brakove, genitalno sakaćenje i uhođenje, Krivični zakon FBiH ne sadrži slične odredbe. Krivična djela koja uključuju seksualno nasilje nisu u potpunosti definisana u skladu sa Istanbulskom konvencijom i standardom prema kojem se svi pokušaji nasilja nad ženama moraju kriminalizirati.¹⁵ Definicija silovanja u domaćem zakonodavstvu nije usklađena sa međunarodnim standardima, uključujući standarde Istanbulske konvencije, u cilju kažnjavanja svakog seksualnog čina izvršenog prema drugoj osobi bez pristanka.

8 U novembru 2013. godine, BiH je ratifikovala Istanbulsku konvenciju, čime je postala šesta članica koja je to učinila. Kompletan tekst dostupan online: <https://rm.coe.int/168046031c>

9 Službene novine BiH brojevi 16/03 i 102/09.

10 O potpunijem zakonskom okviru i javnim politikama u oblasti zaštite ženskih ljudskih prava naročito u kontekstu nasilja na ženama, vidi: Centar ženskih prava i Analitika - Centar za društvena istraživanja, Integralna regionalna studija: „Da li je pravda iznevjerila žene preživjele nasilja?: Akcioni orijentirane preporuke za efikasno sprečavanje, zaštitu i procesuiranje u zemljama Zapadnog Balkana i Turskoj“, novembar 2019. Dostupno putem linka: <https://cenppz.org.ba/da-li-je-pravda-iznevjerila-zene-prezivjele-nasilja-akciono-orijentirane-preporuke-za-efikasno-sprecavanje-zastitu-i-procesuiranje-u-zemljama-zapadnog-balkana-i-turskoj/> (pristup 4.4.2020.)

11 Krivični zakon BiH (Sl. novine BiH broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 32/07, 30/05, 53/06, 55/06, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15); Krivični zakon FBiH (Sl. novine FBiH 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14).

12 Vidi: Krivični zakon FBiH, Krivični zakon RS i Krivični zakon Brčko Distrikta.

13 Agencija za ravnopravnost spolova (ARS) „Izveštaj o realizaciji Okvirne strategije za provedbu Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) u Bosni i Hercegovini (2015 – 2018): Izveštajni period juli 2015-decembar 2016,“ str. 28.

14 Krivični zakon RS, objavljen u Službenim novinama RS, 64/17 (10/07/2017. Dostupno na lokalnim jezicima: <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivični-zakonik-Republike-Srpske-2017.pdf> (pristupano: 7.1.2019.)

15 ARS BiH, „Izveštaj o realizaciji Okvirne strategije za provedbu Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) u BiH (2015 – 2018): Izveštajni period juli 2015-decembar 2016“ p. 28.

Porodični zakon u FBiH zabranjuje nasilje u porodici.¹⁶ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH (dalje: ZZNP) propisao je krivičnu odgovornost za sva djela nasilja u porodici i osigurao je žrtvama pravo na slobodan i nesmetan pristup sudovima.¹⁷ Član 222. KZ FBiH inkorporira definiciju nasilja u porodici iz ZZNP FBiH i predviđa krivičnu odgovornost za sva djela nasilja u porodici, dok otežavajuće okolnosti, u slučaju nastupanja smrtne posljedice, povećavaju zapriječenu kaznu do petnaest godina zatvora ili kaznu dugotrajnog zatvora.¹⁸

Pravni okvir za zaštitu svjedoka u krivičnom postupku, koji se sastoji od Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka u BiH i odgovarajućeg zakona u FBiH, primjenjiv je i na žrtve nasilja nad ženama i dopunjuje ostatak relevantne regulative. Prema ovom zakonskom okviru, tužilac je dužan obavijestiti organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugrožene svjedokinje u postupak i omogućiti pružanje pomoći tog organa, kao i psihološku podršku svjedokinji, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih lica prilikom ispitivanja ili saslušanja.¹⁹ Posebne mjere zaštite ugrožene svjedokinje uključuju mogućnost udaljavanja optuženog iz sudnice i ograničenja vezana za ispitivanje svjedokinje. Međutim, zakon ne poznaje koncept pratnje osobe za podršku žrtvama nasilja nad ženama u sudskim postupcima, što je sada inkorporirano u ZZNP FBiH u formi instituta *osobe od povjerenja*. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku dopušta djetetu svjedoku ili žrtvi da bude ispitano do dva puta uz pomoć psihologa, pedagoga ili sličnog stručnjaka, te zabranjuje suočavanje djeteta s optuženim u slučaju teške psihološke ili fizičke traumatizacije djeteta.²⁰

U BiH je u proteklom periodu doneseno i provodi se niz javnih politika koje su direktno usmjerene na suzbijanje nasilja nad ženama ili politika koje sadrže aspekte suzbijanja nasilja nad ženama. Ove politike su najvećim dijelom izrađene u formi strategija ili akcionog planova. Ipak, većina strateških dokumenata kojima se uređuju javne politike je prestala važiti, a nisu dostupni podaci o usvojenim novim dokumentima javnih politika. Nedostaju sistematično i koordinisano prikupljeni podaci o rasprostranjenosti pojedinih oblika nasilja nad ženama, na osnovu kojih bi se kreirale sveobuhvatne i odgovarajuće javne politike. Agencija za ravnopravnost spolova BiH je u martu 2019. godine provela Analizu o dostupnim podacima unutar pravosuđa BiH, a koji se tiču rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici. Analiza je pokazala da koje mjere raspoloživi podaci odgovaraju obavezi prikupljanja podataka koju zahtijeva Istanbulska konvencija i drugi međunarodni standardi. Konkretno, uočeno je da su u Sistemu za automatsko upravljanje predmetima u sudovima (CMS) i Sistemu za automatsko upravljanje predmetima u tužilaštvima (TCMS) dostupni podaci o rodu/spolu, dobi i državljanstvu, ali i da značajna količina podataka relevantnih za rodno zasnovano nasilje nije dostupna, odnosno, ne unosi se u sistem. Entitetske institucije imaju sopstvene sisteme za vođenje evidencija i prikupljanje podataka o nasilju nad ženama i nasilju u porodici²¹, ali nedostaje centralizovana i sveobuhvatna baza podataka na osnovu koje bi se mogle izrađivati statističke i druge analize kao podloga za kreiranje adekvatnih i ciljanih javnih politika.

¹⁶ Porodični zakon FBiH (Sl. novine FBiH br. 31/14).

¹⁷ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, (Sl. Novine FBiH, br. 20/13), član 6.-7.

¹⁸ Krivični zakon FBiH, član 222. Kazna dugotrajnog zatvora u FBiH može trajati u rasponu od 21 do 45 godina.

¹⁹ Vidi: član 7. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH (2003).

²⁰ Vidi: Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH.

²¹ Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, str. 21. Dostupno putem linka: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/06/200206-GREVI0-BHS.pdf> (pristup 13.05.2023. godine).

1.2. PRISTUP I SARADNJA SA SUDOVIMA

Kao i u okviru ranijih ciklusa monitoringa, Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH uputilo je *Preporuku* ciljanim sudovima da podrže monitoring i omoguće Centru ženskih prava adekvatno praćenje suđenja u predmetima rodno zasnovanog nasilja. Iako su se od našeg zadnjeg monitoringa desile promjene u rukovodstvu Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine, nije bilo smetnji za davanje Preporuke svim ciljanim sudovima da se omogući nesmetano odvijanje monitoringa.

U skladu sa ranijom praksom i uspostavljenim odnosima povjerenja, nakon sastanka predsjednice Centra ženskih prava i predsjednika/ica ciljanih sudova, potpisivani su protokoli o saradnji. Sastanci su imali za svrhu uspostavljanje inicijalnog kontakta (sa onim sudovima na kojima monitoring dosad nije bio provođen), utvrđivanje konačnih tekstova protokola o saradnji, određivanje kontakt osoba u sudovima, te dogovaranje konkretnog načina omogućavanja uvida u arhivirane i aktuelne predmete, kao i pristup ročištima za krivične postupke u toku. Potpisivanje Protokola sa sudovima sa kojima je Centar ženskih prava imao prethodnu saradnju obilježeno je dobrodošlicom i iščekivanjem nastavka našeg rada i prisustva, dok je sa sudovima iz manjih sredina bilo određenih poteškoća, koje su se odnosile na nerazumijevanje važnosti potrebe eksterne analize stanja, skeptičnosti, zatvorenosti, pravdanjem nedostatkom kapaciteta koje bi omogućile nesmetan rad i monitoring. U konačnici su potpisani protokoli o saradnji sa predsjednicima/ama svih sudova na kojima se vršio monitoring (5 kantonalnih i 10 općinskih). **Saradnja sa ciljanim sudovima i određenim kontakt osobama je u najvećem dijelu korektno i uspješno realizovana.**

Opažanja u odnosu na raniji ciklus monitoringa, naročito jer su sudovi iz manjih sredina po prvi put monitorisani, ukazuju da praksa varira od suda do suda: od ulaska i pristupa sudu, posjedovanja posebno opremljenih prostorija za saslušavanje ugroženih žrtava i svjedoka, pristupa tužioca/tužiteljica ali i sudija/sutkinja prema žrtvi kao i informiranje žrtava o njihovim pravima. Pozitivna praksa u odnosu na raniji monitoring su pozivi pojedinih sudova za uključivanjem Centra u sastanke i tematske događaje kako bi se razmijenila iskustva iz uloge institucija pravosuđa i organizacije koja zastupa prava žena, a sve u cilju da se pravosudni sistem učini dostupnijim i pruži mogućnost da svaki građanin bolje razumije svoja prava. Primijećena je i pozitivna praksa senzibilnijeg pristupa prema oštećenim, u smislu prilagođenog jezika i obraćanja tokom sudskog postupka, i korištenje zakonskih ovlasti da se dodijeli status ugroženog svjedoka kako bi se smanjili potencijalni negativni efekti i retraumatizacija žrtava prilikom svjedočenja. Ova praksa je posebno primijećena kod sudija/sutkinja koji/e su učestvovali/le u edukaciji na temu "Rodna (ne)ravnopravnost – predrasude i stereotipi".²²

Iskustva monitorarki obuhvataju komunikaciju sa sudovima putem određene kontakt osobe, blagovremeno informisanje, pristup ročištima, ali i sve drugo što je od značaja za uspješno vršenje monitoringa. Praćenje suđenja vršeno je prisustvom na ročištima. Pohvalno je da je monitorkama na većini sudova i u većini predmeta dopušteno prisustvo na ročištu, iako se radilo o ročištima zatvorenim za javnost. U nekoliko slučajeva se, najčešće, branitelj optuženog protivio prisustvu monitorarki, ali postupajuće sudije su uprkos tome dozvolile njihovo prisustvo. Pored prisustva

²² Seminar "Rodna (ne)ravnopravnost – predrasude i stereotipi" je realizovan u saradnji sa Javnom ustanovom Centar za edukaciju sudija i tužilaca FBiH i Visokim sudskim i tužilačkim vijećem BiH, uz učešće sudija/sutkinja i tužioca/tužiteljica iz cijele Federacije BiH. Učesnici/ce su osvijestili vlastiti odnos prema različitostima, predrasude koje (eventualno) imaju i izvore tih predrasuda i stereotipa, te njihov mogući uticaj na profesionalne odluke i ponašanja. Razgovaralo se o uticaju predrasuda i stereotipa na različitosti i kako se uticaj ličnog stava može odraziti na donošenje odluka u predmetima rodno zasnovanog nasilja.

na ročištima za aktivne predmete, vršen je i pasivni monitoring uvidom u predmete arhivirane u praćenim sudovima.

Možemo zaključiti da je pristup sudovima, informisanje monitorke, komunikacija i omogućavanje pristupa spisima i ročištima realizovano bez problema.

1.3. METODOLOGIJA PRAĆENJA

Monitoring je, na svim sudovima, vršen u periodu od početka januara do kraja decembra 2022. godine. Proces monitoringa je podrazumijevao prikupljanje podataka o krivičnim predmetima u fokusu praćenja. Za svaki praćeni predmet popunjava se jedinstven obrazac i dostavljan analitičarki zajedno sa anonimiziranim pripadajućim i dostupnim spisima predmeta (optužnica, zapisnici sa ročišta i presuda/presude).

Za ovu analizu i potrebe projekta, tri monitorke su prikupljale podatke aktivnim monitoringom suđenja – prisustvom na ročištima, te pasivnim monitoringom, vršenjem uvida i prikupljanja arhivirane građe za krivične predmete u fokusu. Aktivni monitoring je obuhvatao neposredno praćenje postupaka kroz osiguran pristup monitorke ročištima, od kojih su neka bila zatvorena za javnost. Dozvoljavanje pristupa ročištima je bilo ključno za uočavanje prakse sudova i tretman oštećene u postupku kroz pružanje psihološke i pravne pomoći, neformalno ponašanje tužitelja spram optuženog i oštećene, kao i kvalitet pouke o mogućnosti postavljanja imovinskopravnog zahtjeva.

Ukupno je analizirano 198 krivičnih predmeta rodno zasnovanog nasilja u kojima se kao oštećena lica pojavljuju samo žene ili žene i djeca, u okviru kojih je procesuirano 200 krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja. U cilju prikupljanja podataka za odabrane predmete monitorke su prisustvovala na ukupno 180 ročišta.

1.4. STRUKTURA UZORKA ZA ANALIZU

Krivični postupci su praćeni samo pred ciljanim sudovima i samo u pogledu unaprijed određenih krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja.

U FBiH ne postoji sistematsko i koordinisano prikupljanje podataka o svim vrstama nasilja nad ženama u BiH, uključujući tu i odgovor krivičnog pravosuđa. Uprkos tome, aktivnim monitoringom su se nastojala obuhvatiti sva djela u fokusu praćenja koja su bila procesuirana u periodu od januara do decembra 2022. godine, a pasivnim monitoringom je izvršen uvid u spise okončanih predmeta.

U nastavku je dat tabelarni pregled praćenih krivičnih djela po ciljanim sudovima, grupisanih s obzirom na srodnost (Tabela 1).

Napomene uz tabelu br. 1:

1. Ukupno je praćeno 198 krivičnih predmeta, u okviru kojih je procesuirano 200 krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja u fokusu praćenja. Broj krivičnih djela predstavljenih tabelarno je veći od broja praćenih predmeta zbog sticaja krivičnih djela u nekoliko slučajeva (10 predmeta, odnosno 21 krivično djelo) prema istoj ili različitim oštećenim.

Iz tabele br. 1 se uočava da su najzastupljenija djela protiv braka, porodice i mladeži, ukupno 170. Unutar te kategorije, bez većih iznenađenja, ima najviše slučajeva nasilja u porodici, čak 165 slučajeva. Po zastupljenosti slijede krivična djela protiv spolne slobode i morala (18 slučajeva), u okviru kojih je najviše slučajeva silovanja (12). Brojčano su najmanje zastupljena krivična djela protiv života i tijela (8), iako treba uzeti u obzir da se svih osam praćenih predmeta odnosi na djela femicida (namjeravanom ili ostvarenom sa smrtnom posljedicom).

Tabela 1 - Pregled praćenih krivičnih djela po sudovima

Posmatrani sud	Krivična djela protiv života i tijela		Krivična djela protiv spolne slobode i morala		Krivična djela protiv braka, porodice i mladeži				Ostalo / Nešto drugo			UKUPNO		
	166 Ubistvo	203 Silovanje	207 Spolni odnosi s djetetom	208 Bludne radnje	211 Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije	216 Vanbračna zajednica sa mladim maloljetnikom	219 Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika	222 Nasilje u porodici	223 Izbegavanje izdržavanja	289 Razbojništvo	189 Ugrazavanje sigurnosti		362 Nasilničko ponašanje	Krada i oštećenje
Kantonalni sud Bihać	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Kantonalni sud Novi Travnik	1	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	4
Kantonalni sud Sarajevo	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Kantonalni sud Tuzla	4	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
Kantonalni sud Zenica	0	4	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	5
Općinski sud Bihać	0	0	0	0	0	0	0	29	0	0	0	0	0	29
Općinski sud Bugojno	0	0	0	0	0	1	0	9	0	0	0	0	0	10
Općinski sud Gračanica	0	2	0	0	0	0	0	15	0	0	0	0	0	17
Općinski sud Jajce	0	0	0	0	0	0	0	13	0	0	0	0	0	13
Općinski sud Konjic	0	0	0	0	0	0	0	12	0	0	0	0	0	12
Općinski sud Sarajevo	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	0	0	0	11
Općinski sud Tešanj	0	0	0	2	1	0	0	13	0	0	0	0	0	16
Općinski sud Tuzla	0	0	0	0	0	0	0	19	0	0	0	0	0	19
Općinski sud Zavidovići	0	0	1	1	0	1	0	39	0	0	1	0	0	43
Općinski sud Zenica	0	1	0	1	0	1	1	4	1	0	0	0	1	10
UKUPNO	8	12	1	4	1	3	1	165	1	2	1	0	1	200
	8	18				170				4				

07 1. Uvod**09** 1.1. Zakonski okvir i politike u oblasti prevencije i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja**11** 1.2. Pristup i saradnja sa sudovima**12** 1.3. Metodologija praćenja**13** 1.4. Struktura uzorka za analizu**15** 2. Analiza praćenih predmeta**17** 2.1. Materijalnopravni aspekti**22** 2.1.1. Pravna kvalifikacija**32** 2.1.2. Kaznena politika**46** 2.1.3. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti**55** 2.2. Procesnopravni aspekti**55** 2.2.1. Izazovi dokazivanja nasilja u porodici**58** 2.2.2. Tok i dinamika postupka: ostvarivanje načela efikasnosti**60** 2.2.3. Zaštita oštećene/žrtve nasilja u krivičnom postupku**64** 2.2.4. Ostvarivanje naknade štete putem imovinskopravnih zahtjeva**67** 2.3. Vansudski aspekti praćenih predmeta rodno zasnovanog nasilja**67** 2.3.1. Analiza strukture počinitelaca**68** 2.3.2. Odnos žrtve i počinitelja**70** 2.3.3. Analiza strukture i položaja žrtava/oštećenih**71** 2.4. Uočene dobre prakse u krivičnompravnom tretmanu slučajeva rodno zasnovanog nasilja**75** 3. Zaključna razmatranja i preporuke**75** 3.1. Zaključna razmatranja**78** 3.2. Preporuke**78** 3.2.1. Opšte preporuke**79** 3.2.2. Konkretizirane preporuke

2. Analiza praćenih predmeta

Nasilje nad ženama i djevojčicama najraširenije je kršenje ljudskih prava u svijetu i jedan od najtežih oblika nasilja, jer se njegovim ispoljavanjem krše osnovna ljudska prava i slobode žena i djevojčica, kao što su pravo na život, pravo na slobodu i sigurnost, pravo na fizički, psihički i seksualni integritet i dr. Svakih 11 minuta ženu ili djevojku ubije intimni partner ili član porodice, a dodatne stresne situacije, od pandemije COVID-19 do ekonomskih previranja, neizbježno dovode do još više fizičkog i verbalnog zlostavljanja.²³ Žene i djevojke također se suočavaju sa rasprostranjenim sajber nasiljem, od mizoginog govora mržnje do seksualnog internet uznemiravanja, vrijeđanja i ponižavanja žena, uhođenja na internetu, objavljivanja pornografskog sadržaja bez pristanka žrtve (tzv. osvetnička pornografija), objavljivanja privatnih podataka žrtve nasilja i trgovine ljudima omogućene upotrebom tehnologije.²⁴

Djelotvorna prevencija i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici se postiže koordinisanim pristupom i poduzimanjem mjera u cilju kriminalizacije krivičnih djela, predviđanjem adekvatnih i odvraćajućih sankcija za relevantna krivična djela, zaštitom žrtava i osiguravanjem pristupa pravdi za žrtve rodno zasnovanog nasilja nad ženama, podrškom žrtvama i saradnjom institucija u lancu zaštite. Položaj žene kao žrtve rodno zasnovanog nasilja određuju brojni i kompleksno isprepleteni društveno-ekonomski, pravni i institucionalni faktori, poput povjerenja u pravosudni sistem, formalni i suštinski pristup profesionalaca/ki i službenih lica, senzibilitet za rodnu dimenziju, (ne)djelotvornost procesuiranja i kažnjavanja za slučajeve nasilja nad ženama, te sistem podrške i pomoći oštećenoj (pravna i psihološka pomoć prije, tokom i nakon krivičnog postupka, kao i specijalizirane usluge podrške).

Zaključci o djelotvornosti krivičnog procesuiranja i kažnjavanja djela nasilja nad ženama i djevojčicama utiču na ocjenu preventivne i represivne uloge pravno-institucionalnog okvira u Federaciji BiH. Iako su evidentni naponi koje je domaća vlast učinila u cilju unapređenja javnih politika, legislative i prakse, puni učinak takvih mjera još uvijek nije ostvaren, što je konstatovano i u GREVIO izvještaju za Bosnu i Hercegovinu.²⁵ Sa druge strane, dugotrajnost ciklusa monitoringa i brojnost sudova na kojima se monitoring provodi pokazuju otvorenost i spremnost institucionalnih aktera za djelovanje kojim će se unaprijediti odgovor krivičnog pravnog sistema zaštite i podrške u slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Nasilje nad ženama rodno je uslovljeno nasilje usmjereno na ženu zbog toga što je žena ili nasilje koje nesrazmjerno pogađa žene. Uključuje sva djela rodno uslovl-

²³ Izjava Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Antonija Guterresa povodom obilježavanja Međunarodnog dana eliminacije nasilja nad ženama: <https://indonesia.un.org/en/208652-message-antonio-guterres-international-day-elimination-violence-against-women>

²⁴ Evropski institut za ravnopravnost spolova (EIGE), Nasilje nad ženama i djevojkama na internetu – informativni letak o utvrđenim oblicima nasilja nad ženama na internetu.

²⁵ GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Bosnia and Herzegovina, Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), usvojen 24. juna 2022. godine, a objavljen 08. novembra 2022. godine. Tekst dostupan putem linka: http://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2022/12/GREVIO_compressed.pdf

jenog nasilja koja imaju za posljedicu ili će vjerovatno imati za posljedicu tjelesnu, seksualnu, psihološku ili ekonomsku štetu ili patnju, uključujući prijetnje takvim djelima. Obuhvata krivična djela kao što su seksualno nasilje, uključujući silovanje, sakaćenje ženskih spolnih organa, prisilni brak, prisilni pobačaj ili sterilizaciju, trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, uhođenje, seksualno uznemiravanje, femicid, govor mržnje i zločine na temelju spola i različite oblike *online/sajber* nasilja („nasilja na internetu”), uključujući dijeljenje intimnih sadržaja bez pristanka ili manipulisanje njima, uhođenje na internetu i uznemiravanje na internetu. Takvo nasilje temelji se na rodnoj neravnopravnosti i u njemu se očituje strukturalna diskriminacija žena. Žene općenito češće doživljavaju nasilje na internetu na temelju spola ili roda, naročito nasilje na internetu seksualne prirode. Žene su na internetu sistematično meta nasilnih desničarskih ekstremističkih skupina i terorističkih skupina čija je namjera širiti mržnju protiv žena. Takozvani pokret *incel* (nedobrovoljni celibat), na primjer, potiče na nasilje nad ženama na internetu i promovise takvo nasilje kao herojski čin. Nasilje na internetu posebno utiče na žene aktivne u javnom životu, kao što su političarke, novinarke i braniteljice ljudskih prava. To može imati učinak ušutkivanja žena, ograničavanje njihovog učešća u društvu i ugrožavanja načela demokratije. **Nasilje nad ženama na internetu** nije posebno obuhvaćeno Istanbulskom konvencijom, zbog čega je važno da djela nasilja nad ženama budu adekvatno zakonski regulisana, kako bi mogla obuhvatiti sve oblike nasilja nad ženama, koja se mogu izvršiti u različitim kontekstima i odnosima, na različite načine i koristeći različite medije ili sredstva izvršenja. Nasilje na internetu u porastu je zbog upotrebe interneta i informatičkih alata, a često je riječ o produžetku nasilja koje žrtve trpe izvan interneta. Uprkos rasprostranjenosti nasilja na internetu, postojeća regulativa u Bosni i Hercegovini je nepotpuna i ne omogućava ujednačeno kvalifikovanje djela nasilja na internetu i njihovo adekvatno kažnjavanje.

Nasilje u porodici oblik je nasilja nad ženama zbog toga što nesrazmjerno pogađa žene. Događa se u porodici ili kućanstvu, neovisno o biološkim ili pravnim porodičnim vezama, između intimnih partnera ili između ostalih članova porodice, uključujući roditelje i djecu. Žene su nesrazmjerno zastupljene kao žrtve oba oblika nasilja zbog osnovnih obrazaca prinude, moći i/ili kontrole. Međutim, žrtva takvog nasilja može biti svako, bez obzira na spol ili rod. Naročito u slučaju nasilja u porodici može biti pogođena svaka osoba, uključujući muškarce, mlađe ili starije osobe, djecu i LGBTIQ osobe.²⁶

Nasilje nad ženama i nasilje u porodici predmet su krivičnog prava, predstavljaju kršenje ljudskih prava i čine oblik diskriminacije. Bosna i Hercegovina se obavezala na njihovu prevenciju i suzbijanje kao dio sveukupnih napora u zaštiti ljudskih prava u BiH, na način koji će osigurati djelotvoran krivični progon takvih krivičnih djela, iskorjenjivanje nasilja nad ženama i bolju podršku i zaštitu žrtava. Važan referentni dokument, već spomenut u dijelu koji tematizira normativni okvir, jeste Konvencija Vijeća Evrope iz 2014. o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici („**Istanbulska konvencija**”)²⁷. Istanbulska konvencija najopsežniji je međunarodni okvir za sveobuhvatno suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u obitelji. Ekspertska grupa Vijeća Evrope za akciju protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO) objavila je 16. decembra 2022. godine svoj prvi izvještaj o osnovnoj evaluaciji Bosne i Hercegovine.²⁸ Izvještaj sadrži sveobuhvatnu analizu imple-

26 Prijedlog Direktive Evropskog vijeća. Dostupno putem linka: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52022PC0105>

27 Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (CETS br. 210); COM(2016) 111.

28 http://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2022/12/GREVIO_compressed.pdf

mentacije odredbi Istanbulske konvencije, priznaje korake koje je zemlja preduzela da bi se uskladila sa sporazumom, ali i identifikuje oblasti u kojima je napredak još uvijek potreban.

U svom izvještaju GREVIO pozdravlja politike za osiguranje rodne ravnopravnosti, uključujući rodno osjetljivo budžetiranje u ministarstvima na državnom i entitetskom nivou i uspostavljanje kontakt osoba za rodnu ravnopravnost. Pozitivni koraci istaknuti u izvještaju uključuju donošenje novog krivičnog zakonodavstva kojim se uvode krivična djela prisilnog sakaćenja genitalija (FGM), prisilne sterilizacije, uhođenja, seksualnog uznemiravanja i prisilnog braka. GREVIO također hvali pružanje specijalističke podrške žrtvama u postupcima nasilja u porodici, putem „osobe od povjerenja“, koja pomaže žrtvama i prisustvuje svim njihovim sastancima i saslušanjima pred javnim institucijama, uključujući policiju i sudove.

GREVIO, bazirajući svoje nalaze na informacijama dobijenim od vlasti, civilnog društva i širokog kruga izvora, uključujući posjetu Bosni i Hercegovini, također identifikuje izazove koji zahtijevaju „hitno djelovanje“ vlasti kako bi se uskladili sa sporazumom. Zaključak je da je potrebno uložiti više napora, posebno da bi se poboljšala implementacija Istanbulske konvencije u odnosu na sve oblike nasilja nad ženama, naročito one oblike koji su trenutno manje obrađeni u politikama, programima i službama podrške, uzimajući u obzir njihovu rodnu prirodu. U oblasti krivičnog gonjenja i procesnog prava, GREVIO u izvještaju identifikuje zabrinjavajuće sudske i kaznene prakse, kao što su preovlađujuća upotreba olakšavajućih okolnosti, široka upotreba sporazuma o priznanju krivice i izricanje vrlo blagih kazni, koje nose rizik od osjećaja nekažnjivosti među počiniocima i žrtvama. Svi navedeni zaključci vezani za krivično gonjenje su prethodno već identificirani i istaknuti u analitičkim izvještajima pripremljenim na osnovu monitoringa krivičnih postupaka u predmetima rodno zasnovanog nasilja.

2.1. MATERIJALNOPRAVNI ASPEKTI

Opšte načelo Istanbulske konvencije, primjenjivo na svaki član Konvencije, jeste proklamacija da je osnovno ljudsko pravo svakoga, a posebno žena, da živi život bez nasilja, kako u javnom, tako i u privatnom domenu, te da se Konvencija mora primjenjivati bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Član 3. Istanbulske konvencije sadrži ključne definicije od značaja za prevenciju i suzbijanje nasilja nad ženama, koje je definisano kao **kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije žena**, a predstavlja sve radnje rodno zasnovanog nasilja koje dovode ili mogu dovesti do fizičke, seksualne, psihičke ili ekonomske povrede ili patnje za žene, uključujući i prijetnje takvim radnjama, prinudom, odnosno proizvoljnom lišavanju slobode, bilo u javnom ili privatnom životu. Pojam nasilja u porodici, u duhu Istanbulske konvencije, treba tumačiti kao „svaki čin fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja koje se dešava u porodici ili domaćinstvu, odnosno između *bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, bez obzira da li počinitelj sa žrtvom dijeli ili je dijelio domaćinstvo.*“ Nasilje u porodici se javlja u više oblika i to kao nasilje u braku, partnersko nasilje, nasilje prema članovima zajedničkog domaćinstva i nasilje prema djeci.

Definicija **rodno zasnovanog nasilja nad ženama** treba obuhvatiti „nasilje koje je usmjereno protiv žene, jer je žena, odnosno nasilje koje nesrazmjerno pogađa žene“. Ključna razlika između rodno zasnovanog nasilja i bilo kojeg drugog oblika nasilja je spol/

rod žrtve kao primarni motiv za rodno zasnovano nasilje.²⁹ U skladu sa navedenom definicijom nasilja nad ženama, Istanbulska konvencija posebno navodi oblike nasilja nad ženama koje treba kriminalizirati (ili, gdje je moguće, sankcionisati na drugi način). To su psihičko nasilje, progon, fizičko nasilje, seksualno nasilje uključujući silovanje, prisilni brak, sakaćenje ženskih genitalija, prisilni abortus, prisilna sterilizacija i seksualno uznemiravanje. S obzirom na ozbiljnost nasilja u porodici, Konvencija propisuje da se okolnosti u kojima je djelo počinjeno nad bivšim odnosno sadašnjim supružnikom odnosno partnerom, od strane člana porodice, lica koje stanuje zajedno sa žrtvom odnosno lica koje je zloupotrijebilo svoj autoritet, mogu smatrati otežavajućim okolnostima prilikom odmjerenja kazne ili elementom biča krivičnog djela. Bez obzira na konkretni oblik nasilja nad ženama i njihovu brojčanu zastupljenost, Istanbulska konvencija obavezuje Bosnu i Hercegovinu da zauzme holistički pristup nasilju na ženama, što uključuje donošenje, provođenje i nadzor nad preventivnim, zaštitnim i strateškim mjerama za svaki oblik nasilja nad ženama. U vrijeme pisanja ovog izvještaja, nijedan konkretan zakonodavni akt se ne bavi nasiljem nad ženama, kao rodno zasnovanim nasiljem, i nasiljem u porodici na sveobuhvatan način.³⁰

Nasilje u porodici određeno je članom 222. Krivičnog zakona FBiH i ne uključuje jasno seksualno ili ekonomsko nasilje.³¹ Primjenjivost navedenog člana je ograničena u poređenju sa Konvencijom budući da obuhvata samo slučajeve nasilja unutar porodice i ne obuhvata slučajeve nasilja počinjenog od strane trenutnog ili bivšeg partnera koji ne žive u istom domaćinstvu.³² Nasilje u porodici je također definisano članom 7. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, što je u skladu sa Konvencijom kada je u pitanju ponašanje.

Istanbulska konvencija zahtijeva od BiH inkriminaciju **psihološkog nasilja** koje je definisano kao *namjerno ponašanje koje ozbiljno narušava psihički integritet neke lica prinudom, odnosno prijetnjama*. Definicija nasilja u porodici iz člana 222. KZ FBiH uključuje i narušavanje psihičkog zdravlja člana porodice, kao posljedicu ponavljanog i produženog zlostavljanja. Ipak, ograničavanje djela nasilja u porodici na zakonom definisanu porodicu znači da ovo djelo ne omogućava krivično procesuiranje psihološkog nasilja nad sadašnjim ili bivšim intimnim partnerom koji nije ujedno i (bivši) bračni odnosno vanbračni partner. Time se otežava krivično procesuiranje različitih oblika intimnog partnerskog nasilja. Osim toga, u dosadašnjem monitoringu krivičnih postupaka od strane Centra ženskih prava, nisu uočeni slučajevi procesuiranja psihološkog nasilja bez elemenata fizičkog nasilja. Jedan mogući razlog jeste činjenica da je psihološko nasilje također obuhvaćeno djelom ugrožavanje sigurnosti iz člana 183. KZ FBiH³³, iako je i u Izvještaju GREVIO izražena

²⁹ Izvještaj GREVIO, str. 12.

³⁰ Neka krivična djela obuhvaćena Istanbulskom konvencijom, poput nasilja po osnovu spola i seksualnog uznemiravanja, su inkriminisana Zakonom o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine, pa može doći do preklapanja tužiteljskih nadležnosti, posebno u odnosu na seksualno uznemiravanje, što u konačnici može dovesti do neuspješnog procesuiranja. Izvještaj GREVIO, str. 74.

³¹ Član 222. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine definiše nasilje u porodici kao drsko ili nepromišljeno ponašanje kojim se ugrožava mir, fizički integritet ili psihičko zdravlje člana porodice. Za ovo djelo zapriječena je novčana ili kazna zatvora od jedne do petnaest godina, ovisno o primjeni otežavajućih okolnosti (uključujući upotrebu oružja ili nenamjerno ubistvo člana porodice zbog nečijeg ponašanja).

³² Shodno Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine član porodice je definiran kao: „bračni i vanbračni drug, bivši bračni i vanbračni drug, krvni rođak u ravnoj liniji, usvojitelj i posvojenik, rođak u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno i srodnik po tzbini do drugog stepena zaključno“. Vanbračni partneri su partneri koji su živjeli u zajednici najmanje tri godine ili manje ako imaju dijete.

³³ Član 183. Krivičnog zakona Federacije BiH:

(1) Ko ugrozi sigurnost neke osobe ozbiljnom prijetnjom da će napasti na život ili tijelo te osobe ili na taj način izazove uznemirenje građana, kaznit će se kaznom zatvora do šest mjeseci.

(2) Ko ugrozi sigurnost više osoba ozbiljnom prijetnjom da će napasti na život ili organ tih osoba ili na taj način izazove uznemirenje građana, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do pet godina.

zabrinutost da se opštim krivičnim djelom kojim se inkriminiraju ozbiljne prijetnje ne obuhvata adekvatno ponašanje koje čini psihološko nasilje. Intencija Istanbulske konvencije jeste da se osigura inkriminisanje obrasca zlostavljanja koje se ponavlja i dugo traje putem radnji koje same po sebi ne moraju dosegnuti prag inkriminacije, dok je član 183. KZ FBiH više usmjeren ka kažnjavanju pojedinačnih izolovanih događaja. Član 183. stav 3. uspostavlja kontekst nasilja u porodici za djelo ugrožavanja sigurnosti, ali stavlja fokus na proganjanje, a ne na psihičko nasilje.

Verbalno nasilje potpada pod psihološko nasilje i predstavlja oblik emocionalnog zlostavljanja. Kada verbalni napadi postanu redovni i sistematični, te fokusirano ciljaju na nečije osjetljive tačke, osoba koja je predmetom napada se može smatrati žrtvom verbalnog zlostavljanja. Verbalno nasilje može uključivati stanja koja su specifična za osobu, kao što su omalovažavanje (nasamo ili pred drugima), ismijavanje, korištenje psovki koje su posebno neugodne za drugog, govorenje loših stvari o bliskim licima drugog, prijetnje drugim oblicima nasilja, bilo prema žrtvi ili prema osobi koja joj je draga. U drugim slučajevima, verbalno zlostavljanje može biti relevantno za identitet žrtve, kao što je njihova vjera, kultura, jezik, (percipirana) seksualna orijentacija ili tradicija.³⁴ Ovisno o emocionalno najosjetljivijim područjima žrtve, zlostavljači često svjesno ciljaju na te probleme na način koji je za žrtvu bolan, ponižavajući i prijeteći. Većina verbalnog nasilja koje žene doživljavaju zato što su žene je seksualizirano i smatra se seksualnim nasiljem. Monitoringom je uočeno da u najvećem broju praćenih slučajeva nasilja u porodici počinitelj vrijeđao oštećenu nazivajući je “kurvom”, “droljom”, obraćao joj se na način koji predstavlja žene kao seksualne objekte (npr. šale o seksualnoj dostupnosti, prostituciji, silovanju). Verbalno nasilje može se klasificirati kao seksistički govor mržnje³⁵, a cilj mu je poniziti, dehumanizirati i uplašiti osobu.

Proganjanje nije kao takvo kriminalizirano materijalnim krivičnim zakonodavstvom u Federaciji BiH, ali krivično djelo *Ugrožavanje sigurnosti* je propisano članom 183. KZ FBiH, i inkriminiše ugrožavanje sigurnosti bračnog partnera, partnera, roditelja ili djeteta (...) „prikradanjem, učestalim praćenjem ili uznemiravanjem na drugi način” za koje je zapriječena novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine. Iako član 183. KZ propisuje i inkriminiše prikradanje, elementi ovog krivičnog djela nisu definisani (odnosno namjerno ponašanje koje se ponavlja i kojim se upućuju prijetnje drugoj osobi prozrokujući kod te osobe strah za vlastitu sigurnost), tako da je primjena ove odredbe potencijalno otežana. Nema podataka o proganjanju/ugrožavanju sigurnosti, pa se tako može konstatovati ograničena provedba ove odredbe. Nadalje, radnja proganjanja je inkriminisana samo kada se počini nad članom porodice, ali ne i izvan porodičnog konteksta. Isti komentari važe za član 7. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, koji također zabranjuje proganjanje člana porodice kao dio djela nasilje u porodici.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, predviđa izvjestan broj krivičnih djela koja sadrže elemente **fizičkog nasilja**, kao što su ubistvo, teške tjelesne ozljede, lakše tjelesne ozljede, nasilje u porodici i nasilno ponašanje. Nadalje, definicija nasilja u porodici prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici FBiH obuhvata fizičku povredu i ponašanje koje bi moglo izazvati ili izaziva opasnost nanošenja fizičkog bola i patnje.

Nasilje počinjeno u intimnim partnerskim vezama nije predviđeno kao zaseban oblik rodno zasnovanog nasilja u KZ FBiH, niti u bilo kojem drugom zakonu. Intimni partneri

(3) Ko prikradanjem, učestalim praćenjem ili uznemiravanjem na drugi način ugrožava sigurnost bračnog partnera, osobe s kojom živi u izvanbračnoj zajednici, roditelja svog djeteta ili druge osobe s kojom održava ili je održavao bliske veze, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

³⁴ <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/verbal-violence-and-hate-speech>

³⁵ Vijeće Europe, informativni tekst o verbalnom nasilju i govoru mržnje dostupan putem linka: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/verbal-violence-and-hate-speech>

nisu članovi porodice, osim ako nisu formirali vanbračnu zajednicu u skadu sa odredbama porodičnog zakonodavstva. To znači da se nasilje koje jedan intimni partner počini prema drugom kvalifikuje u skladu sa zakonskim odredbama koje su u cjelosti rodno neutralne i ne uvažavaju specifičnost nasilja u partnerskim vezama, a koje može biti raznovrsno, od fizičkog, preko psihološkog i seksualiziranog, pa do ekonomskog nasilja. Kao i kod nasilja u porodici, brojni faktori rizika mogu potaknuti počinjenje naročito fizičkog nasilja u partnerskim vezama, između ostalog, različite demografske varijable (niži stepen obrazovanja, mlađa dob, nezaposlenost), zloupotreba alkohola i drugih psihotropnih supstanci, izloženost počinitelja nasilju u djetinjstvu, religioznost itd., sa ozbiljnim i dugotrajnim posljedicama po žrtvu takvog nasilja.³⁶

U odnosu na **seksualno nasilje, uključujući silovanje**, član 36. Istanbulske konvencije obavezuje članice, time i BiH, da inkriminišu sve vidove radnji seksualne prirode bez pristanka, uključujući silovanje. Centralni element definicije iz Konvencije je nedostatak dobrovoljnog pristanka kao izraza slobodne volje. Član 36. stav 1. obuhvata sve vidove seksualnih radnji nad drugom osobom bez njenog pristanka, a koje se namjerno vrše. To su: a) vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode na tijelu drugog lica bez njenog/njegovog pristanka, korištenjem bilo kojeg dijela tijela odnosno predmeta; b) druge seksualne radnje s licem bez njenog/njegovog pristanka; i c) navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji sa trećim licem bez njenog/njegovog pristanka. Član 36. stav 2. predviđa da pristanak mora biti dobrovoljan ishod slobodne volje lica prema procjeni u kontekstu datih okolnosti, dok stav 3. propisuje da se odredbe iz stava 1. također primjenjuju na djela počinjena nad bivšim odnosno sadašnjim supružnicima odnosno partnerima. Seksualno nasilje uključujući silovanje je inkriminisano KZ FBiH.³⁷ Odredbe ovog zakona ne navode konkretno spisak vrsta radnji seksualnog nasilja koje je inkriminisano, kao što to radi Istanbulska konvencija u članu 36. stav 1. tačke a i b, čime se sudijama ostavlja mogućnost širokog tumačenja. Nadalje, čini se da navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji sa trećim licem bez njenog/njegovog pristanka nije inkriminisano, te se stoga ne ispunjavaju standardi iz Istanbulske konvencije. Umjesto toga, navedene odredbe za krivično djelo silovanje propisuju da je potreban dokaz korištenja nasilja, prisile ili prijetnje od strane počinioca. Odredbe, dakle, nisu zasnovane na pojmu slobodnog pristanka kako je to propisano članom 36. Istanbulske konvencije. Ovakav pristup ne odražava sva moguća ponašanja žena koje su izložene seksualnom nasilju i njihove mehanizme odbrane od takvog nasilja, što uključuje reakcije poput bijega, borbe, zaleđivanja, poraza i sprijateljavanja. Neurobiološko istraživanje seksualne traume pokazuje da je „zaleđivanje” uobičajena reakcija žrtava povezana sa naknadnim posttraumatskim stresnim poremećajem (PTSP) i teškom depresijom.³⁸ Potrebno je kažnjavanje i učinkovito procesuiranje bilo koje seksualne radnje bez pristanka, uključujući i u nedostatku fizičkog otpora, jer pasivnost oštećene se ne može smatrati znakom dobrovoljnog učešća. U tom pogledu, u GREVIO Izvještaju za BiH se skreće pažnja vlastima na postojeće obećavajuće prakse u Evropi

36 Vidi više: Svjetska zdravstvena organizacija, Understanding and Addressing Violence Against Women: Intimate partner violence, 2012. Dostupno online; https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf?sequence=1 (pristup 4.4.2020.). Također: K. Šubić, „Obilježja nasilja u partnerskim odnosima: Razlike između homoseksualnih i heteroseksualnih parova” (diplomski rad), Zagreb 2019. Dostupno online: <https://repozitorij.erf.unizg.hr/islandora/object/erf%3A583/datastream/PDF/view> (pristup 4.4.2020.)

37 Relevantne odredbe o silovanju sadržane su u članu 203. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine koji glasi: „Ko drugu osobu upotrebom sile ili prijetnje da će izravno napasti na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe prisili na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina”.

38 Moller A., Sondergaard H. P. and Helstrom L (2017), „Tonic immobility during sexual assault – a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severe depression”, Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinauica, 2017; 96: str. 932-938. Citirano prema Izvještaju GREVIO, str. 80 fn 146.

gdje je nakon konceptualne izmjene definicije silovanja i seksualnog nasilja zasnovane na slobodnom pristanku, porastao broj prijavi i procesuiranja seksualnih radnji učinjenih bez pristanka. U tim slučajevima, istrage/procesuiranja su usmjerena na obavezu optuženog da bude svjestan datog pristanka, čime se šalje poruka da seksualne radnje za koje nije dat pristanak povlače krivičnu odgovornost.³⁹

Paralelno sa krivičnim djelom silovanje, KZ FBiH također inkriminiše, između ostalog, **seksualni odnos sa nemoćnom osobom, seksualni odnos zloupotrebom položaja, seksualno zlostavljanje djeteta, seksualno ucjenjivanje/prisilni seksualni odnos (...)**⁴⁰. U navedenim djelima, u svjetlu žrtvine ugroženosti, zavisnosti, podređenog položaja ili invaliditeta - prisila, prijetnje ili nasilje nisu sastavni element krivičnog djela. Istovremeno, dok je za krivično djelo silovanje bez ijedne otežavajuće okolnosti zapriječena kazna zatvora od jedne do deset godina u Federaciji BiH, gore navedena krivična djela nisu uvijek kažnjiva na sličan način, a paradoksalno je to što su za neka od njih zapriječene šokantno niske kazne.⁴¹ Opasno je da se kroz zakonodavstvo i praksu uspostavlja hijerarhija oštećenih/žrtava na osnovu njihovih karakteristika, kao što su starosna dob, bespomoćnost, zavisnost, invaliditet i drugo, zbog čega je neophodno usvojiti adekvatne zakonske mjere kojim se šalje poruka da je silovanje (bez obzira ko je žrtva) silovanje. Naročito, procesuiranje silovanja žena sa invaliditetom kao seksualni odnos sa nemoćnom osobom šalje poruku da kršenje njihove autonomije i donošenja odluka u seksualnom kontekstu ne predstavlja djelo silovanja. Istovremeno, kada su okolnosti radnje posebno nasilne, prijetee i traumatizirajuće, potrebno je primijeniti otežavajuće okolnosti prilikom odmjerkavanja kazne kako bi kazna bila srazmjerna težini krivičnog djela.⁴²

Nasilje nad ženama obuhvata širok raspon djela - od verbalnog i drugih oblika psihološkog nasilja, do fizičkog i seksualnog rodno zasnovanog nasilja. Na kraju tog spektra je **femicid kao rodno zasnovano ubistvo žene**. Iako je trenutno razumijevanje femicida i dalje ograničeno, poznato je da se veliki dio femicida dešava ženama u nasilnim intimnim vezama, a počinili su ih sadašnji ili bivši partneri.⁴³ Femicid nije predviđen kao zasebno krivično djelo u materijalnom krivičnom zakonodavstvu, pa je utoliko teže prepoznati i pratiti rodnu dimenziju ubistava žena od strane njihovih intimnih partnera ili članova porodice muškog spola. Femicid je često krajnji ishod nasilja u porodici i partnerskog nasilja. U slučajevima femicida se često može uočiti obrazac ponašanja, sa patološki ljubomornim i nasilnim muževima, gdje su žene najviše ugrožene tokom boravka u kući i u trenucima kada se odluče da napuste nasilnika, a prethodno su često na razne načine pokušavale da potraže pomoć. Od više različitih scenarija za femicid, ovdje polazimo od onog koji je najpoznatiji i prisutan u svim društvima, pa tako i domaćem – tzv. intimni femicid⁴⁴ u okviru porodičnih i partnerskih odnosa.

39 Izvještaj GREVIO, str. 80.

40 Relevantne odredbe Krivičnog zakona Federacije BiH: spolni odnos s bespomoćnom osobom (čl. 204.), spolni odnos zloupotrebom položaja (čl. 205.), prisilni spolni odnos (čl. 206.), spolni odnos sa djetetom (čl. 207.), bludne radnje (čl. 208.).

41 Tačnije za obljubu nad nemoćnom osobom je predviđena kazna zatvora od jedne do osam godina, spolni odnosi zloupotrebom položaja zapriječeni su značajno nižom kaznom zatvora između tri mjeseca i tri godine, a spolni odnos sa djetetom sa kaznom zatvora od jedne do osam godina.

42 Izvještaj GREVIO, str. 80.

43 Understanding and addressing violence against women, Svjetska zdravstvena organizacija, WHO 2012, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77421/WHO_RHR_12.38_eng.pdf;jsessionid=FA7D7B3E7F72DCE0BC0015A-0D5EC1C35?sequence=1 (pristup 2.4.2020.)

44 Intimni femicid je ubistvo žene od strane muškarca s kojim je bila u intimnoj partnerskoj vezi (muž, bivši muž, intimni i romantični partner, ljubavnik ili osoba sa kojom je imala dijete). Ovo uključuje i situaciju kada muškarac ubije žensku prijateljicu ili poznanicu koja odbija s njim stupiti u intimnu vezu (emocionalnu ili seksualnu). O različitim oblicima femicida, vidi više: A. Deus i D. Gonzales, Analysis of femicide/femicide legislation in Latin America and the Caribbean and a Proposal for a Model Law, UN Women 2018, str. 15. – 20, dostupno putem linka:

2.1.1. Pravna kvalifikacija

Djela nasilja nad ženama se pretežno kvalifikuju kao osnovni ili manje težak oblik krivičnog djela uprkos ispunjenosti uslova za (teži) kvalifikovani oblik. U slučajevima kada je djelo kvalifikovano u težem obliku, redovno se radi o manje teškom obliku. Ovakvo stanje je rezultat neadekvatnog ocjenjivanja svih obilježja krivičnih djela u procesu pripreme i potvrđivanja optužnica. Takva praksa je identifikovana u vezi sa slučajevima krivičnog djela nasilja u porodici (kako u slučaju odraslih žena tako i u odnosu na maloljetne žrtve), ali i u odnosu na druga krivična djela rodno zasnovanog nasilja, uključujući i femicid.

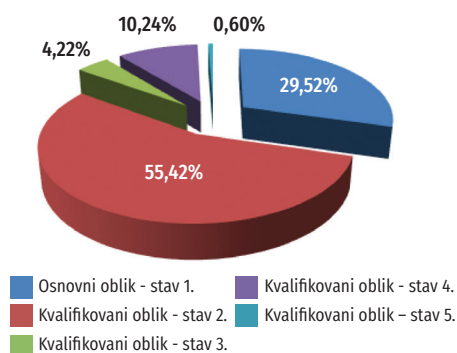
U odnosu na ukupan uzorak praćenih krivičnih djela, u 35% slučajeva je uočeno kvalifikovanje djela u osnovnom obliku. Sama statistika, ipak, nije dovoljna za potpuni uvid u rasprostranjene prakse. Tek se sa detaljnom analizom pojedinačnih predmeta može primijetiti da, iako na teži oblik otpada veći procent praćenih djela (65%), i dalje značajan dio krivičnih djela nije kvalifikovan u odgovarajućem obliku, jer se redovno radi o manje teškom kvalifikovanom obliku, za koje je zapriječena i blaža sankcija, uprkos ispunjenosti uslova za teži kvalifikovani oblik.

U uzorku djela *Nasilje u porodici*, u preko 70% predmeta djelo je kvalifikovano kao teži oblik, od čega je većina (79% djela kvalifikovanih u težem obliku) kvalifikovana prema članu 222. stav 2. KZ FBiH, dakle kao djelo učinjeno prema članu porodice sa kojim počinitelj živi u zajedničkom domaćinstvu. U tabeli broj 2. dat je detaljniji prikaz kvalifikacije djela nasilja u porodici po pojedinim kvalifikovanim oblicima.

Tabela 2: Pregled analiziranih predmeta nasilja u porodici po oblicima (član 222. KZ FBiH)

Član 222. Krivičnog zakona FBiH	Broj slučajeva	Procent
Osnovni oblik - stav 1.	49	29,52%
Kvalifikovani oblik - stav 2.	92	55,42%
Kvalifikovani oblik - stav 3.	7	4,22%
Kvalifikovani oblik - stav 4.	17	10,24%
Kvalifikovani oblik - stav 5.	1	0,60%
Ukupno	166	100,00%

Grafikon 1: Pregled analiziranih predmeta nasilja u porodici po oblicima (član 222. KZ FBiH)

Nedostaci u normativnom okviru koji dovode do izostanka procesuiranja djela nasilja kada je počinjeno od strane bivšeg intimnog partnera oštećene su vidljivi u predmetu *Nasilje u porodici* u kojem je sud donio oslobađajuću presudu, jer je utvrdio, uvidom u činjenični opis optuženice, da u istom nije navedena radnja izvršenja optuženog kao bitno obilježje krivičnog djela. “Nesporno je da optuženi i oštećena (...) imaju dijete. Veza je prekinuta 2015. godine, a dijete je rođeno 2016. godine uz napomenu da oštećena nikada nije zasnivala bračnu ni vanbračnu zajednicu sa optuženim, a što proizilazi iz dokaza, te se oštećena ne može tretirati kao vanbračna supruga optuženog, što upućuje da u predmetu nedostaju zakonska obilježja krivičnog djela iz člana 222. KZ FBiH, a koji nedostatak se ogleda u nepostojanju porodičnih odnosa između optuženog i oštećene.”⁴⁵ Prilikom odlučivanja o krivičnopravnoj

<https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20americas/documentos/publicaciones/2019/05/1final%20analysis%20of%20femicide%20legislation%20in%20latin%20america%20and%20the%20caribbean-compressed.pdf?la=en&vs=409> (pristup 2.4.2020.)

⁴⁵ Općinski sud Sarajevo.

odgovornosti optuženog, zakonom je utvrđena vezanost presude za optužbu, na način da se presuda može odnositi samo na osobu koja je optužena i samo na djelo koje je predmet optužbe sadržane u potvrđenoj odnosno na glavnom pretresu izmijenjenoj optužnici. Naglašavamo da je propust napravljen u prethodnim fazama postupka, ali i da sud nije vezan za prijedloge tužitelja u pogledu pravne ocjene djela.⁴⁶

U slučaju nasilja u porodici počinjenog nad bivšom suprugom i istovremeno nad njenom prijateljicom i prijateljičinom kćerkom, djelo je kvalifikovano kao prekršaj, pa je zbog principa *ne bis in idem*, tužilaštvo odustalo od optužbe.

U predmetu *Nasilje u porodici* počinjenog tako što je optuženi „u porodičnoj kući u kojoj živi u zajedničkom domaćinstvu sa suprugom i sinom, nasiljem, drskim i bezobzirnim ponašanjem ugrozio mir članova svoje porodice na način da je supruzi prišao s leđa, pa hvatajući je rukom za glavu istu udarao drugom rukom po tijelu i oborio je na pod, gdje joj je nastavio zadavati udarce po tijelu rukama i nogama, a kakvo ponašanje optuženog traje već dugi niz godina, čemu su još kao djeca prisustvovali i sin i kćerka, koja se u međuvremenu udala i kod koje su u stan u kojem ista živi sa suprugom, majka i sin optuženog pobjegli dana 02.09.2017. godine zbog ovakvog učestalog ponašanja optuženog, a gdje je isti nastavio sa drskim i bezobzirnim ponašanjem dolazeći narednih nekoliko mjeseci ispred vrata stana, te lupajući na vrata, galamio i upućivao prijetnje i uvrede supruzi i djeci.“ Bez obzira što je djelo počinjeno prema članu porodice sa kojim je optuženi živio u istom domaćinstvu, što proizlazi iz činjeničnog opisa iz optužnice, djelo je kvalifikovano u osnovnom obliku iz člana 222. stav 1. KZ FBiH.⁴⁷

Porast nasilja u društvu je direktno povezan sa porastom nasilja u porodici. Tipični primjer nasilja u porodici počinitelj izvrši u porodičnoj kući, često u prisustvu mladb. djece, najčešće u alkoholiziranom stanju i redovno u obliku teškog vrijeđanja, najčešće oštećenu naziva „kurvom“ i drugim pogrđnim riječima, što je praćeno udarcima po licu i tijelu, a u značajnom broju slučajeva počinitelj prijeti i težim oblicima nasilja – da će ubiti sve ukućane, da će ih zapaliti, „odležati“ i slično. Porodično nasilje predstavlja model ponašanja, a ne izolovani incident, zbog čega u svakom predmetu nasilja u porodici koji se procesuiraju pred krivičnim sudom postoji velika vjerovatnoća da je prijavljeni čin nasilja samo zadnji čin nasilja u nizu nasilničkog ponašanja i da je u nekom obliku nasilje kulminiralo, uslijed čega se oštećena odlučila na prijavljivanje nasilja. Odbrana optuženog često tvrdi kako je konkretan čin nasilja zapravo izolovan incident, koji ne podrazumijeva kontinuitet u činjenju nasilja u porodici. Zbog toga je važno da tužilaštva u optužnici istaknu postojanje (štetnih) posljedica po oštećenu tokom dužeg perioda tokom kojeg je nasilje u bilo kojem obliku trajalo, u vidu ugrožavanja zaštićenog dobra, tj. ugrožavanje mira, tjelesne cjelovitosti ili psihičkog zdravlja oštećene. Štaviše, ponekad iz činjeničnog opisa sadržanog u optužnici i kasnije u presudi proizilazi da se radi o produženom krivičnom djelu⁴⁸ *Nasilje u porodici*, ali u konačnici nije kvalifikovano ni kao produženo krivično djelo niti kao sticaj krivičnih djela, što rezultira blažom sankcijom i uslovnom osudom.

Primjer je slučaj u kojem je optuženi „u toku zajedničkog bračnog života sa oštećenom u njihovoj zajedničkoj kući, vršio fizičko i psihološko nasilje nad

⁴⁶ Član 295. stav 2. Zakona o krivičnom postupku FBiH.

⁴⁷ Općinski sud Konjic.

⁴⁸ Član 55. stav 2. KZ FBiH: Produženo krivično djelo je učinjeno kad je učinitelj s namjerom učinio više istih ili istovrsnih krivičnih djela koja, s obzirom na način učinjenja, njihovu vremensku povezanost i druge stvarne okolnosti koje ih povezuju a koje čine jedinstvenu cjelinu.

svojom suprugom na način da je tukao raznim predmetima, gađao raznim tvrdim predmetima, psovao, vrijeđao, omalovažavao, izgonio iz zajedničke porodične kuće, oduzeo lična dokumenta, pa je (...) oštećena smještena u sigurnu kuću radi oporavka (...), te ovakvim bezobzirnim ponašanjem ugrozio psihički mir i tjelesnu cjelovitost člana svoje porodice“, u kojem je sud donio okrivljujuću presudu i utvrdio kao otežavajuću okolnost činjenicu da je nasilje koje je optužni vršio nad oštećenom trajalo duži period, ali uprkos tome je počinitelj blago kažnjen uslovnom osudom.⁴⁹

U pravosudnoj praksi se može prepoznati nekoliko tipova nasilja u porodici⁵⁰, od kojih su najčešća tri tipa i to **zlostavljanje**, kao dugotrajna demonstracija moći i kontrole koju jedna osoba ima nad drugom osobom, a sastoji se brojnih radnji fizičke ili psihičke prijetnje i prisile, zatim **nasilni otpor** koji se dešava kada žrtve nasilja u porodici ponekad izvrše izolovana nasilna djela kako bi pobjegle ili se odbranile od svojih zlostavljača, u kojem slučaju bi činjenicu prethodnog zlostavljanja žrtve koja je počinilac krivičnog djela treba cijeliti kao značajnu olakšavajuću okolnost (kao i prethodno utvrđivanje da li postoje okolnosti koje isključuju protivpravnost djela, odnosno krivicu žrtve, poput slučaja nužne odbrane) i konačno, treći tip je **situacijsko nasilje među partnerima** – tzv. obostrano nasilje u partnerskim vezama, koje uključuje svakodnevne svađe koje postanu nasilne, ali u kojem nijedna osoba ne dominira u vezi na način da postoji obrazac moći i kontrole. Branitelji optuženih često su skloni pogrešnom tumačenju zlostavljanja, tako što ga nazivaju situacionim nasiljem među partnerima.

Uočava se da odbrambena strategija u krivičnom postupku koja podrazumijeva da se porodično nasilje neprihvatljivo predstavlja kao situacijsko/međusobno nasilje, odnosno partnerski sukob ili svađa, pa se sankcije izriču oboma (koje mogu biti i prekršajne sankcije zbog remećenja javnog reda i mira) ili nijednom od partnera. Pritom se u potpunosti ignoriše ko je primarni počinilac nasilja. Navedenu praksu treba obelshravitati, a profesionalce u lancu zaštite treba edukovati i podstaći da prepoznaju ko je primarni nasilnik onda kada sudionici događaja, najčešće muškarci počinitelji, tvrde da je nasilje bilo međusobno. Izjave počinitelja da je nasilje obostrano često se koriste kao sredstva manipulacije i zlonamjernog izbjegavanja odgovornosti za djela nasilja, koja dovode do tzv. dvostrukog optuživanja oba partnera, što može imati ozbiljne i dalekosežne posljedice, naročito ako u porodici ima i maloljetne djece. Elementi koje treba imati u vidu prilikom identifikovanja primarnog nasilnika jesu historijat porodičnog nasilja, ozbiljnost prijetnji, nivo straha i stepen povreda kod svake osobe, stepen opasnosti koji svaka od tih osoba stvarno predstavlja po drugu osobu, da li je jedna osoba postupala u samoodbrani i slično. Uočeni su slučajevi u kojima se odbrana optuženog zasniva na tvrdnjama o obostranom nasilju, u kojoj se optuženi poziva na “histerisanje” oštećene i iznosi tvrdnje da je *optuženi htio prijaviti oštećenu za porodično nasilje, ali je ona njega prva prijavila*.

Izrazito zabrinjavajući stavovi vidljivi iz obrazloženja prvostepene oslobađajuće presude donesene u predmetu *Nasilje u porodici*: (...) opisani događaj iz izreke presude rezultat je sukoba između bivših bračnih partnera... cijeli slijed događaja potrebno je sagledati u svjetlu instituta nužne odbrane koji predstavlja osnov za donošenje oslobađajuće presude. Nesporno je da je optuženi isključivi

⁴⁹ Općinski sud u Tešnju.

⁵⁰ J. Кируски, Б. Степанов, Приручник за поступање јавних тужилаца у процесуирању кривичног дела насиље у породици, Програм Уједињених нација за развој, Београд, 2022, str. 39.

korisnik i posjednik predmetnog stana unazad 8 mjeseci od dana kada se desio opisani krivičnopravni događaj... ovo svakako znači da niko nema pravo da u kasnim noćnim satima ulazi na vrata nečijeg doma i da zahtijeva da u njega po svojoj slobodnoj volji ulazi i radi šta želi. U svjetlu instituta nužne odbrane treba istaći da oštećena, kako sama kaže iz inata započinje predmetni sukob tako što stavlja nogu između vrata i dovratka, te gurajući vrata i optuženog ulazi u pred-soblje u kojem prema vlastitim riječima verbalno vrijeđa optuženog i istog gura u namjeri da uđe u unutrašnjost stana. Na ove nasrtaje oštećene da na silu uđe u stan optuženi reaguje verbalno moleći je da odustane od ulaska, te svojim tijelom sprečava oštećenu da uđe u unutrašnjost njegovog stana. Nakon što je oštećena ušla u predsoblje, ista je prema vlastitim riječima čučnula, a to potvrđuje i sam optuženi i u tom položaju ostala gotovo pola sata odbijajući i dalje pored izričitog inzistiranja optuženog da napusti predmetni stan. S obzirom na poziciju optuženog prilikom opisanog sukoba koji se nalazio u unutrašnjosti svog stana sprečavajući oštećenu da uđe u unutrašnjost, može se zaključiti da ovaj optuženi nije preduzeo niti jednu aktivnu radnju koja bi bila usmjerena na nanošenje bilo kakvih povreda oštećenoj. Kada se imaju u vidu svi provedeni dokazi, te činjenica da je oštećena prema svojim riječima svojom voljom čučnula u predsoblju u prostor između regala i zida, te tu ostala više od pola sata, nikako se ne mogu prihvatiti navodi da ju je optuženi u navedenom položaju udarao nogama nanijevši joj pri tome povrede u predjelu stomaka... jer bi bilo teško očekivati da neko kome se zadaju udarci nogama na način opisan u optužnici ostaje i dalje u navedenom prostoru.

o zaštita žena i maloljetnika u postojećem društvenom sistemu zauzima značajnu ulogu te imajući u vidu da se primjenom odredaba Zakona o zaštiti nasilja u porodici sankcionišu pojave u kojima se utvrdi da su žene ili maloljetna lica u podređenom položaju, treba reći da i ovakva zaštita treba i mora da ima svoje granice. Preciznije rečeno u konkretnom slučaju radi se o sukobu dvije strane, u kojem je vidljivo da ni jedna strana nema supremaciju u vidu fizičke snage čijom bi upotrebom potčinila i povrijedila drugu stranu bez mogućnosti da se druga strana zaštiti ili uzvratu (...)⁵¹

Ovakvu odluku i obrazloženje presude prvostepenog suda smatramo primjerom neprihvatljive prakse prvostepenog suda koji ne postupa po obavezujućim uputama Kantonalnog suda, te u ponovljenom postupku ponovo donosi istu oslobađajuću presudu, iako Kantonalni sud u prvom rješenju donesenom povodom žalbe tužilaštva na oslobađajuću presudu prvostepenog suda, jasno navodi da je prvostepeni sud kako subjektivnim tako i objektivnim dokazima dao drugačiji značaj od onog koji im realno pripada, u skladu sa stanjem u spisima, zbog čega je činjenično stanje u prvostepenoj presudi pogrešno utvrđeno i pobijana presuda kao takva neodrživa, te je istu valjalo ukinuti.

Razvrgnuće zajednice života/partnerstva nije adekvatno prepoznato kao faktor rizika. Naročito su rizični slučajevi porodica u kojima je došlo do razvrgnuća zajednice života ili razvoda između bračnih partnera, pri čemu je konfliktna brakorazvodna parnica obuhvatala i odluku o roditeljskom staranju nad maloljetnom djecom, režim viđanja djeteta sa roditeljem sa kojim ne živi (obično otac) i utvrđivanje obaveze održavanja. Prema Istanbulskoj konvenciji⁵², država treba da preduzme neophodne

⁵¹ Općinski sud Jajce.

⁵² Član 31. Istanbulske konvencije.

zakonodavne ili druge mjere kako bi se osiguralo da se prilikom utvrđivanja prava na staranje i viđanje djece uzmu u obzir slučajevi nasilja obuhvaćeni Konvencijom, kao i da se osigura da obavljanje viđanja ili prava na staranje ne ugrožava prava i sigurnost žrtve ili djece. Posebno u slučajevima nasilja u porodici, pitanja koja se odnose na zajedničku djecu često su jedine veze koje ostaju između žrtve i počinitelja. Uočljivi su slučajevi u kojima je izvršenje odluke o ostvarivanju kontakta i poštivanje prava oca na viđanje sa maloljetnom djecom stvorilo sigurnosni rizik i mogućnost da se porodično nasilje ponovi. Očevi često koriste svoje pravo na viđanje da bi dalje zlostavljali svoje bivše partnerice i majke djece. Na kraju, žrtve nisu samo majke, već i djeca. Sistem prepoznaje pravo oca na viđanje djece s kojom ne živi kao prioritet u odnosu na pravo djeteta i majke na sigurno i podržavajuće okruženje, kao i potrebu za postepenim razvojem odnosa s drugim roditeljem s kojim dijete ne živi. Teško je očekivati da dijete ima smislen i podržavajući odnos sa roditeljem koji je nasilan prema drugom roditelju (majci) pred djetetom, koji uznemirava i fizički napada drugog roditelja, čak i na javnim mjestima. Javno pokazivanje nasilja ili nesuzdržavanje pred policijskim službenicima ili socijalnim radnicima pokazuje da počinitelji generalno nemaju straha od krivičnog ili drugog procesuiranja, ili reakcije sistema.⁵³

Faktori rizika femicida se i dalje ne prepoznaju. U okolnostima povećanog broj femicida – ubistava žene iz mržnje u Bosni i Hercegovini i regionu⁵⁴, treba imati u vidu da prevencija femicida nije moguća bez identifikovanja specifičnih rizika koji dovode do femicida: historijat nasilja u porodici i upućivanje prijetnji napadom na život žene i djece; sklonost porodičnom nasilju u alkoholiziranom stanju; posjedovanje oružja, naročito vatrenog oružja⁵⁵, što otvara dodatno pitanje da li je takvo oružje legalno pribavljeno, s obzirom da pristup i posjedovanje vatrenog oružja predstavljaju naročitu prijetnju i indikator su visokog rizika od smrtnog ishoda porodičnog nasilja. Da bi se sve prethodno navedene okolnosti uočile, prepoznale i uvažile kao faktor rizika za femicid, neophodna je educiranost, i što je još važnije, senzibiliziranost, svih profesionalaca u lancu zaštite - socijalnih radnika/ca, policije, tužilaca/tužiteljica, sudija/sutkinja i ostalih. Ključni trenutak koji najčešće dovodi do eskalacije nasilja nad ženom i femicida jeste trenutak kada žena odluči da napusti muža/partnera, da se razvede ili okonča romantičnu vezu. U činjeničnim opisima praćenih predmeta se mogu uočiti navedeni faktori rizika, naročito prethodno nasilje u porodici, nasilje počinjeno u alkoholiziranom stanju, prijetnje počinitelja da će ubiti partnericu i djecu, prijetnje da će ih sve zapaliti, mahanje pištoljem i noževima, ali uprkos svemu navedenom, počinitelji se redovno osuđuju na kazne ispod posebnog zakonskog minimuma, odnosno uslovno se osuđuju, čak i u slučajevima specijalnog povratništva.

Djeca su i dalje nevidljive žrtve porodičnog nasilja. U prethodnim izvještajima je istican problem generalnog neuvažavanja prisustva djece djelima porodičnog nasilja. Iako definicija nasilja u porodici ima svoje nedostatke (između ostalog, ne obuhvatajući izričito djecu kao indirektnu žrtvu i ne obuhvatajući nasilje počinjeno putem

⁵³ Ovakve slučajeve u BiH, ali i čitavom regionu, potvrđuje već citirana studija, vidi: Centar ženskih prava, Integralna regionalna studija: „Da li je pravda iznevjerila žene preživjele nasilja?: Akciono orijentirane preporuke za efikasno sprečavanje, zaštitu i procesuiranje u zemljama Zapadnog Balkana i Turskoj“, novembar 2019. Dostupno putem linka: <https://cenppz.org.ba/da-li-je-pravda-iznevjerila-zene-prezivjele-nasilja-akciono-orijentirane-preporuke-za-efikasno-spreccavanje-zastitu-i-procesuiranje-u-zemljama-zapadnog-balkana-i-turskoj/> (pristup 4.4.2020.)

⁵⁴ <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/kada-ce-femicid-postati-dio-krivicnog-zakona-u-bih-svaku-drugu-ze-nu-ubije-partner-ili-suprug-826157>

⁵⁵ Inostrana istraživanja pokazuju da kada nasilnik koristi vatreno oružje, veća je vjerovatnoća da će nakon ubistva žene izvršiti samoubistvo. Ovi slučajevi poznati su pod nazivom „produženo ubistvo“ ili „ubistvo-samoubistvo“. Geneva Declaration on Armed Violence and Development, Global Burden of Armed Violence 2011: Every Body Counts. Geneva, Geneva Declaration Secretariat. Dostupno putem linka: http://www.genevadeclaration.org/fileadmin/docs/GBAV2/GBAV2011_CH4_rev.pdf (pristup 4.4.2020.)

interneta i mobilnih telefona), svi relevantni subjekti imaju prostora za šire, sveobuhvatnije tumačenje koje im omogućava da uzmu u obzir okolnost da je dijete bilo prisutno tokom nasilja u porodici. **I dalje stoji zaključak iz prethodnog monitoringa, da tužioci i sudovi većinski ne smatraju djecu žrtvama, onda kada su maloljetna djeca bila prisutna tokom konkretnog čina nasilja u porodici.** U slučajevima kada su djeca direktne žrtve fizičkog napada i prepoznata kao žrtve, takvo djelo se ne kvalifikuje na odgovarajući način. U nedostatku dovoljno slučajeva iz kojih bi bilo vidljivo tumačenje zakonskih odredbi, ostaje dilema da li postupajući tužitelji, prilikom opredjeljivanja za određenu kvalifikaciju djela porodičnog nasilja, neutemeljeno prave razliku između maloljetne djece - bez obzira čija su djeca, ako su obuhvaćeni pojmom porodice (npr. maloljetna sestra počinitelja) i maloljetne djece koja su potomci počinitelja. U svakom slučaju, neodgovarajuća kvalifikacija unutar istog člana (kriminalizacija nasilja u porodici) dovodi do znatno blažih sankcija za počinitelja nasilja u porodici.

Neuvažavanje prisustva (maloljetne) djece prilikom vršenja nasilja u porodici i kvalifikacija djela u osnovnom obliku.

Uočen je veći broj slučajeva u kojima je čin fizičkog nasilja počinjen prema partnerici optuženog u prisustvu djece, u kojim situacijama čak i maloljetna djeca pokušavaju da odbrane majku, ali uprkos tome djelo se kvalifikuje ili u osnovnom obliku ili u blažem kvalifikovanom obliku iz člana 222. stav 2. KZ FBiH. Jedan od većeg broja sličnih slučajeva, u kojem je nasilje počinjeno prema bračnoj partnerici optuženog u vrijeme dok je brakorazvodna parnica još uvijek trajala, počinitelj mimo ranije postignutog usmenog dogovora sa suprugom oko vremena kada će preuzimati i provoditi vrijeme sa maloljetnom djecom, taj dan preuzeo i odveo djecu iz vrtića, pa u momentu kada je njegova supruga došla pred njegovu porodičnu kuću kako bi preuzela djecu, optuženi je „nasiljem, drskim i bezobzirnim ponašanjem ugrozio mir članova svoje porodice na način što je izašao iz kuće držeći u rukama maloljetnu kćerku starosti 18 mjeseci, pa prišao supruzi galameći na istu i pljujući prema njoj, te psujući joj boga više puta istu rukom hvatao za bradu i unoseći joj se u lice govorio da mu ona neće određivati kada će viđati djecu, upućujući joj pri tom različite pogrdne riječi, da bi u momentu kada je oštećena od njega uzela kćerku i noseći je krenula prema svom vozilu zajedno sa sinom starosti 3 godine koji je cijelo vrijeme uznemiren plakao, optuženi idući za suprugom nastavio istoj psovati i upućivati uvrede dok su ga smirivali prisutni brat i majka, kojoj je oštećena rekla da sumnja da joj je optuženi izbušio gume na vozilu, na što je isti tada rekao „nije to ništa, bićeš mrtva“ ponavljajući prijetnju više puta i pokazujući pri tom rukom preko svog vrata, pa gurao suprugu udarajući je pri tom nogom po njenim nogama, uslijed kojeg guranja je oštećena udarila glavom o vozilo, na koji način je zadobila lake tjelesne povrede (...) čime je počinio krivično djelo *Nasilje u porodici* iz člana 222. st. 1. KZ FBiH. Postupajući na ovaj način, tužilaštva i sudovi zanemaruju da među uzrocima nasilja u porodici jednu od ključnih uloga ima patrijarhalni model porodičnih odnosa, u kojem je nasilje prihvatljiv, uobičajen, pa i poželjan oblik disciplinovanja neposlušnih članova porodice. Prisustvo djece porodičnom nasilju utiče na psihički razvoj i dobrobit te djece i stvara ciklus nasilja, tzv. međugeneracijska transmisija nasilja. Svakako da na nasilje u porodici utiču i drugi, socio-ekonomski, društveni, kulturološki, psihički i drugi faktori, ali su ovdje u fokusu oni faktori na koje se može uticati kroz odgovor krivičnog pravnog sistema.

Nisu uočeni slučajevi procesuiranja djela psihološkog nasilja, a koje nije istovremeno (u istom djelu) kumulirano sa fizičkim nasiljem. Psihološko nasilje je uobičajeno u intimnim partnerskim vezama u čitavoj zemlji, što su potvrdila i nedavna istraživanja⁵⁶ i to najčešće u formi omalovažavanja i uvreda, ljubomore, te dominirajućih/kontrolirajućih ponašanja. Porodično nasilje obično započne kao psihološko nasilje i same žrtve ga često nisu svjesne i ne prepoznaju ga sve dok se ne kumulira sa fizičkim nasiljem. Istanbulska konvencija nalaže državi da poduzme neophodne mjere kako bi osigurala da namjerno ponašanje koje ozbiljno narušava psihički integritet nekog lica prinudom, odnosno prijetnjama, bude inkriminirano. Ipak, krivično procesuiranje djela psihološkog nasilja počinjenog prema članu porodice se i dalje pokazuje kao jedan od većih izazova unutar sistema zaštite od rodno zasnovanog nasilja.

Ilustrativan je stav prvostepenog suda iz obrazloženja okrivljujuće presude kojom je počinitelj uslovno osuđen za nasilje počinjeno tako što je optuženi, nakon kraće prepirke pesnicom udario suprugu u stomak, uhvatio je za ruku iz koje je uzeo mobitel, odgurnuo je na pod, kom prilikom je pala i ozlijedila zglob lijeve noge, a zatim mobitel više puta baca na zid i razbio, a ona je u strahu za svoj život pobjegla iz kuće. Sud je cijenio kao olakšavajuću okolnost to što predmetno krivično djelo, po nalaženju suda, u ovom pojavnom obliku, predstavlja najblaži oblik predmetnog krivičnog djela, budući da se od bitnih obilježja radi samo o svađi i otimanju i razbijanju mobilnog telefona, bez drugih štetnih posljedica karakterističnih za krivično djelo nasilja u porodici, te stav tužilaštva, budući da je tužilac, u optužnici sa kaznenim nalogom, koji optuženi prvobitno nije prihvatio, predložio izricanje uslovne osude, nalazeći da se radi o lakšem krivičnom djelu i blažem pojavnom obliku ovog djela i da se svrha kažnjavanja može postići i sa uslovnom osudom, kao blažom krivičnom sankcijom.⁵⁷

Mit o „aktivnom otporu“ kao stereotipno i nesenzibilno razmatranje otpora žrtava seksualiziranog nasilja i dalje je prisutno u pravosudnoj praksi. Problemi sa kvalifikacijom i ocjenjivanjem svih elemenata djela se javljaju i u slučajevima seksualnih delikata. **Zakonsko određenje djela silovanja u domaćem zakonodavstvu nije usklađeno sa međunarodnim standardima, naročito standardima Istanbulske konvencije, u cilju kažnjavanja svakog seksualnog čina izvršenog prema drugoj osobi bez davanja saglasnosti⁵⁸.** Istanbulska konvencija zahtijeva uklanjanje bilo kojeg zahtjeva da seksualni napad bude počinjen upotrebom sile i nasilja, insistirajući na tome da je kriterij za definiciju silovanja i seksualnog nasilja – pristanak, da li je žena pristala na spolni odnošaj ili ne. Štetni mitovi i rodni stereotipi o tome šta čini silovanje i pristanak široko su rasprostranjeni u pravosudnom sistemu, ali i društvu u cjelini. Domaći kreatori javnih politika i zakonodavci trebaju imati u vidu da nedostatak pristanka mora biti u središtu bilo kakvog zakonskog određenja silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja. **Pristanak mora biti nedvosmislen i jasan i procjena o tome da li ga je bilo ili ne, ne smije se zasnivati na pretpostavkama o „tipičnom“ ponašanju u takvim situacijama, koje uglavnom sadrže rodne stereotipe i mitove o muškoj i ženskoj seksualnosti.** Ova procjena mora da uvaži velike razlike koje postoje u tome kako žrtve odgovaraju na seksualno nasilje i silovanje. Osim toga, krivični zakon treba pojmovno odrediti i klasificirati silovanje i dru-

⁵⁶ OSCE-ovo istraživanje o nasilju nad ženama u BiH: Dobrobit i sigurnost žena, OEBS 2019. Str. 26. i dalje.

⁵⁷ Općinski sud u Zavidovićima.

⁵⁸ Član 36. stav 2. Istanbulske konvencije zahtijeva da pristanak bude dobrovoljni ishod slobodne volje osobe prema procjeni u kontekstu datih okolnosti.

go seksualno nasilje kao zločine protiv fizičkog i psihičkog integriteta i seksualne autonomije žrtve, a ne kao zločine protiv spolne slobode i morala. S obzirom na iscrpljujuća svjedočenja, ispitivanja i različito vrednovanje pristanka žrtve u postupcima, između ostalog i zbog toga što profesionalci polaze od “standarda dobre žrtve”, koja počinitelju neprestano pruža aktivni otpor, žene se boje prijaviti seksualno nasilje, jer su toliko puta vidjele kako hrabre žrtve – oštećene, koje se usude tražiti pravdu, budu iznevjerene od strane pravosudnog sistema, ismijane od društva i ostavljene na cjedilu od svih. Pravosudni sistem u ovom smislu predstavlja samo refleksiju društva u širem, što pokazuju i relevantna istraživanja.⁵⁹

Citat iz presude vezano za pristanak žrtve u predmetu povodom krivičnog djela *Silovanje*: „(...) može se smatrati kao utvrđena činjenica da je optuženi iskoristio alkoholisanost oštećene te činjenica da se nalazila zaključana u objektu sa dva muškarca koji su slamali njen otpor na način da je nesporno dokazano da joj je optuženi nanosio povrede detaljno opisane u nalazu vještaka (...), a što je evidentno i na medicinskoj dokumentaciji da je oštećenoj optuženi savijanjem ruke nanio tešku tjelesnu povredu u vidu preloma velike kvrge na lijevoj nadlaktičnoj kosti u momentu kako je to opisala (...) nije sporno da je oštećena imala i povrede nagnječenja čeonog dijela glave koje su nastale udaranjem njene glave o tvrdu ravnu podlogu u čelu u momentu kada se optuženi odnosno povredilac nalazio iznad nje. Optuženi je postupao sa direktnim umišljajem u nealkoholiziranom stanju, odlučan u namjeri da sa saizvršiocem kako je to i zaprijetio oštećenoj nakon što je zaključao vrata da će je njih dvojica izjebati. Prema tome oštećena se ni u kom slučaju *nije mogla oduprijeti niti pružiti adekvatan otpor*, jer je svjedok u svom iskazu naveo da je bilo primjene sile prema oštećenoj. (...) iz utvrđenog činjeničnog stanja proizlazi da je sila koju je optuženi upotrijebio prema oštećenoj te upućene prijetnje, a i činjenica da je oštećena bila zaključana u pripitom stanju sa dva muškarca, ali prema nalazu neuropsihijatra orijentisana i svjesna zbog primjene sile za spolni odnos sa optuženim i njegovim saizvršiocem, pri kojim odnosima je oštećena trpila bolove, a i sama je navela da je bila prestrašena i izgubljena ne samo od udaraca, nego i od straha od optuženog njegovog saizvršioca i ni u kom slučaju im se nije mogla oduprijeti.’⁶⁰

Dokazivanje postojanja sile i ozbiljne prijetnje i njenog djelovanja spram „standarda žrtve silovanja“ je pogibeljan za sve sadašnje i buduće žrtve seksualnog nasilja, i naglašava neophodnost izmjene zakonskog određenja krivičnog djela silovanja, ali još važnije neophodnost senzibiliziranja profesionalaca u sistemu zaštite od nasilja. Postojeće zakonsko određenje djela silovanja obuhvata, kao konstitutivne elemente bića djela, upotrebu sile ili prijetnje prema oštećenoj/žrtvi radi prisile na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju. Međutim, ti elementi se različito cijene i vrednuju u pojedinim predmetima, postavljanjem višeg praga za dokazivanje upotrijebljene sile ili učinjene ozbiljne prijetnje.

Monitoringom je primijećeno da se djela nasilja u porodici rijetko kvalifikuju kao teži oblik iz člana 222. stav 3. KZ FBiH (Ako je pri učinjenju krivičnog djela iz st. 1. i 2. ovog člana upotrijebljeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo prikladno

⁵⁹ Iako širom Evrope stavovi prema pristanku variraju, prema ispitivanjima Evropske komisije iz 2016. godine, više od četvrtine građana Evropske unije smatra da je seksualni odnos bez pristanka u redu ako je žrtva pijana ili drogirana, ako je preizazovno odjevena i slično. Vidi više: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_16_3946

⁶⁰ Kantonalni sud Tuzla.

teško ozlijediti tijelo ili narušiti zdravlje, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine), iako iz činjeničnog opisa proizilazi da je djelo učinjeno upotrebom oružja i oruđa, poput pištolja, puški i noževa, na način da počinitelj, koji je najčešće u alkoholiziranom stanju, uzme npr. nož i maše njime pred članovima porodice, prijetnjom da će ih sve „zaklati“ ili uzme pištolj i repetira ga i nanišani nekog od članova porodice ili čak ispali metak u plafon, uz prijetnju da će ih sve „pobiti“ i slično. Postoje i primjeri gdje je djelo kvalifikovano kao *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 3. u vezi sa stavom 1. KZ FBiH, čak i u sticaju sa krivičnim djelom *Neovlašteno nabavljanje, držanje ili prodaja oružja ili bitnih dijelova za oružje*⁶¹, ali bez uticaja na strožije kažnjavanje, jer je sud, uprkos otežavajućoj okolnosti činjenicu da je pištolj, koji je optuženi neovlašteno držao, kritične prilike repetirao i uperio prema svom sinu i supruzi, počinitelja uslovno osudio.⁶²

Tužilaštva redovno podnose prijedlog za izdavanje kaznenog naloga u slučajevima nasilja u porodici. Zakonski uslovi su u većini slučajeva nasilja u porodici ispunjeni, a to je da je za krivično djelo propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna kao glavna kazna, a za koje djelo je tužilaštvo prikupilo dovoljno dokaza koji pružaju osnov za tvrdnju da je osumnjičeni učinio krivično djelo, zbog čega tužilaštvo traži od suda da izda kazneni nalog u kojem će optuženom izreći određenu krivičnopravnu sankciju ili mjeru, bez provođenja glavne rasprave.⁶³ Iako ubrzanje postupka ide u korist načela efikasnosti, sporno je što tužilaštva, prema odredbama Zakona o krivičnom postupku FBiH, mogu tražiti izricanje jedne ili više blažih krivičnopravnih sankcija⁶⁴, tu mogućnost obilno koriste u predmetima porodičnog nasilja, ukazujući na neadekvatan institucionalni odnos spram jednog od najrasprostranjenijih oblika nasilja. Sud može odbaciti zahtjev za izdavanje kaznenog naloga, ali najčešće se ovakvi prijedlozi prihvataju, zbog čega se počinitelji nasilja u porodici, kada izjave da su krivi i da prihvataju krivičnopravnu sankciju, najčešće uslovno osuđuju. Navedena praksa je uočena na svim sudovima na kojima su praćeni krivični predmeti.

Silovanje u braku se ne prepoznaje kao krivično djelo, pa čak ni kao otežavajuća okolnost. Istanbulska konvencija⁶⁵ nalaže državi da poduzme neophodne mjere kako bi osigurala da različiti vidovi seksualnog nasilja budu inkriminirani, uključujući i slučajeve kada su takva djela pokušana ili počinjena protiv sadašnjih ili bivših supružnika/partnera. U nekoliko predmeta porodičnog nasilja je uočeno potpuno zanemarivanje okolnosti da je počinitelj pokušao izvršiti, odnosno izvršio silovanje u braku, koje nije inkriminirano kao zasebno krivično djelo, ali jeste kao krivično djelo Silovanje iz člana 203. KZ FBiH. Smatramo da je u takvim slučajevima moguće kvalifikovati djelo u skladu sa članom 203. stav 4. KZ FBiH, kojim se kriminalizira upotreba sile ili prijetnje kako bi se osoba prisilila na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju ukoliko je to učinjeno iz mržnje prema žrtvi, a zapriječena sankcija je kazna zatvora u rasponu od tri do petnaest godina.

U predmetu povodom djela koje je kvalifikovano kao Nasilje u porodici iz člana 222. stav 4. u vezi sa stavom 2. KZ FBiH počinjenog na sljedeći način: „(...) u porodičnoj kući u kojoj živi sa suprugom, nakon što je supругu vidio na Hame-tovoj pijaci, odakle ju je vozilom dovezao do njihove kuće kako bi na njegov

⁶¹ Član 65. stav 1. tačka e) Zakona o oružju i municiji u Hercegovačko-neretvanskom kantonu, za koje je zapriječena novčana kazna u iznosu od 500,00 do 5000,00 KM ili kazna zatvora do jedne godine.

⁶² Općinski sud u Konjicu.

⁶³ Član 350. ZKP FBiH.

⁶⁴ Novčana kazna, uslovna osuda ili mjere sigurnosti (zabranu vršenja poziva, aktivnosti ili funkcije ili oduzimanje predmeta, kao i mjeru oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.

⁶⁵ Član 36. stav 3. Istanbulske konvencije

prijedlog porazgovarali, jer ju je prethodnog dana istjerao iz kuće, zbog čega je ista boravila kod komšije, pa kada su se vratili kući, ovaj je iako svjestan da nasiljem ugrožava mir i tjelesnu cjelovitost člana svoje porodice sa kojim živi u zajedničkom domaćinstvu, pri tome je član porodice zadobio tešku tjelesnu ozljedu, što je i htio, a nakon što je u prethodnom periodu svoju suprugu fizički i psihički zlostavljao na način da ju je udarao, te joj više puta prijetio da će zaklati nožem, kako nju, tako i njihovog sina, te govoreći joj konstantno da je ortodoksna kurva, pa je, kada je oštećena uključila kuhalo kako bi im skuhalo kafu, isti joj prišao, te ju je udario zatvorenom šakom u predjelu lijeve strane lica oka, od kog udarca je oštećena pala na zemlju, na koji način je zadobila obične teške tjelesne ozljede (...), da bi potom isti tražio od nje da se skine gola kako bi je posuo solnom kiselinom, što je oštećena iz straha i učinila, a onda je imao seksualni odnos sa njom a nakon toga, kada ga je oštećena molila da ju odveze u JZU UKC Tuzla radi pružanja medicinske pomoći istoj radi povreda koje je zadobila, ovaj nije na to pristao, jer nije htio da ljekari to prijave policiji te ju je ipak, odveo istog dana na JZU UKC nakon što mu je oštećena, a iz straha da će izgubiti oko i iz straha od njega, obećala da će doktoru reći da je pala s taburea dok je postavljala zavjese, što je prilikom pregleda na JZU UKC Tuzla i učinila“, može zaključiti da je do konkretnog spolnog odnošaja došlo bez volje i saglasnosti oštećene, koja je u strahu za svoj život, postupala kako joj je optuženi govorio. Ovo je jasan primjer gdje nedostatak verbalnog suprotstavljanja i fizičkog otpora oštećene ne znači saglasnost na seksualni čin, nego povinovanost napadaču/nasilniku predstavlja izraz nagona za samoodržanjem i nastojanje da se spriječi nanošenje drugih povreda ili čak i smrt (na osnovu upućenih prijetnji).⁶⁶

Pokušaj silovanja u braku u predmetu Nasilje u porodici iz člana 222. stav 2. KZ FBiH izvršenog tako što je optuženi „u stanu u kojem živi u zajedničkom domaćinstvu sa suprugom, nasiljem, drskim i bezobzirnim ponašanjem ugrozio mir člana svoje porodice, a na način što je došavši kući u alkoholiziranom stanju počeo galamiti na suprugu i upućivati joj različite psovke nazivajući istu prostakušom i govoreći joj da je „kurvetina koja ide sa svakim muškarcem koji parkira auto ispred zgrade“, te *prisiljavajući istu na seksualni odnos, što je ova uspjela izbjeći*, a on je nastavio vrijeđati govoreći da zbog drugih neće da bude intimna s njim, te da će se od sada izivljavati na njoj, a kakvo ponašanje optuženog traje već duži niz godina, da bi kritične prilike nakon što je njegova supruga u kuhinji napravila ručak, isti došao u kuhinju i pljunuo u šerpu sa skuhanom hranom, a zatim istu prosuo u sudoper, te uzeo njene klompe i bacio ih sa balkona govoreći joj da napusti stan, zbog čega je ova bojeći se za svoju sigurnost pozvala policiju, čiji službenici su po pozivu došli na lice mjesta i optuženog, *koji je i u njihovom prisustvu nastavio upućivati uvrede* supruzi, lišili slobode, a oštećena je narednog dana u jutarnjim satima napustila stan i bračnu zajednicu bojeći se za svoju sigurnost.“ Pored propusta u kvalifikaciji sticaja krivičnih djela *Nasilje u porodici* i *Silovanje* u pokušaju, izrečena sankcija uslovne osude je preblaga uzimajući u obzir historiju porodičnog nasilja, prijetnje i pokušaj seksualnog napastvovanja oštećene.⁶⁷

⁶⁶ Predmet je vođen pred Općinskim sudom u Tuzli.

⁶⁷ Općinski sud u Konjicu.

2.1.2 Kaznena politika

Kaznena politika u predmetima nasilja nad ženama je načelno blaga i uglavnom ne ostvaruje ciljeve generalne i specijalne prevencije. Sudovi većinski izriču krivičnopravne sankcije ispod zakonskog minimuma, bez uvažavanja svih otežavajućih okolnosti, sa pretežnim uvažavanjem olakšavajućih okolnosti, često bez adekvatnog obrazloženja.

Za krivična djela rodno zasnovanog nasilja nad ženama, u skladu sa članom 41. KZ FBiH, krivično odgovornim počiniteljima krivičnih djela mogu se izreći kazne zatvora i novčane kazne. U skladu sa članom 59. KZ FBiH predviđene su mjere upozorenja: sudska opomena i uslovna osuda, a na osnovu člana 68. istog zakona, sud može odrediti da se učinitelj kome je izrečena uslovna osuda stavi pod zaštitni nadzor ako, s obzirom na okolnosti učinjenja krivičnog djela, ličnost učinitelja, njegov raniji život i ponašanje poslije učinjenog krivičnog djela, smatra da će se uz određivanje zaštitnog nadzora bolje ostvariti svrha uslovne osude i društveno prilagođavanje osuđenika. Zaštitni nadzor obuhvata ovim zakonom predviđene mjere pomoći, brige, nadzora i zaštite, s tim da vrijeme trajanja nadzora ne može biti kraće od šest mjeseci niti duže od dvije godine. Članom 69. KZ FBiH propisano je da zaštitni nadzor može obuhvatiti ove obaveze: a) liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi; b) uzdržavanje od upotrebe alkoholnih pića ili opojnih droga; c) posjećivanje određenih psihijatrijskih, psiholoških i drugih savjetovališta i postupanje po njihovim savjetima; d) osposobljavanje za određeno zanimanje; e) prihvaćanje zaposlenja koje odgovara stručnoj spremi i sposobnostima učinitelja; f) raspolaganje plaćom i drugim prihodima ili imovinom na primjeren način i u skladu sa bračnim i porodičnim obavezama. Članom 71. Krivičnog zakona FBiH propisane su sigurnosne mjere koje se mogu izreći počiniocima krivičnih djela: a) obavezno psihijatrijsko liječenje, b) obavezno liječenje od ovisnosti, c) zabrana obavljanja zvanja, djelatnosti ili dužnosti, d) zabrana upravljanja motornim vozilom i e) oduzimanje predmeta.

Slijedi tabelarni prikaz izrečenih krivičnopravnih sankcija za sve monitorisane predmete rodno zasnovanog nasilja. Krivičnopravne sankcije su sortirane prema klasifikaciji iz Zakona o krivičnom postupku (nadalje ZKP), a to su kazne, mjere upozorenja, sigurnosne mjere i odgojne mjere⁶⁸. Kao i dosad, adekvatnost kaznene politike se ocjenjuje iz aspekta dvije, zakonom proklamovane, svrhe:

- a) **zaštita društva od činjenja krivičnih djela** preventivnim uticajem na druge da poštuju pravni sistem i ne počine krivična djela, te sprječavanjem počinitelja da počini krivična djela, kao i poticanje njegovog prevaspitanja;
- b) **zaštita i satisfakcija žrtve krivičnog djela.**⁶⁹

Ostvarenje oba navedena cilja je upitno s obzirom na generalno blag i neuvjerljiv odgovor pravosudnog sistema na slučajeve rodno zasnovanog nasilja.

U nastavku će biti tabelarno predstavljena struktura izrečenih krivičnopravnih sankcija u odnosu na cjelokupni uzorak praćenih krivičnih djela. Broj sankcija je veći od broja krivičnih djela iz praćenih krivičnih postupaka u kojima je donesena okrivljujuća ili utvrđujuća presuda, jer je u nekoliko slučajeva dolazilo do kumulacije sankcija (npr. kazna zatvora se kumulira sa sigurnosnom mjerom).

⁶⁸ Član 6. KZ FBiH. Prema ZKP FBiH, sankcije ili drugi odgovarajući tretmani osuđenog su: kazne (zatvor, dugotrajni zatvor, maloljetnički zatvor i novčana kazna), mjere upozorenja (uslovna osuda i sudska opomena), te sigurnosne mjere i odgojne mjere.

⁶⁹ Član 7. KZ FBiH.

U 92,5% praćenih i završenih predmeta rodno zasnovanog nasilja donesena je okrivljujuća presuda, od čega je gotovo 5% zasnovano na sporazumu o priznanju krivice. U 29% slučajeva izrečena je kazna (najčešće kazna zatvora), a u preko 65% slučajeva, pretežno nasilja u porodici, počinitelj je uslovno osuđen - to je ukupno 121 predmet u kojima je vrijeme provjeravanja najčešće godinu dana, što čini gotovo dvije trećine praćenih slučajeva porodičnog nasilja (73%). Sudska opomena je izrečena u dva predmeta. U 38% predmeta nasilja u porodici je vođen postupak za izdavanje kaznenog naloga.

Prema evidencijama dostupnim u krivičnim spisima predmeta (što najvjerojatnije nije ukupna brojka zbog nepovezanosti evidencija), uočljivo je da su počiniteljima nasilja u porodici, prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici i od strane sudova za prekršaje, izrečene zaštitne mjera u 37% slučajeva porodičnog nasilja i to najčešće *Zabrana približavanja žrtvi nasilja* (19 slučajeva) i *Zabrana uznemiravanja ili uhođenja osobe izložene nasilju* (osam slučajeva). U više od polovine predmeta u kojima je izrečena zaštitna mjera, nema podataka koja je zaštitna mjera izrečena.

Ukupno je izrečeno 26 sigurnosnih mjera i to Obavezno psihijatrijsko liječenje (osam puta), Lišenje predmeta (devet puta) i Obavezno liječenje od ovisnosti (devet puta). Većina sigurnosnih mjera je izrečena u predmetima nasilja u porodici, pa je tako izrečeno 20 sigurnosnih mjera u 17 predmeta, što znači da je **u tek 12% predmeta nasilja u porodici izrečena sigurnosna mjera.** Pribilježena su tri predmeta nasilja u porodici u kojima su izrečene po dvije sigurnosne mjere. Preostalih šest izrečenih mjera sigurnosti se odnosi na druga djela i to krivično djelo Ubistvo (4 mjere), Silovanje i Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (po jedna sigurnosna mjera).

Uvažavajući mnogobrojnost slučajeva u kojima se djela porodičnog nasilja vrše u stanju alkoholiziranosti počinitelja, a naročito kada je u postupku iz svjedočenja svjedokinje/oštećene izvjesno da se nasilje u porodici dešava isključivo ili najčešće kao posljedica zloupotrebe alkohola, uputno je za sud da razmotri potrebu izricanja mjere sigurnosti. Zabrinjavaju slučajevi u kojima se navodi da mjera sigurnosti nije izrečena, jer su vještaci smatrali da uprkos okolnosti da je djelo počinjeno pod uticajem alkohola, što je dovelo do smanjene uračunljivosti, ali ne bitno, nisu ispunjeni uslovi za izricanje mjere sigurnosti *Obavezno liječenje od ovisnosti*. Ova sigurnosna mjera se, prema zakonskoj normi⁷⁰, može izreći učinitelju koji je krivično djelo učinio pod odlučujućim djelovanjem ovisnosti od alkohola ili opojnih droga, ako postoji opasnost da će zbog te ovisnosti i ubuduće učiniti krivična djela. Ukoliko historijat porodičnog nasilja ukazuje da je počinitelj uglavnom u alkoholiziranom stanju kada vrši nasilje, ne postoje razlozi da sud, uz izrečenu sankciju, ne izrekne i mjeru sigurnosti obaveznog liječenja od ovisnosti. Montoringom su uočeni brojni slučajevi kada je djelo nasilja u porodici počinjeno u alkoholiziranom stanju, gdje je vještak konstatovao smanjenu uračunljivost, ali ne bitno, ali **nije zatražena niti je izrečena** sigurnosna mjera. Za razliku od zloupotrebe alkohola, sudovi strožije reaguju na zloupotrebu narkotika, kao što se vidi iz sljedećeg primjera iz sudske prakse:

U predmetu *Nasilje u porodici*, sud nalazi da je učinjeno krivično djelo proizašlo iz okolnosti koje se tiču ličnosti učinitelja i njegove ovisnosti o opojnim drogama, da se radi o stanju trajnijeg karaktera što može dovesti do ponovnog učinjenja krivičnog djela, a čije otklanjanje bi se moglo osigurati izvršenjem ovih obaveza (mjera sigurnosti), jer je sud na temelju dokaza u spisu, utvrdio da je izvršenje krivičnog djela u vezi sa određenim duševnim

⁷⁰ Član 75. KZ FBiH.

Tabela 3: Struktura krivičnih pravni sankcija po krivičnim djelima

GRUPE KD	IZREČENE KRIVIČNOPRAVNE SANKCIJE	I			II			III*		
		KAZNE			MJERE UPOZORENJA			SIGURNOSNE MJERE		
		Zatvor	Novčana kazna	Sudska opomena	Ustavna osuda	Obavezno psihijatrijsko liječenje	Obavezno liječenje od ovisnosti	Lišenje predmeta	UKUPNO I + II + III	
	166 Ubistvo	7	0	0	0	2	0	0	2	11
	UKUPNO KD protiv života i tijela	7	0	0	0	2	0	0	2	11
	203 Silovanje	12	0	0	0	0	1	0	0	13
A Krivična djela protiv života i tijela "	207 Spolni odnošaj s djetetom	1	0	0	0	0	0	0	0	1
	208 Bludne radnje	2	0	0	2	0	0	0	0	4
	211 Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije	0	0	0	1	0	0	0	1	2
	UKUPNO KD protiv spolne slobode i morala	15	0	0	3	0	1	1	1	20
	216 Vanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom	0	0	0	3	0	0	0	0	3
B Krivična djela protiv spolne slobode i morala	219 Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika	0	0	0	1	0	0	0	0	1
	222 Nasilje u porodici	29	8	2	112	6	8	6	6	171
	223 Izbjegavanje izdržavanja	0	0	0	1	0	0	0	0	1
	UKUPNO KD protiv braka, porodice i mladeži	29	8	2	117	6	8	6	6	176
	289/3 Razbojništvo u sticaju sa Silovanjem	2	0	0	0	0	0	0	0	2
C Krivična djela protiv braka, porodice i mladeži	286 Krađa i 293 oštećenje tuđe stvari	1	0	0	0	0	0	0	0	1
	183 Ugrožavanje sigurnosti (izmijenjeno iz NUP 222 u 3. ročištu)	0	0	0	1	0	0	0	0	1
	Ukupno ostala KD	3	0	0	1	0	0	0	0	4
	UKUPNO (A+B+C+D)	54	8	2	121	8	9	9	9	211
	Procentualna zastupljenost	25,59%	3,79%	0,95%	57,35%	3,79%	4,27%	4,27%	4,27%	100%

smetnjama učinitelja koje mogu biti pogodujući faktor za učinjenje novog krivičnog djela.⁷¹

Generalni zaključak je da se u manjem broju slučajeva izriču mjere sigurnosti, a još rjeđe se određuje zaštitni nadzor kada se počinitelji uslovno osuđuju, bez obzira što je značajan procent slučajeva nasilja u porodici počinjen pod uticajem alkohola ili uslijed zloupotrebe alkohola. Zaštitne mjere se određuju u relativnom manjem procentu slučajeva, uvidom u spis okončanog predmeta (tzv. pasivni monitoring) uočeno je da ponekad nedostaje odluka o zaštitnim mjerama, iako je postavljen zahtjev za izricanje takvih mjera, o čemu postoji pisani dokaz u spisu predmeta.⁷²

U pogledu kaznene politike za krivična djela protiv braka, porodice i mladeži, kao i dosad, kažnjavanje je blago i pretežno ispod zakonskog minimuma. Uslovne osude⁷³ su i dalje najzastupljenije, bez korištenja mogućnosti da se uz uslovnu osudu kumulativno odredi i zaštitni nadzor⁷⁴. Dodatno, iako se počiniteljima krivičnih djela mogu izreći i sigurnosne mjere čija je svrha otklanjanje stanja ili uslova koji mogu uticati da počinitelj ubuduće ne čini krivična djela⁷⁵, takve mjere se izriču u manjem broju slučajeva, iako za njima postoji veća potreba (izrečene u 23 slučaja).

U nastavku će biti grafički predstavljena struktura sankcija za širu kategoriju krivičnih djela protiv braka, porodice i mladeži, a potom će biti predstavljena struktura izrečenih sankcija samo za djelo *Nasilje u porodici*, koje je u odnosu na cjelokupni uzorak praćenih predmeta najzastupljenije krivično djelo.

Tabela 4: Struktura krivičnopravnih sankcija za krivična djela protiv braka, porodice i mladeži

IZREČENE KRIVIČNOPRAVNE SANKCIJE	I		II		III*			UKUPNO I + II + III
	KAZNE		MJERE UPOZORENJA		SIGURNOSNE MJERE			
	Zatvor	Novčana kazna	Sudska opomena	Uslovna osuda	Obavezno psihijatrijsko liječenje	Obavezno liječenje od ovisnosti	Lišenje predmeta	
216 Vanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom	0	0	0	3	0	0	0	3
219 Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika	0	0	0	1	0	0	0	1
222 Nasilje u porodici	29	8	2	112	6	8	6	171
223 Izbjegavanje izdržavanja	0	0	0	1	0	0	0	1
Ukupno	29	8	2	117	6	8	6	176
TOTAL			156			20		

(*) Mjere obaveznog psihijatrijskog liječenja su izrečene kao samostalna sankcija u 4 od 5 predmeta koji su završili utvrđujućom presudom. U jednom takvom predmetu nije izrečena dodatna mjera, nego preporučeno redovno uzimanje već ranije propisane terapije.

71 Općinski sud Sarajevo.

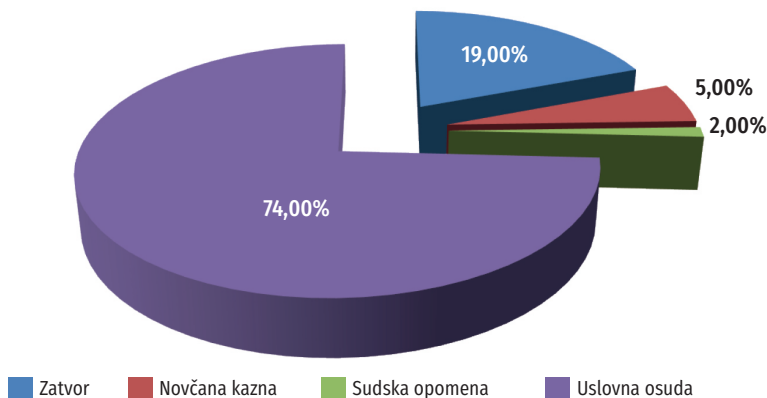
72 Općinski sud Jajce, Općinski sud Bihać.

73 Kako je određeno KZ FBiH, uslovnom osudom sud učinitelju krivičnog djela utvrđuje kaznu i istovremeno određuje da se ona neće izvršiti ako osuđeni za vrijeme koje odredi sud, a koje ne može biti kraće od jedne niti duže od pet godina (vrijeme provjeravanja), ne učini novo krivično djelo. Član 62. stav 1. KZ FBiH.

74 Sud može odrediti da se počinitelj kome je izrečena uslovna osuda stavi pod zaštitni nadzor ako, s obzirom na okolnosti učinjenja krivičnog djela, ličnost učinitelja, njegov raniji život i ponašanje poslije učinjenog krivičnog djela smatra da će se uz određivanje zaštitnog nadzora svrha uslovne osude i društveno prilagođavanje osuđenika bolje ostvariti. Član 68. KZ FBiH: Zaštitni nadzor obuhvaća ovim zakonom predviđene mjere pomoći, brige, nadzora i zaštite, s tim da vrijeme trajanja nadzora ne može biti kraće od šest mjeseci niti duže od dvije godine.

75 Član 72. KZ FBiH. Moguće je izreći sljedeće sigurnosne mjere: a) obavezno psihijatrijsko liječenje; b) obavezno liječenje od ovisnosti; c) zabrana vršenja poziva, aktivnosti ili funkcija; d) zabrana upravljanja prijevoznim sredstvom; e) lišenje predmeta.

Grafikon 2: Struktura krivičnopravnih sankcija kod okrivljujućih presuda za KD Nasilje u porodici (član 222- KZ FBiH)

Praćeno je ukupno 165 predmeta nasilja u porodici u kojima su donesene četiri oslobađajuće, četiri odbijajuće, 151 okrivljujuća i 5 utvrđujućih presuda. Samo jedan postupak je obustavljen. **U odnosu na ukupan broj praćenih predmeta nasilja u porodici koji su okončali sa okrivljujućom presudom, u 74,17% slučajeva počinitelj je uslovno osuđen. S tim u vezi, u 38,46% slučajeva je vođen postupak za izdavanje kaznenog naloga,** po skraćenom postupku, uz izricanje uslovne osude, u skladu sa članom 305. i dalje KZ FBiH.

Porodično nasilje se ne dešava uvijek u kontinuitetu. Postoje situacije u kojima tenzije rastu polako i neprimijetno, kulminirajući nasiljem, nakon čega slijedi faza tzv. kajanja, kada se nasilnik izvinjava ubjeđujući žrtvu da se nasilje više neće ponoviti, kako će shvatio svoju grešku i kako nema naloga da ga žrtva napusti, obećavajući da će ubuduće sve biti bolje. Praksa pokazuje da je ovaj period „medenog mjeseca“ kratkotrajan, nakon čega ciklus nasilja počinje ispočetka. Za sudije/sutkinje i tužitelje/ice je važno da imaju na umu ovaj ciklus nasilja⁷⁶, jer žrtve mogu biti u fazi medenog mjeseca kada dođe do suđenja u predmetu, zbog čega će žrtve možda iskoristiti svoje pravo da ne svjedoče protiv optuženog. Zbog toga je važno da prvenstveno tužitelji/ce, ali i sudije/sutkinje, nastave postupati u predmetu porodičnog nasilja, čak i kada oštećena ne saraduje ili traži da se optuženi ne goni krivično.

U predmetu *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 6. KZ FBiH (*Ko usmrti člana i kojeg je prethodno zlostavljao, kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.*), sud je počinitelja oglosio krivim i izrekao mu kaznu zatvora u trajanju od dvanaest (12) godina i šest (6) mjeseci za djelo koje je počinio u kući u kojoj je živio zajedno sa svojom vanbračnom partnericom.⁷⁷ Počinitelj je bio nasilan prema žrtvi čitavo vrijeme trajanja zajedničkog života, zbog čega je prethodno bio osuđivan za nasilje u porodici i dvaput su mu izricane zaštitne mjere zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici i zabrana uznemiravanja ili uhođenja žrtve nasilja u trajanju od po jedne godine, za koje vrijeme je žrtva bila smještena u sigurnoj kući. Nakon što su nastavili zajednički život, optuženi je nastavio psihičko i fizičko zlostavljanje žrtve. Sudski vještak je utvrdio da je dvadesetak dana prije predmetnog događaja, optuženi kontinuirano vršio fizičko zlostavljanje žrtve na način da joj je zadajući udarce po cijelom tijelom nanosio lake tjelesne povrede, što je utvrđeno prilikom obdukcije leša. Počinitelj je inače bio

⁷⁶ J. Кируски, Б. Степанов, Приручник за поступање јавних тужилаца у процесуирању кривичног дела насиље у породици, Програм Уједињених нација за развој, Београд, 2022, стр. 39.

⁷⁷ Kantonalni sud Zenica.

nasiljan prema žrtvi, a kritičnog dana je “dok je ona ležala vrišteći i moleći ga da je ne tuče, nogama, na kojima je imao patike, snažno joj zadavao udarce u glavu, stomak, nogu i ruku, iako je bio svjestan da zadajući ovakve udarce ženi koja je psihofizički slabija i nemoćna da mu pruži otpor, posebno što je isti svoju fizičku kondiciju održavao trenirajući boks, može istu usmrtiti, što je i htio”. Zadajući udarce nanio je žrtvi teške tjelesne povrede opasne po život, u vidu više većih razdora, nagnječenja, podliva po tijelu, a došlo je do izlivanja krvi u trbušnu šupljinu, pa je ovako povrijeđenu žrtvu ostavio bez pružene pomoći. Ona je uslijed ovako zadobivenih povreda u toku noći preminula. Sud je imao u vidu da je optuženi ispoljio veliku brutalnost prema oštećenoj jer je tukao dva dana iz istog razloga, a to je ljubomora zbog toga što je oštećena bila u odnosu sa drugim čovjekom. Takođe, sud je imao u vidu da je optuženi pokazao bezosjećajnost nakon počinjenog djela, jer je vještak sudske medicine mišljenja da je pravovremeno pružena medicinska pomoć možda mogla oštećenoj spasiti život.

Postojeća kaznena politika u predmetima nasilja u porodici ne dovodi do željenih rezultata generalne i specijalne prevencije. Česti su slučajevi u kojima je počinitelj prethodno osuđivan za istovrsna krivična djela, pri čemu se počinitelji koriste institutom brisanja osude kada su za to ispunjeni uslovi, pa prethodna osuda ne može neposredno biti cijenjena kao otežavajuća okolnost, ali može biti cijenjena kao okolnost koja se tiče ranijeg života optuženog. Praćeni su predmeti u kojima je počinitelj, ne samo prethodno osuđivan za istovrsna djela, nego je djelo nasilja u porodici izvršio u periodu provjere po uslovnoj osudi za prethodno djelo nasilja u porodici. Iznenadujuće je da je uočen slučaj nasilja u porodici u kojem je prvostepeni sud usvojio prijedlog za opoziv uslovne osude optuženom i uslovnu osudu opozvao, te je na osnovu člana 54. stav 1. i stav 2. tačka b) KZ FBiH optuženom utvrdio jedinstvenu kaznu zatvora, i *ponovo* izrekao uslovnu osudu. Pri tome je sud „imao u vidu srodnost krivičnih djela to jest utvrdio da se radi o krivičnim djelima sa elementima nasilja u oba slučaja te je cijenio okolnosti pod kojima su djela učinjena i period koji je protekao od učinjenja prethodnog djela.“ Nije jasno kakvu svrhu kažnjavanja imaju uslovne osude u ovim slučajevima, naročito kada se obezvrijede na način da se sukcesivno opozivaju i ponovno izriču, bez ikakvog učinka po počinitelja.⁷⁸

U predmetu *Nasilje u porodici*, bez obzira što je optuženi ranije kažnjavan za istovrsna krivična djela, prema istoj oštećenoj, opet mu je izrečena uslovna osuda.⁷⁹ U drugim slučajevima iz činjeničnih opisa proizilazi da je počinitelj prethodno osuđivan za istovrsna krivična djela, ali da su te osude brisane, zbog čega nisu uzete kao otežavajuća okolnost, iako ova praksa varira između sudova (i pojedinih sudija unutar istog suda) na kojima su praćeni predmeti, jer su uočeni slučajevima u kojima sud ne uzima prethodnu (brisanu) osudu za istovrsna krivična djela kao otežavajuću okolnost koja se tiče osuđivanosti, nego kao otežavajuću okolnost koja se tiče ličnosti optuženog, odnosno njegovog ranijeg života, jer ukazuje na sklonost počinitelja porodičnom nasilju. Uočena je i praksa da se prethodna osuda za istovrsna krivična djela uzima u obzir tako da to zaista i ima učinka po strožije kažnjavanje, kao što je uočeno na Općinskom sudu u Bugojnu. Iako su i u ovom slučaju kazne ispod posebnog zakonskog minimuma, smatramo da krivičnopravna sank-

⁷⁸ Općinski sud u Gračanici.

⁷⁹ Općinski sud Konjic.

cija zatvora sama od sebe snažnije utiče na počinitelja i šalje jasnu poruku netolerancije spram nasilja u porodici. U predmetu produženog krivičnog djela *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 2 u sticaju sa djelom *Narušavanje nepovredivosti doma* iz člana 184. KZ FBiH, optuženi je osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 3 (tri) godine, za produženo krivično djelo *Nasilje u porodici* utvrđena je kazna zatvora u trajanju od 2 (dvije) godine, a za krivično djelo *Narušavanje nepovredivosti doma*, utvrđena je kazna zatvora u trajanju od 1 (jedne) godine i 2 (dva) mjeseca. Kao otežavajuće okolnosti sud je cijenio *okolnosti pod kojima je djelo učinjeno* i to upornost koju je optuženi iskazao u vršenju krivičnih djela i nakon što su mu mjere izrečene pa naknadno i produžene, divljaštvo i način počinjenja štete, indiferentnost na izraženu volju svoje supruge i odsustvo bilo kakvog poštovanja prema istoj, ponašanje počinitelja nakon učinjenog djela: odsustvo bilo kakvog kajanja od strane optuženog, njegovo prebacivanje krivice na suprugu i njenu porodicu i od ostalih relevantnih okolnosti: rodnu zasnovanost nasilja, njeno narušeno fizičko i duševno stanje, prisustvo maloljetne djece istom i njihova dugotrajna izloženost nasilju, karakteristike nasilja koje je vršeno i brojnost njegovih oblika, činjenicu nulte tolerancije nasilja bilo koje vrste u skladu sa odredbama Istanbulske konvencije, jačinu i povredu ugrožavanja psihičkog i tjelesnog integriteta oštećene, njeno ukupno psihofizičko stanje nakon 21 godine braka, stanje njihove maloljetne djece koja su nesumnjivo objektivno traumatizirana, jer je sin isprepadan, a kćerka pod stresom i popušta u školi, te dužinu trajanja takvog jednog odnosa (21 godinu) prisustvo maloljetne djece tokom vremena maltretiranja, ali i praksu ovog suda, te naročito Kantonalnog suda u Novom Travniku izraženo presudom broj 46 0 K 094513 21 KŽ od 01.12.2021. godine sud je imajući u vidu specijalnu i generalnu prevencije da se nasilje u porodici osudi u široj društvenoj zajednici i da se da jedna šira poruka oštećenim da imaju i uživaju zaštitu.⁸⁰

Kao pokazatelj da često i automatizirano izricanje uslovne osude za počinitelje porodičnog nasilja nije dovoljno snažan odgovor krivičnogpravnog sistema i ne odvraća dovoljno efikasno počinitelje od ponovnog činjenja istog djela porodičnog nasilja, služe sljedeći primjeri:

U predmetu *Nasilje u porodici* kvalifikovano u osnovnom obliku, počinjenog tako što se optuženi „naročito drsko i bezobzirno ponašao prema oštećenoj, supruzi koja živi na prvom spratu iste kuće sa njihovim zajedničkim sinom, tako što joj nakon kraće prepirke psovao majku i oca, govorio da je kurva, te prijetio da će je zapaliti, nakon čega je iz kanistera posuo benzin po stepenicama koje vode do ulaza na prvi sprat te isti zapalio“, izrečena je uslovna kazna zanemarujući okolnosti pod kojima je djelo počinjeno.⁸¹

U predmetu produženog krivičnog djela *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 2. KZ FBiH počinjenog, između ostalog, tako što je optuženi „u prisustvu mlđb. kćerke (...) sat vremena udarao oštećenu stisnutim pesnicama i otvorenim dlanovima po glavi, a nogama je udarao po donjem dijelu tijela, pritom joj prijeteći da će je ubiti“, počinitelju, koji je specijalni povratnik, čije su osude brisane, utvrđena je kazna zatvora u trajanju od jedne godine, koja se neće izvršiti ako optuženi u roku od 2 (dvije) godine po pravomosnažnosti presude

⁸⁰ Općinski sud Bugojno.

⁸¹ Općinski sud u Zavidovičima.

ne počini novo krivično djelo.⁸² Sud je cijenio kao otežavajuću okolnost koja se tiče ranijeg života počinitelja njegovu prethodnu osuđivanost za istovrsna krivična djela, ali bez ikakvog mjerljivog ili očitog uticaja na krivičnopravnu sankciju.

U predmetu *Nasilje u porodici*, bez obzira što je sud utvrdio, kao otežavajuću okolnost, niske pobude iz kojih je djelo učinjeno, zatim da je optuženi kritične prilike bio fizički nasilan i prema ocu oštećene, koji je po pozivu oštećene došao na lice mjesta, da je oštećenu i u prisustvu njenog oca udario u stomak, iako je znao da se oštećena porodila par mjeseci prije, da je kritičnom događaju prethodila svađa zbog lošeg finansijskog stanja, jer su i oštećena i optuženi bili nezaposleni, a imali su zajedničko maloljetno dijete i izdržavao ih je otac optuženog, te da je sud imao u vidu porast djela nasilja u porodici, u konačnici je izrečena okrivljujuća presuda kojom je počinitelj blaže kažnjen izricanjem uslovne osude.⁸³

U predmetu *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 1. KZ FBiH izvršenog tako što je optuženi „nasiljem, drskim i bezobzirnim ponašanjem ugrozio mir i tjelesnu cjelovitost supruge oštećene, na način da je po ulasku u kuću u alkoholiziranom stanju sjeo za stol i od oštećene tražio hranu da jede, pa kada mu je oštećena donijela hranu, isti je hranu bacio, nakon čega je oštećenoj uputio razne psovke i zadao joj nekoliko udaraca zatvorenom pesnicom u predjelu glave, pa dok je oštećena u naručju držala njihovu mlđb. kćerku, isti je oštećenu uhvatio za mišić lijeve ruke i snažno je povukao, te joj zadao udarac šakom u predjelu lijevog oka, da bi u tom trenutku oštećena zajedno sa mlđb. kćerkom pala na pod, kojom prilikom je oštećena zadobila tjelesne povrede i to *tešku tjelesnu povredu* u vidu prijeloma lijeve nadlaktične kosti u području ramena, i lake tjelesne povrede i to: krvni podljev ispod lijevog oka, krvni podljev u području desne nadlaktice, lijeve natkoljenice i u području obje potkoljenice, koje povrede u svojoj ukupnosti predstavljaju tešku tjelesnu povredu“, djelo je kvalifikovano u osnovnom obliku bez obzira što je izvršeno prema članu porodice sa kojim optuženi živi u zajedničkom domaćinstvu, zanemarena je okolnost da je nasilje izvršeno u prisustvu maloljetne kćerke, a nisu uzete u obzir ni otežavajuće okolnosti koje se tiču težine povreda nanesenih oštećenoj. Postupak je proveden u skraćenoj formi izdavanjem kaznenog naloga, a počinitelj je uslovno osuđen bez navođenja olakšavajućih ili otežavajućih okolnosti.⁸⁴

U predmetu kvalifikovanog djela *Nasilje u porodici* (član 222. stav 4. u vezi sa stavom 1. KZ FBiH) počinitelju je izrečena krivična sankcija kazna zatvora u trajanju od tri mjeseca što je ispod zakonskog minimuma propisane zatvorske kazne (kazna zatvora od jedne do pet godina) koju smatramo neadekvatnom, naročito jer i sam sud navodi da je optuženi ranije osuđivan za istovrsno krivično djelo protiv porodice (godinu i po dana prije ponovoljenog slučaja nasilja) kada mu je izrečena uslovna osuda kao upozoravajuća sankcija koja očigledno nije postigla svoju svrhu, jer je optuženi u predmetnom krivičnopravnom događaju u odnosu na prethodno počinjeno djelo počinio i teži (kvalifikovani) oblik predmetnog krivičnog djela, budući da je ozlijedio

⁸² Općinski sud u Konjicu.

⁸³ Općinski sud u Zavidovićima. Uočena je, kao praksa karakteristična za Općinski sud u Zavidovićima, da se kazne (naročito uslovne osude) izrečene u predmetima nasilja u porodici brišu i da se odmah ne arhiviraju, nego se iskažu završenim i čuva ih postupajući sudija u svojoj kancelariji, te se po brisanju osude arhiviraju.

⁸⁴ Općinski sud Jajce.

i maloljetno dijete. U datom predmetu obrazloženje presude nije odgovaralo utvrđenim činjenicama i izrečenoj kazni. Iako je okolnost specijalnog recidiva cijenjena kao otežavajuća okolnost, nije uočeno da je imala uticaja na strožije kažnjavanje.⁸⁵

Blage i neodvrćajuće sankcije u slučajevima nasilja u porodici su rasprostranjena praksa, najčešće kada se radi o djelu u osnovnom obliku ili blažem kvalifikovanom obliku (član 222. stav 2. u vezi sa stavom 1. KZ FBiH). Zabrinjavajuća je uočena praksa blažeg kažnjavanja, čak i kada se radi o težim kvalifikovanim oblicima nasilja u porodici, počinjenog prema maloljetnoj djeci, ponekad i uz upotrebu vatrenog oružja.

U predmetu *Nasilje u porodici* počinjeno od strane oca prema dvije maloljetne kćerke (10 i 14 godina) kvalifikovano kao teži oblik iz člana 222. st. 4 u vezi sa st. 1 i 2. KZFBiH, za koje je zapriječena kazna zatvora od jedne do pet godina, a izrečena je okrivljujuća presuda sa kaznom zatvora u trajanju od 10 mjeseci. Ovaj predmet smatramo primjerom loše prakse, jer je optuženom izrečena blaža kazna od one predviđene zakonom, a djelo je počinjeno prema njegove dvije maloljetne kćerke, koje je isti počinitelj godinama zlostavljao, ponašao se nasilnički, maltretirao ih, galamio i psovao. Okolnosti slučaja su takve da su oštećene kćerke za vrijeme svjedočenja bile u sigurnoj kući.⁸⁶

U postupku povodom djela *Nasilje u porodici* počinjenog tako što je optuženi u prostoru porodične kuće u kojoj je živio sa suprugom i njihovih sedmero maloljetne djece, u alkoholiziranom stanju, počeo da galami na djecu i suprugu, nakon čega je otišao u drugu sobu i iz torbe izvadio startni pištolj, pa je nakon što se vratio u prostoriju u kojoj su bili supruga i djeca, svjestan da će pucanjem iz istog ugroziti njihov mir i duševno zdravlje, pa htijući to da učini, ispucao jedan metak u plafon, a nakon toga još jedan u pravcu njihovog mladb. sina, tužilaštvo je predložilo, a sud izdao kazneni nalog i optuženog uslovno osudio u trajanju od jedne godine. Nameće se pitanje da li se sud rukovodio činjenicom da se radi o romskoj porodici i da li je ta okolnosti imala uticaja na vrstu i visinu krivičnopravne sankcije, budući da je izrečena sankcija preblaga u odnosu na okolnosti i način izvršenja djela, prisustvo sedmero maloljetne djece i upotrebu vatrenog oružja.⁸⁷ U drugom predmetu *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 2. KZ FBiH izvršenog tako što je optuženi '(...) u stanu u kojem živi u zajedničkom domaćinstvu sa svojom suprugom, psihički maltretirao svoju suprugu optužujući je da ima ljubavnike, govoreći joj da je prati već dugo vremena i da ako nađe dokaze to neće biti dobro za nju, a nakon toga joj je rekao: "Jesi čula šta je neki čovjek uradio u Sarajevu, iskasapio je ženu i ja ću tebe još gore, na komadiće ću te isjeći," što je kod njegove supruge izazvalo strah za njen život, kao i za život njihovog djeteta. Sud je optuženog oglasio krivim i izrekao mu mjeru upozorenja – sudsku opomenu, sankciju koju je sud smatrao adekvatnom imajući u vidu olakšavajuće okolnosti, poput okolnosti pod kojim je djelo izvršeno u smislu da je djelo počinjeno u afektu zbog osjećaja ljubomore i razdraženosti, priznanje i iskreno kajanje, činjenicu da je porodična osoba i otac malodobne djece i druge.⁸⁸

⁸⁵ Općinski sud Bihać.

⁸⁶ Općinski sud Sarajevo.

⁸⁷ Općinski sud Bihać.

⁸⁸ Općinski sud Bihać.

U predmetu *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 1. KZ FBiH, počinjeno prema supruzi optuženog, u prisustvu maloljetnog zajedničkog djeteta, koje je pokušalo odbraniti majku kada je optuženi dva puta udario zatvorenom pesnicom u potiljačni dio glave, postupajući sud nije našao otežavajuće okolnosti, a cijenio je kajanje, priznanje i činjenicu da je počinitelj otac maloljetnog djeteta kao olakšavajuću okolnost, te je počinitelja uslovno osudio, u skladu sa prijedlogom tužilaštva.⁸⁹

U predmetu *Nasilje u porodici* počinjenog prema članu porodici sa kojim počinitelj živi u zajedničkom domaćinstvu, kojem počinitelju je prethodno već izrečena uslovna osuda za isto krivično djelo (godinu i pol dana prije ponovnog počinjenja nasilja u porodici), pa mu je ponovno izrečena uslovna osuda, iako prethodni put kada mu je izrečena očigledno nije ostvarila svrhu kažnjavanja i ciljeve specijalne prevencije. Sud nije pronašao nijednu otežavajuću okolnost.⁹⁰

U predmetu *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 1. KZ FBiH počinitelj je djelo izvršio dok mu je trajala uslovna osuda za prethodno djelo nasilja u porodici, uprkos tome sud je odbio prijedlog tužilaštva za opoziv uslovne osude i počinitelju izrekao blažu kaznu zatvora u trajanju od dva mjeseca, iako je presudom za prethodno krivično djelo *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 2. u vezi sa stavom 1. KZ FBiH bio osuđen na kaznu zatvora u trajanju od tri mjeseca, sa rokom provjere od jedne godine.⁹¹

Postoje i primjeri dobre prakse u kojima je uočeno uvažavanje prethodne osuđivanosti počinitelja nasilja u porodici, pa je u predmetu *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 2. KZ FBiH u kojem je oštećena bila majka optuženog, sud izrekao kaznu zatvora u trajanju od tri (3) mjeseca, cijeneći kao otežavajuće okolnosti da je optuženi do sada već 6 puta osuđivan, od čega dva puta za isto krivično djelo, kao i činjenicu da je optuženi krivično djelo počinio prema rođenoj majci, te da je i ranije fizički napadao oštećenu, koja ovakve nasrtaje uglavnom nije prijavljivala policiji.⁹² U predmetu *Nasilje u porodici* počinjenog prema majci starije životne dobi, sud je izrekao kaznu zatvora obrazloživši to vrednovanjem više otežavajućih okolnosti, konkretno da optuženi već duže vremena svojim ponašanjem ugrožava mir i psihičko stanje svoje majke, da je oštećena radi navedenog nasilja kritične prilike morala napustiti stan i zatražiti zaštitu kod drugog sina, da ni ranije intervencije policije prema optuženom nisu imale efekta, kao i način izvršenja djela - prijetnja da će oštećenu, koja je osoba starije životne dobi, sasjeći na komade i baciti kroz prozor.⁹³ U drugom postupku povodom krivičnog djela *Nasilje u porodici* (kvalifikovano kao sticaj djela *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 2. i *Nasilje u porodici* iz člana 222. Stav 4. KZ FBiH), sud je cijenio okolnost da optuženi duže vrijeme vrši zlostavljanje članova svoje porodice (fizičko i psihičko), iz čega nastaje povređivanje i ugrožavanje sigurnosti i odnosa povjerenja u porodici, uz istovremenu manifestaciju moći optuženog i njegove kontrole nad oštećenom, a pri tome je sve radnje nasilja činio u prisustvu svog maloljetnog djeteta, koji je također žrtva nasilja optuženog. Počinitelj je u prvostepenom postupku kažnjen kaznom zatvora u trajanju od 4 (četiri) mjeseca, što je

⁸⁹ Općinski sud u Zavidovićima.

⁹⁰ Općinski sud u Zavidovićima.

⁹¹ Općinski sud u Tešnju.

⁹² Općinski sud Bihać.

⁹³ Općinski sud Zenica.

također kazna ispod specijalnog zakonskog minimuma, ali je svakako strožija od sankcije uslovne osude koja se uobičajeno izriče u ovakvim slučajevima.⁹⁴ Žalba protiv optuženog u ovom predmetu je odbijena kao neosnovana, a povodom te žalbe, po službenoj dužnosti, preinačava se presuda Općinskog suda u Gračanici u pravnoj ocjeni djela i odluci o krivičnopravnoj sankciji, tako da se radnje optuženog iz izreke prvostepene presude, za koje je tom presudom oglašen krivim, pravno kvalifikuju kao krivično djelo *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 4., a u vezi sa stavom 1. i 2. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, te se optuženi osuđuje na kaznu zatvora u trajanju od 3 (tri) mjeseca. Drugostepeni sud je počinitelja osudio na ublaženu kaznu zatvora u minimalnom trajanju od 3 mjeseca, koja je ispod zakonom propisanog minimuma za odnosno krivično djelo, „cijeneći da je ista srazmjerna težini učinjenog krivičnog djela i nastalim posljedicama, nalazeći da se i sa ovom krivičnopravnom sankcijom mogu ostvariti ciljevi svrhe kažnjavanja“.⁹⁵ U predmetima porodičnog nasilja prvostepeni sudovi koji oglašavaju počinitelja krivim, redovno izriču uslovnu osudu kao mjeru upozorenja, bez obzira što je u većini slučajeva strožija sankcija neophodna kako bi se ostvarila svrha kažnjavanja. U rijetkim slučajevima u kojima prvostepeni sud, uvažavajući dugotrajnost i ozbiljnost nasilja i prisustvo maloljetne djece, osudi počinitelja na kaznu zatvora koja je i dalje ispod posebnog zakonskog minimuma, preinaka takvih presuda i ublažavanje kazne od strane drugostepenog suda, bez opravdanih i razumljivih razloga, djeluje obeshrabrujuće na prvostepene sudove da izriču adekvatne, proporcionalne i odvraćajuće sankcije za počinitelja djela nasilja u porodici.

Na pojedinim sudovima je primijetna praksa strožijeg kažnjavanja za nasilje u porodici u odnosu na opšti prosjek, što se, između ostalog, obrazlaže uzimanjem u obzir (...) da je izvršenje ove vrste krivičnih djela protiv braka, porodice i mladeži, u zadnje vrijeme u sve većem porastu, pa i u sve težim vidovima i sa sve težim posljedicama, nerijetko i smrtnim i pored napora društvene zajednice, koja putem pisanih i elektronskih medija pokušava podići svijest građana o pogibeljnosti i štetnosti ove vrste krivičnih djela, odnosno da je „zdrava porodica“ temelj svakog naprednog društva.⁹⁶

U predmetu *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 2. KZ FBiH izvršenog tako što je optuženi „nasilno, drsko i bezobzirno se ponašao prema ocu i majci sa kojima živi u zajedničkom domaćinstvu, svjestan da navedenim nasiljem i bezobzirnim ponašanjem ugrožava njihov mir i psihičko zdravlje, što je i htio, na način da se počeo agresivno ponašati, lupati i lomiti stvari i namještaj u dnevnom boravku, te u jednom momentu se agresivno obratio ocu i uputio mu psovku: „Daj mi ključ, majku ti jebem, da se okupam na spratu“, nakon čega je uputio i pogrdne i prijetne riječi prema ocu „Jebem vam majku, pobit ću vas, đubrad jedna, morate mi davati novac i neću ništa da radim, hoću da po kući hodam go“, te je unatoč pokušajima oca da ga smiri, nastavio sa psovka i prijetnjama i uništavanjem namještaja po kući, lupajući po istom rukama i nogama, što je kod oštećenih izazvalo uznemirenost, ugroženost i strah za vlastiti život“ sud je izveo zaključak da je optuženi specijalni povratnik u činjenju istih krivičnih djela nasilje u porodici, te da u kontinuitetu

⁹⁴ Općinski sud u Gračanici.

⁹⁵ Kantonalni sud Tuzla.

⁹⁶ Općinski sud u Zavidovićima.

ispoljava nasilje nad roditeljima sa kojima živi u porodičnom domaćinstvu, pa je, cijeneći sve okolnosti koje se odnose na učinjena krivična djela i učinitelja, a posebno istovrsnost učinjenih krivičnih djela i posljedice koje su nastale po psihičko zdravlje oštećenih uslijed kontinuiranog traumatizirajućeg ponašanja optuženog oglasio krivim i osudio na kaznu zatvora u trajanju od dvije godine i 10 mjeseci uz izricanje sigurnosne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti u trajanju od 6 (šest) mjeseci.⁹⁷ U ovom predmetu je izrečena sankcija adekvatna izvršenom nasilju, sa ocjenom relevantnih olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, naročito uvažavajući prethodnu osuđivanost počinitelja za istovrsna krivična djela prema istim oštećenim osobama, počiniteljivim roditeljima sa kojima živi u zajedničkom domaćinstvu.

U nastavku je dato nekoliko primjera djela seksualnog nasilja nad ženama iz kojih je vidljiva neadekvatnost krivičnopravne sankcije i ugroženost ostvarivanja cilja opšte i specijalne prevencije.

U predmetu *Bludne radnje* maloljetnoj oštećenoj, koja je u momentu počinjenja djela imala 10 godina, dodijeljen je staus ugrožene svjedokinje. Iako je oštećena pred sudom saslušana u prisustvu psihologinje, branitelj optuženog je oštećenoj upućivao određena nedopuštena pitanja poput: „Možete li nama reći iskreno kako možemo biti sigurni da i ova priča nije izmišljena, da li vas je neko nagovarao?“ Sud je na to opravdano reagovao i donio Rješenje da se zabranjuju pitanja obzirom na dob svjedokinje, ukazujući na to da su se o naprijed navedenom već izjasnili vještakinje koje su obavile vještačenje mlđb. oštećene i to klinička psihologinja i neuropsihijatrica. U predmetu je odnesena okrivljujuća presuda, kojom je počinitelj osuđen na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine i dva mjeseca. Ključni izvadak iz obrazloženja presude: (...) Pod bludnim radnjama podrazumijevaju se radnje koje su usmjerene na zadovoljavanja spolnog nagona, kojima se, prema usvojenom društvenom shvatanju, grubo povređuju u spolnoj sferi osjećaj stida i morala. Za bludne radnje je bitno da umišljaj učinioca nije bi upravljen na to da upotrebom sile ili prijetnje prisili neku osobu na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju, već da je kod učinioca postojala samo namjera pobuđivanja ili zadovoljavanja seksualnog nagona. Bludne radnje mogu se izvršiti samo na tijelu ili dodirom tijela druge osobe, a najčešće se manifestuju kao grljenje, ljubljenje, dodirivanje raznih dijelova tijela rukama i spolovilom, a naročito genitalne sfere i sl., a koje po trajanju i drugim okolnostima očito ukazuju da se radi o seksualnom iživljavanju, povredi tuđe seksualne nedodirljivosti ili spolnog morala, a koji su ostvareni protiv volje žrtve, a da se pri tom ne radi ni o pokušaju krivičnih djela (silovanje, spolni odnošaj s nemoćnom osobom, spolni odnošaj zloupotrebom položaja, prinuda na spolni odnošaj). Kvalifikatornu okolnost djela predstavlja svojstvo pasivnog subjekta, zbog posebne psihofizičke konstitucije djece ili maloljetnika, te činjenice da svako ugrožavanje ili povreda spolnog integriteta tih kategorija lica ostavlja negativne posljedice na njihov kasniji razvitak, pri čemu je bitno da učinilac mora biti svjestan uzrasta pasivnog subjekta. (...) Dakle sud je mišljenja, da bi svaka druga vrsta krivičnopravne sankcije za optuženog, osim kazne zatvora, bila nagrada, a ne kazna, te da bi sud izricanjem druge eventualno blaže krivičnopravne sankcije ili kazne zatvora u kraćem

⁹⁷ Općinski sud Sarajevo.

trajanju poslao lošu poruku javnosti, obzirom da je u zadnje vrijeme sve veći broj počinjenja krivičnog djela bludne radnje iz člana 208. KZ FBiH gruba stvarnost našeg društva, da ono nije marginalna pojava ili ekscesni događaj, već predstavlja najdirektnije kršenje ljudskih prava, pogotovo najosjetljivijih članova društva, odnosno djece, na koje ostavlja dugoročne i teške posljedice, što zahtijeva reakciju društva u cjelini.⁹⁸

U predmetu *Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije* iz člana 211. Stav 1. KZ FBiH za koje je zapriječena kazna zatvora od jedne do pet godina, a koje je počinjeno tako što je optuženi „putem svog mobilnog telefona (...) snimio maloljetnu oštećenu (16 godina starosti) koja je bila polugola i audiovizuelni materijal pornografskog sadržaja na kojem se nalazi oštećena poslao drugom licu, pa je takav pornografski materijal bio dostupan većem broju licu i nalazio se na internetu“ sud nije našao nijednu otežavajuću okolnost, a našao je više olakšavajućih (kajanje, priznanje, mlađa dob počinitelja) i počinitelja je uslovno osudio (kazna zatvora u trajanju od jedne godine, a koja kazna se neće izvršiti pod uslovom da optuženi u roku od dvije i po godine, računajući od pravosnažnosti presude, ne učini novo krivično djelo).⁹⁹

U predmetu *Silovanje* iz člana 203. stav 1. KZ FBiH u vezi sa članom 28. (djelo u pokušaju), počinitelj je pokušao silovati ženu starosti 78 godina tako što je „(...) oborio udarcem na pod hodnika i legao na nju govoreći joj da čuti, da će i njoj biti lijepo kad on nad njom izvrši obljubu, a kako je oštećena uporno dozivala pomoć, braneći se rukama i nogama, zatvorio joj usta rukom, što je kod oštećene izazvalo osjećaj gušenja, rekavši joj da se ne otima, jer će on svoje ostvariti bila ona živa ili mrtva, nakon čega joj je pocijepao majicu, potkošulju i pojas na dimijama, i izvadio svoj spolni organ, u namjeri da svoj spolni organ stavi u spolni organ oštećene, kada ga je komšija oštećene, koji je čuo zapomaganje, savladao i spriječio da ostvari svoje namjere, kojom prilikom je oštećena zadobila lake tjelesne povrede u vidu oguljetina kože na nosu, prisustvo zgrušane krvi u desnoj ušnoj šupljini i oguljotina kože desne potkoljenice“. Djelo je kvalifikovano u osnovnom obliku, prvostepeni sud je cijenio kao otežavajuću okolnost isključivo prethodnu osuđivanost za djelo nasilja u porodici za koje je počinitelj uslovno osuđen, pa mu je za djelo silovanja u pokušaju izrečena kazna zatvora u trajanju od dvije godine, a na osnovu člana 64. stav 1. KZ FBiH opozvana mu je uslovna osuda, te se utvrđena kazna iz te presude (šest mjeseci) ima smatrati utvrđenom, pa je počinitelju izrečena jedinstvena kazna zatvora u trajanju od 2 (dvije) godine i 4 (četiri) mjeseca.¹⁰⁰ U postupku po žalbi branitelja prvostepena presuda je preinačena u odluci o krivičnopravnoj sankciji, tako da je sankcija ublažena, te se počinitelj kaznio jedinstvenom kaznom zatvora u trajanju od jedne godine i četiri mjeseca.¹⁰¹ Kantonalni sud u Tuzli preinaku je obrazložio, između ostalog, shvatanjem da je „kazna zatvora u trajanju od 2 (dvije) godine (...) prestroga. Ovo iz razloga što je krivično djelo ostalo u pokušaju, jer se optuženi prije pokušaja izvršenja krivičnog djela, prema nalazu vještaka medicinske struke neuropsihijatra doveo u stanje akutne alkoholne opijenosti, teškog stepena. Struktura ličnosti optuženog uz alkoholnu opijenost teškog stepena, uticala je na sposobnost optuženog da shvati značaj djela i upravlja

⁹⁸ Općinski sud u Zavidovićima.

⁹⁹ Općinski sud u Tešnju.

¹⁰⁰ Općinski sud u Gračanici.

¹⁰¹ Kantonalni sud u Tuzli.

svojim postupcima, jer je bila bitno smanjena. (...) Stav ovoga suda je da će se sa jedinstveno izrečenom kaznom zatvora u trajanju od 1 (jedne) godine i 4 (četiri) mjeseca, izraziti društvena osuda učinjenog krivičnog djela, uticati na optuženog da ubuduće ne čini krivična djela i potaći njegovo prevaspitavanje, te uticati na ostale da ne čine krivična djela.“ Zabrinjavajuća je praksa neadekvatnog, neproporcionalnog i neodvraćajućeg kažnjavanja počinitelja u slučajevima seksualnog nasilja koji ostavlja dugotrajne, a često i cjeloživotne posljedice po oštećenu. Naročito ističemo nedovoljno uzimanje u obzir okolnosti da je djelo pokušano prema nemoćnoj, starijoj ženi od 78 godina, koja je od počinitelja starija više od dvadeset godina.

U predmetu *Silovanje* iz člana 203. stav 1. KZ FBiH prvostepeni sud¹⁰² je oglašio počinitelja krivim i izrekao mu kaznu zatvora u trajanju od tri (3) godine i osam (8) mjeseci, cijeneći kao olakšavajuću okolnost priznanje počinitelja, a kao otežavajuće okolnosti raniju višestruku osuđivanost optuženog, da je krivično djelo učinio prema starijoj i bolesnoj osobi, te da je silovanje trajalo nekoliko sati. Protiv navedene presude žalbu je izjavilo tužilaštvo, pobijajući odluku o krivičnopravnoj sankciji, zasnivajući žalbu na navodima da je izrečena sankcija neadekvatna stepenu krivice optuženog, težini učinjenog djela, jačini ugrožavanja zaštićenog dobra, ranijeg života počinitelja i drugim okolnostima koji se odnose na ličnost počinitelja. Drugostepeni sud¹⁰³ je odbio žalbu kao neosnovanu i potvrdio prvostepenu presudu. Iako je izrečena sankcija unutar raspona zapriječene sankcije za krivično djelo silovanja, ista nije adekvatna okolnostima konkretnog slučaja i to da je oštećena starija i bolesna osoba koju je počinio više sati silovao primjenjujući silu, prethodno joj prijeteći da će, ako oštećena pozove policiju, „isjeći na komade“ nju i njenog sina, čime je izrazio visok stepen bezobzirnosti i drskosti. Osim toga, ličnost počinitelja i njegov prethodni život ukazuju da se radi o osobi koja je višestruki povratnik u vršenju raznovrsnih krivičnih djela, čak dvadesetdva (22) puta prethodno osuđivan, zbog čega je proporcionalna i odvrćajuća sankcija neophodna kako bi se ozbiljno uticalo na počinitelja, ali i kako bi se djelovalo preventivno u odnosu na druge moguće slučajeve.

U predmetu *Silovanje* iz člana 203. stav 1. u sticaju sa krivičnim djelom *Laka tjelesna povreda* iz člana 173. stav 1. KZ FBiH, počinitelj je oglašen krivim i izrečena mu je jedinstvena kazna zatvora u trajanju od dvije (2) i tri (3) mjeseca, a kao otežavajuće su se cijenile okolnosti da je počinitelj prethodno osuđivan za srodna i nesrodna krivična djela čak devetnaest (19) puta, među kojima su i djela sa elementima nasilja, te da je ponio krivično djelo u prisustvu drugih osoba, pa i djeteta, te da je prilikom izvršenja krivičnog djela pokazao drskost, odlučnost i bezobzirnost. Sud je cijenio okolnosti da je optuženi razveden, otac četvoro djece, nezaposlen, lošeg imovnog stanja. Budući da je djelo počinjeno na bezobziran način, uključujući vaginalnu i analnu penetraciju, u dva navrata, u prisustvu djece od strane višestrukog povratnika u vršenju krivičnih djela, izrečena sankcija koja je bliža zaprijećenoj minimalnoj sankciji ne predstavlja adekvatnu, proporcionalnu i odvrćajuću kaznu za počinitelja.

U predmetu *Silovanje* počinjenog prema psihički nezreloj oštećenoj sa lakom mentalnom retardacijom, sud je, nakon ocjene olakšavajućih i otežavajućih

¹⁰² Općinski sud u Banovićima.

¹⁰³ Kantonalni sud Tuzla.

okolnosti izrekao počinitelju kaznu zatvora u trajanju od osam mjeseci, koja je ispod posebnog minimuma kazne propisane za počinjeno krivično djelo, a za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od jedne godine do deset godina. Ovo je primjer loše prakse, posebno ako se ima na umu da je oštećena u vrijeme kritičnog događaja, bila psihički nezrela, odnosno osoba sa lakom mentalnom retardacijom.¹⁰⁴

2.1.3. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

Blaga kaznena politika za djela rodno zasnovanog nasilja je, između ostalog, uslovljena pristupom u razmatranju olakšavajućih i otežavajućih okolnosti. U tom pogledu nije vidljiv napredak u odnosu na prethodne cikluse monitoringa. Za razliku od olakšavajućih okolnosti koje se redovno i bez većih problema uočavaju i vrednuju, čak i kad je to neosnovano ili nesvrhsihodno (poput porodičnog statusa u slučajevima porodičnog nasilja), manja je vjerovatnoća da će biti uočene i vrednovane sve otežavajuće okolnosti konkretnog djela. Ovakvu praksu često prati nepotpuno ili neadekvatno obrazloženje takvih okolnosti, što smatramo najproblematičnijim u tom pogledu. Sudovi se nerijetko pozivaju na izjavu žrtve/oštećene da odustaje od krivičnog gonjenja i da ne traži kompenzaciju kao na olakšavajuće okolnosti, što je suprotno principima optužbe i zakonitosti.

Istanbulska konvencija u članu 46. obavezuje članice da osiguraju da se izvjestan broj okolnosti može uzeti u razmatranje kao otežavajuće prilikom odmjeravanja kazne za djela obuhvaćena Konvencijom i to:

- a) krivično djelo počinjeno nad bivšim odnosno sadašnjim supružnikom odnosno partnerom u skladu s nacionalnim zakonodavstvom, od strane člana porodice, lica koje stanuje zajedno sa žrtvom odnosno lica koje je zloupotrijebilo svoj autoritet;
- b) ponovljeno krivično djelo, odnosno srodna djela;
- c) krivično djelo počinjeno nad licem koje je postalo ugroženo usljed određenih okolnosti;
- d) krivično djelo počinjeno nad djetetom odnosno u prisustvu djeteta;
- e) krivično djelo počinjeno od strane dvoje ili više ljudi u saradnji;
- f) krivično djelo kojem je prethodilo odnosno koje je pratilo ekstremno nasilje;
- g) krivično djelo počinjeno uz upotrebu oružja odnosno uz prijetnju oružjem;
- h) krivično djelo sa ozbiljnim fizičkim odnosno psihičkim posljedicama za žrtvu;
- i) učinilac prethodno osuđivan za krivična djela slične prirode.

Krivični zakon FBiH je usvojio sličan zakonodavni pristup otežavajućim okolnostima. Sa jedne strane, opšta odredba utvrđuje konkretne elemente koje sudija mora uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne i, s druge strane, pojedinačna djela uspostavljaju sastavne elemente krivičnog djela i identificiraju neke otežavajuće vidove djela. Uprkos tome, samo je ograničen broj otežavajućih okolnosti iz člana 46. Istanbulske konvencije integrisan u Krivični zakon i primjenjiv na relevantne odredbe. Tačnije, „opšta pravila o odmjeravanju kazne” utvrđuju da će sud utvrditi kaznu u zakonski predviđenom okviru za konkretno djelo uzimajući u obzir olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, uključujući sljedeće aspekte: stepen krivične odgovornosti, motiv za počinjenje djela, stepen opasnosti i štete po zaštićeni subjekt, okolnosti pod kojim je počinjeno djelo,

¹⁰⁴ Općinski sud u Gračanici.

ličnu istoriju počinioca prije počinjenja djela, prethodnu osuđivanost za isto ili slična krivična djela, njegovu/njenu ličnu situaciju i ponašanje nakon počinjenja krivičnog djela.¹⁰⁵ Dok bi ove opšte odredbe mogle djelimično obuhvatiti tačke h) i i) člana 46. one ne obuhvataju druge otežavajuće okolnosti predviđene članom 46. Istanbulske konvencije. Kada se posmatraju pojedinačna djela koja utvrđuju otežavajući vid osnovnog oblika krivičnog djela, jasno je da ove odredbe ne popunjavaju nedostajuće dijelove. Na primjer, djelo silovanja u odnosu na koje Krivični zakon predviđaju otežavajuće okolnosti kada je počinjeno nad djetetom, počinjeno od strane više osoba ili počinjeno na okrutan način, međutim, ovo djelo ne prepoznaje otežavajuće okolnosti počinjenja djela nad bračnim partnerom ili partnerom, nad osobom koja je postala ugrožena pod određenim okolnostima, u prisustvu djece ili uz upotrebu oružja. Na kraju, u pogledu djela nasilja u porodici, iako KZ Federacije BiH propisuje kvalifikovane oblike djela kada je isto učinjeno uz upotrebu oružja, kada je žrtva ubijena ili pretrpjela teške tjelesne ozljede ili kada je nasilno djelo počinjeno nad djetetom, sve druge otežavajuće okolnosti iz člana 46. Konvencije su isključene.

Rodne predrasude i stereotipi, svjesni i nesvjesni, imaju očigledan uticaj na procesuiranje slučajeva nasilja nad ženama. Rodne predrasude mogu biti definisane kao „stereotipno razmišljanje o prirodi i ulogama žena i muškaraca (...), te mitovi i zablude o ekonomskoj i društvenoj stvarnosti ženskih i muških života“.¹⁰⁶ Mnogi imaju snažno mišljenje o ulogama koje bi muškarci i žene trebalo da igraju u porodici, ponekad na osnovu kulture, a ponekad zbog ličnih uvjerenja. Stoga ne iznenađuje činjenica da rodne predrasude često utiču na slučajeve nasilja u porodici. Iako nositelji pravosudnih funkcija nastoje jednako i pravično postupati prema ženama i mukarcima u postupcima za djela porodičnog nasilja, implicitni oblici rodni predrasuda utiču na njihovo (profesionalno) postupanje. „Implicitne predrasude su podsvjesne pretpostavke ili stereotipi o određenim društvenim grupama (rod, rasa, nacionalnost, vjeroispovijest itd.), koje se razvijaju od malih nogu i s vremenom se sve više ukorjenjuju. Dovode do formiranja podsvjesnih stavova, pretpostavki i stereotipa koji utiču na donošenje odluka u svim područjima života.“¹⁰⁷ Subjektivno odlučivanje uvijek igra određenu, makar i neznatnu ulogu.¹⁰⁸

Predrasude i stereotipi se prirodno i „bez razmišljanja“ pojavljuju u svijesti, što nam omogućava da donosimo brze odluke na osnovu ranijih iskustava. Oblikuju ih faktori kao što su ranija iskustva, kultura i mediji. Problemi se javljaju kada profesionalci svoje pretpostavke pretvore u negativni sud o drugima. Zato je važno da se svi profesionalci u lancu zaštite od nasilja nad ženama zapitaju kakve rodne predrasude imaju oni lično, a ne da li ih uopšte imaju. Polazeći od pretpostavke da svi imamo predrasude, možemo početi da aktivno identifikujemo/dovodimo u pitanje i ublažavamo te predrasude, kako bismo obezbijedili da se zakoni u ovoj oblasti primjenjuju pravično i objektivno u najvećoj mogućoj mjeri. Postojanje predrasuda jasno ilustruje činjenica da se djela nasilja nad ženama se i dalje ne tretiraju sa jednakom ozbiljnošću kao druga krivična djela sa sličnim ili istim zapriječnim kaznama.¹⁰⁹

Osim toga, i rodni stereotipi mogu uticati na sprovođenje pravde u predmetima nasilja u porodici. Na primjer, postoji čitav niz prividnih olakšavajućih okolnosti koje

¹⁰⁵ Član 49. Krivičnog zakona FBiH.

¹⁰⁶ Hecht Schafran, Lynn, *Planning for Evaluation: Guidelines for Task Forces on Gender Bias in the Courts*, Women Judges' Fund for Justice, 1989., str. 1.

¹⁰⁷ Definicija preuzeta iz: Halilović, Majda, i dr., *Rodne predrasude u primjeni prava: bosanskohercegovački i međunarodni pravni okviri i praksa*, Atlantska inicijativa / DCAF, Sarajevo, 2017., str. 34–35.

¹⁰⁸ J. Кируски, Б. Степанов, *Приручник за поступање јавних тужилаца у процесуирању кривичног дела насиље у породици*, Програм Уједињених нација за развој, Београд, 2022., str. 39.

¹⁰⁹ Kelly, Kristin A., *Domestic Violence and the Politics of Privacy*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2003.

advokati odbrane obično navode, a koje su zasnovane na rodnim stereotipima. One uključuju ideju da su muškarci po prirodi agresivni, te da je do nasilja došlo tokom perioda privremene neuračunljivosti. Pred sudom se često navodi i da optuženi odgovara stereotipu o cijenjenoj ličnosti muškarca u društvu na osnovu njegovog položaja društvene moći, statusa porodičnog čovjeka i oca, društveno-ekonomskog statusa hranitelja porodice ili „primjerenog ponašanja“. Mnoge od navedenih okolnosti trebalo bi cijeniti kao otežavajuće, zato što je počinitelj zloupotrebio svoju poziciju moći u namjeri da nekažnjeno vrši nasilje nad članovima svoje porodice. Na sličan način rodne predrasude mogu potkopati iskaze žrtava/svjedokinja. Od samog početka kredibilitet žrtava/svjedokinja dovodi se u pitanje uslijed stereotipa da su žene sklone manipulaciji i da često iznose lažne optužbe iz različitih ličnih motiva. Kao motiv često se navode „tvrdnje o manipulativnoj prirodi žena“¹¹⁰, koje proističu upravo iz predrasuda i stereotipa o ženama.

Ovo može biti naročito problematično kod nasilja u porodici, jer se kao posljedica traume žrtve ne sjećaju događaja na linearan način, te se određenih detalja mogu sjetiti tek naknadno, pa njihov iskaz ponekad djeluje kontradiktorno. To se može pogrešno shvatiti kao znak da je iskaz lažan. Pravilnom razumijevanju šta se stvarno dogodilo može doprinijeti neuronauka, koja jasno utvrđuje da su radnje i postupci žrtve u situaciji nasilja potpuno spontani i nevoljni, jer njome u potpunosti upravlja emotivni, a ne racionalni dio mozga. Sjećanje na traumatični događaj pohranjuje se upravo u tom emotivnom dijelu mozga, zbog čega su svjedočenja žena o nasilju, posebno o seksualnom nasilju, često fragmentirana ili ispunjena naizgled nevažnim, bizarnim detaljima, dok se često ne sjećaju nekih materijalnih okolnosti.¹¹¹ Budući da se traumatsko sjećanje u našoj memoriji obrađuje u snu, neophodne su bar dvije noći povezanog sna da bi osoba mogla da procesuirala nasilje koje je preživjela. Na to upućuje statistika koja kaže da žene najčešće dva dana nakon događaja prijavljuju fizičko nasilje, a seksualno nakon dvadeset i pet dana.¹¹²

U nastavku su navedene okolnosti koje su posmatrani sudovi cijenili kao **olakšavajuće**, grupisane u skladu sa općim pravilima za odmjerenje kazne iz člana 48. KZ FBiH i to:

- **Pobude iz kojih je djelo učinjeno:** u predmetu *Spolni odnošaj s djetetom* sud je kao olakšavajuću okolnost cijenio to što je djelo učinjeno pod uticajem etičke i društvene tradicije u kojoj optuženi živi (Rom)¹¹³, što smatramo nepoželjnom praksom, jer se ne šalje dovoljno jasna i nedvosmislena poruka kažnjivosti ovakvih djela i sprečavanja ne samo spolnih odnošaja sa djecom, nego i maloljetničkih brakova, koji često rezultiraju zlostavljanjem i ugrožavanjem interesa i dobrobiti maoljetnica/ica. Sam optuženi je izjavio da nije znao da je takvo ponašanje kažnjivo (stvarna i pravna zabluda), što samo pokazuje da dosadašnji odgovori krivičnog sistema nisu postigli ciljeve generalne prevencije.
- **Okolnosti pod kojima je djelo učinjeno:** krivično djelo ostalo u pokušaju;
- **Raniji život počinitelja:** neosuđivanost; predmetno djelo počinio kao mlađe punoljetno lice;

¹¹⁰ J. Кируски, Б. Степанов, Приручник за поступање јавних тужилаца у процесуирању кривичног дела насиље у породици, Програм Уједињених нација за развој, Београд, 2022, стр. 39.

¹¹¹ L. Mladenović, Emocije menjaju rad mozga: feministički pristup neurobiologiji traume silovanja, Autonomni ženski centar, Beograd, 2020.

¹¹² L. Mladenović, Emocije menjaju rad mozga: feministički pristup neurobiologiji traume silovanja, Autonomni ženski centar, Beograd, 2020.

¹¹³ Općinski sud u Zavidovićima.

- **Lične prilike počinitelja:** nezaposlen; zaposlen; porodični čovjek, otac maloljetnog djeteta¹¹⁴, razveden¹¹⁵, živi u vanbračnoj zajednici; lošeg imovnog stanja, izdržava se od pomoći roditelja, nije osposobljen za određeno zanimanje, jer je završio devetogodišnju osnovnu školu; invaliditet počinitelja; počinitelj se bavi poljoprivredom¹¹⁶;
- **Ponašanje počinitelja nakon učinjenog djela:** priznanje, čak i ako je optuženi prvobitno porekao krivnju, pa naknadno na ročištu za glavnu raspravu priznao, čime je odugovlačio postupak, korektno držanje, kajanje, obećanje da se djelo neće ponoviti;
- **Druge okolnosti koje se odnose na odnose na počinitelja:** Oštećeni tokom postupka nisu postavili imovinskopravni zahtjev (dalje: IPZ), a oštećeni nisu tražili krivično gonjenje¹¹⁷; na optuženog su pozitivno uticale ranije kazne za srodna krivična djela, iako je ponovo učinio krivično djelo (!); iskazao spremnost za liječenjem, priznao izvršenje djela i zaključio sporazum o priznanju krivnje, što je doprinijelo efikasnijem i bržem okončanju krivičnog postupka i smanjenju troškova; otac dvoje malodobne djece, izrazio kajanje i obećao da će se ubuduće kloniti sličnog ponašanja, priznanje dao u ranoj fazi postupka na način koji doprinosi bržem i efikasnijem okončanju krivičnog postupka¹¹⁸; smanjena uračunljivost (ali ne bitno) uslijed konzumiranja alkohola¹¹⁹, loše zdravstveno stanje, starija životna dob; iskazana želja da se porodični odnosi normalizuju¹²⁰; iskazano kajanje i žaljenje¹²¹; kao osobito olakšavajuću okolnost na strani optuženog sud je cijenio iskaz njegove supruge sa kojom živi u zajedničkom domaćinstvu, koja je izjavila da nakon ovog događaja nije bilo nikakvih sukoba kao i da su njihovi porodični odnosi izuzetno poboljšali¹²²; činjenica da oštećena nije postavljala IPZ za naknadu štete, naglašavajući da se optuženi sa kojim živi u zajednici brine o njenom sinu iz prethodnog braka; okolnost da je u vrijeme učinjenja krivičnog djela optuženi bio mlađe punoljetno lice, da je u međuvremenu optuženi zasnovao porodicu, da je otac jednog maloljetnog djeteta; da mu je i u prekršajnom postupku izrečena mjera zabrane prilaska oštećenoj i zabrana uznemiravanja oštećene, a koju zaštitnu mjeru optuženi očigledno poštuje¹²³; ukoliko je nasilje u porodici počinjeno prema (bračnoj ili vanbračnoj) partnerici kao olakšavajuća okolnost se cijeni i kad uslijedi razvrgnuće zajednice života, ali i kad se oštećena i počinitelj pomire, dakle bez obzira koja od dvije moguće situacije da se desi, može se uzeti kao olakšavajuća okolnost;
- **Ostalo:** oštećena ne tereti optuženog, što je uočeno u slučajevima nasilja u porodici, ali i ubistva intimne partnerice čije kćerke su u svojstvu oštećene izjavile da su saglasne sa sankcijom iz sporazuma o priznanju krivnje¹²⁴; stav oštećene,

114 Općinski sud Tuzla.

115 Općinski sud Konjic.

116 Općinski sud Bihać.

117 Općinski sud Tuzla, Općinski sud Bihać.

118 Općinski sud Sarajevo.

119 Općinski sud Sarajevo.

120 Općinski sud Konjic.

121 Općinski sud Bugojno.

122 Općinski sud Jajce, Općinski sud Bugojno.

123 Općinski sud u Zavidovićima.

124 Još u istrazi je priznao počinjenje krivičnog djela i izrazio želju za početak pregovora o priznanju krivnje i sklapanju sporazuma, čime je ispoštovano načelo ekonomičnosti i efikasnosti, te su i oštećene u prisustvu punomoćnika prilikom razgovora u kancelariji u prostorijama tužiteljstva, bile saglasne sa sankcijom, na koju okolnost je sačinjena i službena zabilješka. Sud nije jasno objasnio zašto je suglasnost oštećenih uzeta kao olakšavajuća okolnost. U istom predmetu kao jedina otežavajuća okolnost je cijunjeno to što je počinitelja oštećena/žrtva prijavljivala za krivično djelo ugrožavanje sigurnosti i da joj je isti ranije više puta prijetio smrću, tj. riječima da će je ubiti. Predmet pred Kantonalnim sudom Sarajevo.

koja optuženog ne tereti ni u građanskopravnom, niti u krivičnopravnom smislu i stav tužilaštva, budući da je tužilac, u optužnici sa kaznenim nalogom, koji optuženi nije prihvatio, predložio izricanje uslovne osude, nalazeći da se radi o lakšem krivičnom djelu i blažem pojavnom obliku ovog krivičnog djela i da se svrha kažnjavanja može postići i sa uslovnom osudom, kao blažom krivičnom sankcijom¹²⁵; stav tužilaštva budući da je tužilac, u optužnici sa kaznenim nalogom, koji optuženi nije prihvatio, predložio izricanje uslovne osude, nalazeći da se radi o lakšem pojavnom obliku predmetnog krivičnog djela (nasilje u porodici počinjeno prema supruzi optuženog davljenjem i stezanjem lica rukama) i da se svrha može postići i sa uslovnom osudom¹²⁶; okolnost da je optuženi na neki način već kažnjen, jer je odvojen od svoje djece i iz zajedničkog stana¹²⁷.

U predmetu *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 4. KZ FBiH prvostepeni sud je pokazao visok stepen razumijevanja odnosa moći u nasilnih partnerskim vezama i duboke i dugotrajne psihološke posljedice po oštećenu, koja je na ročištu „pokušala da umanjii posljedice traume navodeći da se nije desilo ništa strašno, međutim nasilje se desilo u prisustvu njihovo dvoje malodobne djece od kojih je sin nasilje i prijavio policiji, što upućuje na okolnost da očigledno oštećena kao žrtva ni ranije nasilje supruga, bilo verbalno bilo fizičko, nije prijavljivala. Oštećena je pojasnila da se nasilje psihičko, ekonomsko i fizičko dešavalo kada je optuženi bio u alkoholiziranom stanju i da je ona razgovarala sa psihologinjom, koja joj je rekla da je optuženikovo ponašanje poremećeno od alkohola, ali da se sada trudi da se popravi, a stanje i problemi kod optuženog su bili opisani u socijalnoj anamnezi centra, gdje se i navodilo da je optuženi branio oštećenoj da radi i da je oštećena uslijed njegove posesivnosti bila kućanica i brinula se za djecu koja su uzorna i njegovana. Dalje je navedeno da optuženi ima problema sa kockom i opijanjem, a da je u braku sumnjičav, mora da vodi djecu sa sobom, ako negdje izlazi sama i da joj ne dozvoljava izlaske sa prijateljicama, a posjetu majci (...) samo ako joj odobri novac, a da je u dva navrata prije prijavljivala suprugovo nasilje, a optuženom je izrečena i zaštitna mjera zabrane približavanja žrtvi udaljenje iz stana i psihosocijalni tretman nasilnika što je vidljivo iz Rješenja o određivanju mjera zabrane prilaska. (...) Prilikom odlučivanja o vrsti i visine kazne sud je imao u vidu sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća propisane članom 49. KZ FBiH, pa je tako utvrdio da je zapriječena kazna za ovo krivično djelo novčana kazna ili zatvor do 3 godine. *Sud na strani optuženog nije našao nikakvih olakšavajućih okolnosti*, pa čak ni činjenicu da nasilje više nije prisutno i da se oštećena ne pridružuje krivičnom gonjenju i ne traži naknadu štete. Ovo zato što je sud prilikom saslušanja oštećene, a zbog njene uplašenosti, zbunjenosti, negiranja i umanjivanja posljedica, koje je na nju ostavilo dugotrajno zlostavljanje, sud utvrdio da žrtvi očigledno treba dugotrajna psihološka podrška, kako bi joj se pomoglo da prevaziđe osjećaje ne samo krivnje, već i kako bi joj se pomoglo da prevaziđe traumu nasilja, pri čemu se evidentno radi i o okolnosti prema kojoj oštećena i optuženi evidentno žele nastaviti bračnu zajednicu, a psihološko nasilje je trajalo duži vremenski period. Nasilje je očigledno prestalo, jer je oštećena odlučila isto da prijavi, dakle optuženi nije samovoljno prestao sa nasiljem, ali izražava kajanje i prihvata odgovornost, te se uključio u rehabilitaciju i želi da nastavi miran porodičan život sa suprugom, što ne sprečava suprugu da zbog obaveze prema svojoj maloljetnoj djeci i njihovog prava na miran život svako naredno nasilje supruga obavezno prijavi. Optuženi od ranije nije kažnjavao, te kako oštećena navodi na njihovu djecu bi zatvor za oca bio očigledan stres, iako je oštećena potvrdila da sada i ona privređuje, te bi

¹²⁵ Općinski sud u Zavidovićima.

¹²⁶ Općinski sud u Zavidovićima.

¹²⁷ Općinski sud Zavidovići.

porodica imala prihode I u slučaju da optuženi ode u zatvor, međutim sud je iz svih ovih razloga smatrao da se u konkretnom slučaju može izreći uslovna osuda koja će se kontrolisati sa kaznom zatvora od 1 godine I 6 mjeseci, te rokom provjere od 2 godine za koje vrijeme će se omogućiti optuženom da se rahabilituje i oporavi svoj odnos sa suprugom, koji će biti zasnovan na povjerenju, davanju i poštovanju njenog psihičkog I fizičkog integriteta, ali i mira nje i njihove djece, a što će se svakako provjeravati putem Centra za socijalni rad.¹²⁸

I dalje su prisutna očekivanja da žrtve porodičnog nasilja aktivno učestvuju u krivičnom i drugim sudskim postupcima i na tome se često zasnivaju odluke o daljem postupanju. Izjave oštećene da „*nema interesa za dalje krivično gonjenje*“, da „želi da se postupak što prije okonča i da sve ovo ostavi iza sebe“, da „*negira nasilje*“, da se „*pomirila sa počiniteljem*“, moraju se povezati sa drugim faktorima rizika – učestalost nasilja, neriješeni problemi, naročito u vezi sa starateljstvom, prisutnost oružja, nasilje prema drugim članovima porodice, raskid ili odluka o raskidu zajednice i slično. Isključivo holistički pristup slučajevima nasilja u porodici sa pravilnim uvažavanjem svih okolnosti slučaja i prepoznavanjem specifičnih faktora rizika može, uz koordinaciju svih profesionalaca u lancu zaštite, dovesti do unaprjeđenja postojećeg stanja. Osim krivičnog gonjenja, stav žrtve/oštećene prema sudskim i drugim postupcima ne smije uticati na njen pristup servisima pomoći i podrške.

Materijalna nezbrinutost žrtava nasilja u porodici i njihova finansijska ovisnost o nasilniku često dovodi do izmjene iskaza oštećene, pa čak i izričite molbe da se počinitelj blaže kazni ili uopšte ne kazni. Ilustrativan je predmet *Nasilje u porodici* u kojem je oštećena/svjedokinja pred sudom promijenila iskaz u odnosu na iskaz dat u tužilaštvu. Na upit suda zašto je izmijenila izjavu odgovorila je da je to učinila kako bi optuženi dobio manju kaznu, oštećena je rekla da nije istina ono što je izjavila u policiji i da je to prvobitno izmislila kako bi počinitelja odvojili od nje i djece (izmislila je da ju je optuženi tukao dok je ležala na podu, nego ju je samo u samoodbrani slučajno udario u nos i raskrvario ga), na šta su je i sudija i tužiteljica upozorili da može krivično odgovarati, a nakon čega je ona odgovorila: „... pa neka odgovaram, on nas hrani, ako on ode u zatvor, šta ćemo ja i djeca (dvije djevojčice od 3 i 2 godine)?“. Uprkos tome, počinitelj je proglašen krivim, te mu je izrečena kazna zatvora u trajanju od četiri mjeseca, a koja je uz saglasnost optuženog zamijenjena radom za opće dobro na slobodi. Ključni izvadak iz obrazloženja presude: „Međutim, ovakve okolnosti, i to što je optuženi hranitelj porodice, ne daju optuženom za pravo da čini radnje nasilja prema članovima porodice, te imajući u vidu gore navedene okolnosti, sud nalazi da se svrha kažnjavanja ne može postići samo upozorenjem optuženog, odnosno uslovnom osudom, ali i da efektivna kazna zatvora nije potrebna za ostvarenje svrhe kažnjavanja. Stoga je sud optuženog osudio na kaznu zatvora u trajanju od četiri mjeseca, ali je uz saglasnost optuženog istu zamijenio radom za opće dobro na slobodi, te se po ocjeni suda zamjenom kazni zatvora u mjeru rada za opće dobro na slobodi može ostvariti opća i individualna svrha izricanja krivičnih sankcija. Slijedom toga na temelju odredbe iz člana 44. stav 1. u vezi sa stavom 3. KZ FBiH kazna zatvora zamijenjena je radom za opće dobro na slobodi u trajanju od 30 (trideset) radnih dana.“¹²⁹

I dalje se uočava praksa rjeđeg uočavanja i vrednovanja otežavajućih okolnosti, uprkos njihovoj objektivnoj činjeničnoj prisutnosti. Pored toga, uočena je i praksa da sudovi uopšte ne navode niti obrazlažu ni olakšavajuće niti otežavajuće okol-

128 Općinski sud Bugojno.

129 Općinski sud Zenica.

nosti, suprotno zakonskim odredbama iz člana 300., te člana 354. st. 2. ZKP FBiH¹³⁰, naročito kada sud izda kazneni nalog u predmetima nasilja u porodici.¹³¹ Ponekad sudovi u obrazloženju prvostepenih odluka navedu da se se vodili olakšavajućim i otežavajućim okolnostima, bez preciziranja tih okolnosti, a samim tim i bez pojašnjenja istih.¹³² U drugim slučajevima sud uopšte ne navodi da se rukovodio olakšavajućim i otežavajućim okolnostima, nego se samo paušalno navodi da je izrečena krivičnopravna sankcija (u pravilu uslovna osuda za predmete nasilja u porodici) adekvatna težini počinjenih krivičnih djela i stepenu društvene opasnosti optuženog kao njegovog učinioca.¹³³

U predmetu *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 2. u vezi sa stavom 1. KZ FBiH počinjenog tako što je optuženi „u porodičnoj kući u kojoj živi u zajedničkom kućanstvu sa oštećenom/ suprugom, nakon kraće svađe i prepirke vršio nasilje nad istom tako što joj je stavio ruku na usta da ne može govoriti, a drugom rukom uhvatio za glavu psujući joj majku i prijeteci da će je istjerati iz kuće, pa kako se ista pokušala osloboditi pala je na koljena i zvala u pomoć, što je čuo njihov sin koji je bio u autu ispred kuće, te ušao u kuću i odvojio osumnjičenog od oštećene, nakon čega je oštećena događaj prijavila policiji, međutim kada se oštećena vratila kući oko 09:00 sati, nije joj dao ući u kuću prijeteci da će je ubiti ako uđe, pa kako su tada na lice mjesta došli i policijski službenici radi prijave oštećene i u njihovom prisustvu prijetio oštećenoj da će kupiti oružje u roku od dva sata i istu ubiti, zbog čega su policijski službenici u strahu od daljeg nasilja osumnjičenog lišili slobode“, sud je optuženog oglosio krivim i izrazito blago kaznio sa uslovnom osudom, pri čemu nije našao nijednu otežavajuću okolnost.¹³⁴

U predmetu *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 2. KZ FBiH počinjenog tako što je „teškim vrijeđanjem, nasiljem i drskim ponašanjem ugrožavao psihički mir i tjelesnu cjelovitost svoje kćerke i supruge, što je i htio, počeo je tući suprugu, te joj stisnutim pesnicama zadao nekoliko udaraca u glavu i vrat, ali je ova uspjela da se otrgne od njega i pobjegne sa kćerkom u njenu sobu, a on je počeo galamiti pozivajući suprugu da izađe u sobu za dnevni boravak, na šta je kćerka optuženog rekla da će izaći kada se on smiri, a on je zaprijetio da će razvaliti vrata ako ne izađe, zbog čega je kćerka pozvala službenike policije, koji su došli i obavili sa njim razgovor, da bi optuženi, nakon njihovog odlaska pozvao kćerku da izađe iz sobe i kada je izašla i otišla do njega, on je počeo vikati na nju, naredio joj da zatvori vrata, što je ona učinila, a ovaj je krenuo prema istoj, ali je kćerka, bojeći se da je ne udari, vrisnula, istrčala iz sobe i pobjegla do svoje nene, a potom krenula do kuće svog amidže, a optuženi je došao do vrata sobe u kojoj se nalazila njegova supruga, tražio da otvori vrata i izađe, kako ista nije učinila, on je razvalio i skinuo vrata, iščupao bravu, fizički nasrnuo na suprugu i istovremeno vikao na nju “Ko ovdje smije da zove policiju“, psovao istoj majku, potom zaprijetio da će ih obje ubiti“. U ovom slučaju počinitelj je pokazao izrazitu upornost u vršenju nasilja nad svojom suprugom i kćerkom čak i nakon intervencije policije, koja je sa počiniteljem obavila razgovor, pa je nakon tog razgovora, u

¹³⁰ Navedena praksa je uočena, sa varijacijama u zastupljenosti, pred svim praćenim sudovima, ali naročito je prisutna pred Općinskim sudom u Jajcu.

¹³¹ Praksa uočena na svim praćenim sudovima.

¹³² Praksa uočena na Općinskom sudu Bihać.

¹³³ Općinski sud Bihać.

¹³⁴ Općinski sud Tešanj.

još većem stanju razdraženosti nastavio sa nasiljem, prijetnjama i teškim vrijeđanjem, što pokazuje da je kod počinitelja postojao osjećaj nekažnjivosti i izostanak bilo kakvog straha od reakcije policije ili drugih ovlaštenih organa. Uprkos svemu navedenom, počinitelj je blago kažnjen sa uslovnom osudom, pri čemu sud nije uzeo u obzir nijednu otežavajuću okolnost.¹³⁵

U nastavku su navedene okolnosti koje su posmatrani sudovi cijenili kao **otežavajuće** u manjem broju slučajeva, grupisane u skladu sa općim pravilima za odmjerenje kazne iz člana 48. KZ FBiH i to **okolnosti pod kojima je djelo nasilja u porodici počinjeno**: u prisustvu maloljetne djece¹³⁶; **stepen krivnje**: djelo počinjeno u stanju alkoholisanosti, te niske pobude iz kojih je djelo počinjeno; **ostalo**: kao primjer dobre prakse, od otežavajućih okolnosti za optuženog sud je cijenio činjenicu da je Bosna i Hercegovina potpisnica Istanbulske konvencije koja prakticira nultu toleranciju na nasilje u porodici i članovima porodice.¹³⁷

U drugim slučajevima sudovi su paušalno navodili da su, prilikom odmjerenja kazne, uzeli u obzir olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, ali bez detaljnijeg ili, ponekad, ikakvog obrazloženja.

U predmetu ubistva kvalifikovanog u osnovnom obliku (član 166. stav 1. KZ FBiH) kao otežavajuće okolnosti sud je imao u vidu da je krivično djelo počinjeno u stanu u kojem je optuženi živio sa oštećenom, dakle, optuženi je oštećenu, svoju partnericu, usmrtio, zloupotrijebivši njeno povjerenje, jer ga je upravo oštećena primila u svoj stan, u kojem je i izvršeno krivično djelo, potom, brojnost povreda koje je zadobila oštećena, kako su detaljno navedene u izreci presude, kako to proizlazi iz sudsko-medicinskog vještačenja.¹³⁸ Vrhovni sud je dana 17.03.2021 godine donio presudu kojom se odbija žalba tužilaštva, a djelomično uvažava žalba odbrane, te se optuženom izriče kazna zatvora u trajanju od 14 godina. Drugostepeni sud nije adekvatno obrazložio zbog čega je optuženom izrekao blažu kaznu u odnosu na onu iz prvostepenog postupka, te se obrazloženje drugostepenog suda u tom pravcu čini nejasnim. Naime, drugostepeni sud navodi da po ocjeni ovog suda, kada se ima u vidu da je za krivično djelo *Ubistvo* iz člana 166. stav 1. KZ FBiH propisana kazna zatvora u trajanju od najmanje 5 (pet) godina, iz čega slijedi da se za to krivično djelo, kao maksimalna, može izreći kazna od 20 (dvadeset godina), te cijeneći olakšavajuće i otežavajuće okolnosti koje je na strani optuženog utvrdio prvostepeni sud, ovaj sud nalazi da je kazna zatvora u trajanju od 18 (osamnaest) godina, koja je pobijanom presudom izrečena optuženom, prestrogo odmjerena. Naime, ocjena postojećih okolnosti koje su od uticaja na odmjerenje kazne u konkretnom slučaju, ni po nalaženju ovog suda ne opravdava izricanje kazne koja skoro da doseže maksimum zapriječene kazne za predmetno krivično djelo, zbog čega je ovaj sud uvažavanjem žalbe branitelja optuženog pobijanu presudu na osnovu člana 329. stav 1. ZKP FBiH preinačio u odluci o kazni i optuženog uz primjenu čl. 42., 43. i 49. stav 1. KZ FBiH, osudio na kaznu zatvora u trajanju od 14 (četnaest) godina. Ovaj sud nalazi da takva kazna odgovara težini počinjenog krivičnog djela, stepenu krivice optuženog kao njegovog počinitelja, te okolnostima pod kojima je krivično djelo učinjeno, pa će se sa istom moći ostvariti svrha kažnjavanja

¹³⁵ Općinski sud Tuzla.

¹³⁶ Općinski sud u Zavidovićima.

¹³⁷ Općinski sud Bugojno.

¹³⁸ Kantonalni sud Sarajevo.

iz člana 42. KZ FBiH. Smatramo da općenito navođenje zakonskih odredbi u pogledu minimuma i maksimuma kazne nije valjano obrazloženje za otežavajuće i olakšavajuće okolnost koje utiču na odmjeravanje kazne, naročito u slučaju u kojem su utvrđene brojne otežavajuće okolnosti.

Uočeni su i primjeri dobrih praksi.

U predmetu krivičnog djela *Silovanje* (u optužnici kvalifikovano kao djelo iz člana 203. stav 6., što je sud u presudi promijenio na način da je djelo kvalifikovano u osnovnom obliku), sud je indirektno cijenio raniju osuđivanost optuženog za istovrsna krivična djela kao otežavajuću okolnost koja se tiče ranijeg života optuženog. Optuženi je u vremenskom periodu od 2008. do 2019. godine 24 puta osuđivan i to uglavnom zbog krivičnih djela protiv imovine, ali i krivičnih djela protiv javnog reda i pravnog prometa. Optuženom je, još kao maloljetniku, izrečena kazna maloljetničkog zatvora u trajanju od dvije (2) godine, što ovaj sud nije cijenio kao otežavajuću okolnost, jer se radilo o procesuiranju maloljetnika, ali krivično djelo zbog kojeg je tada maloljetniku izrečena kazna zatvora je bilo krivično djelo iz člana 203. stav 1 KZ FBiH, iz čega sud zaključuje da optuženi očito pokazuje sklonost ka tome i da mu takvo ponašanje nije strano. Ovakvu praksu smatramo vrijednom isticanja, jer utiče na adekvatnost kažnjavanja i ostvarivanja ciljeva specijalne prevencije.¹³⁹

Nije uočeno ni u jednom praćenom predmetu nasilja nad ženama da je sud utvrdio i cijenio kao otežavajuću okolnost da je djelo počinjeno iz mržnje. Naime, prema KZ FBiH, *krivično djelo* iz mržnje je svako krivično djelo učinjeno zbog (...) spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta druge osobe i takvo postupanje uzet će se kao otežavajuća okolnost ako ovim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje za kvalifikovani oblik krivičnog djela učinjenog iz mržnje.¹⁴⁰

Uočavanje otežavajućih okolnosti u predmetima porodičnog i partnerskog nasilja smatramo direktno povezanim sa prevencijom femicida kroz adekvatnu procjenu sigurnosnih rizika. Prevencija femicida nije moguća bez identifikovanja specifičnih rizika koji dovode do femicida: historijat nasilja u porodici/partnerstvu i upućivanje prijetnji napadom na život žene i djece; sklonost porodičnom nasilju u alkoholiziranom stanju; posjedovanje oružja, naročito vatrenog oružja¹⁴¹, što otvara dodatno pitanje da li je takvo oružje legalno pribavljeno, s obzirom da pristup i posjedovanje vatrenog oružja predstavljaju naročitu prijetnju i indikator su visokog rizika od smrtnog ishoda porodičnog nasilja. Da bi sve prethodno navedene okolnosti uočile, prepoznale i uvažile kao faktor rizika za femicid, neophodna je educiranost, i što je još važnije, senzibiliziranost, svih profesionalaca u lancu zaštite - socijalnih radnika/ca, policije, tužilaca/tužiteljica, sudija/sutkinja i ostalih. Historijat porodičnog nasilja i sklonost počinitelja ka čestom i pretjeranom konzumiranju alkohola, ukazuje na pojačan rizik da porodično nasilje eskalira u femicid. Uočeni su brojni slučajevi nasilja u porodici u kojima je počinitelj bio **pod značajnim uticajem alkohola**, ali bez prepoznavanja takve okolnosti kao otežavajuće (s obzirom na ponavljanje) i

¹³⁹ Kantonalni sud Novi Travnik.

¹⁴⁰ Član 2. t. 11. KZ FBiH.

¹⁴¹ Inostrana istraživanja pokazuju da kada nasilnik koristi vatreno oružje, veća je vjerovatnoća da će nakon ubistva žene izvršiti samoubistvo. Ovi slučajevi poznati su pod nazivom „produženo ubistvo“ ili „ubistvo-samoubistvo“. Geneva Declaration on Armed Violence and Development, Global Burden of Armed Violence 2011: Every Body Counts. Geneva, Geneva Declaration Secretariat. Dostupno putem linka: http://www.genevadeclaration.org/fileadmin/docs/GBAV2/GBAV2011_CH4_rev.pdf

bez procjene rizika kojem su članovi porodice izloženi u budućnosti. Uočeno je da, u značajnom broju predmeta porodičnog nasilja, počinitelji iznose **ozbiljne prijetnje ubistvom ili nanošenjem teških ozljeda** kako oštećenoj, tako i djeci. Artikulacija takvih namjera, posezanjem za nož ili drugo oružje ili oruđe, ukazuje na ozbiljne namjere počinitelja, za koje je samo pitanje vremena kada će se realizovati i dovesti do najfatalnije, smrtno, posljedice. Profesionalci u lancu zaštite (policija, tužilaštva, sudovi) rijetko procjenjuju sigurnosne rizike po oštećene, bez adekvatnog uvažavanja dinamike i historijata porodičnog nasilja.

Osim već navedenog, **faktor koji smatramo posebno značajnim za procjenu rizika i postupanje nadležnih organa i ustanova, predstavlja razdvajanje ili razvod, odnosno njihova najava.** Posebno su ranjive žrtve koje žive u svakodnevnom strahu, izolaciji i/ili ekonomskoj ovisnosti. Pretpostavka djelovanja intitucija je njihovo saznavanje ili prepoznavanje djela rodno zasnovanog nasilja i svih njegovih obilježja - tipične situacije ponovljenog nasilja u porodičnom kontekstu, sa prijetnjama da će žrtvu ubiti, zaklati, izrezati itd. Najveći broj slučajeva femicida učinili su sadašnji ili bivši partneri. Ovaj podatak ukazuje na to da i mehanizme sprječavanja i borbe protiv nasilja u porodici treba prilagoditi u najvećoj mjeri ovom obliku nasilja prema ženama, a mehanizme podrške i pomoći u najvećoj mjeri žrtvama nasilja u partnerskim odnosima.¹⁴² Okolnost da se femicid najčešće izvršava u porodičnom kontekstu upravo ukazuju na to da je odluka o raskidu zajednice života jedan od ozbiljnijih faktora rizika za ponovljeno nasilje, uključujući i njegovu eskalaciju. Raskid bračne ili vanbračne zajednice, odnosno iskazivanje namjere da se prekine bračni ili vanbračni odnos, nisu dosljedno prepoznati kao faktori rizika. Odbijanje nasilnika da žrtva živi bez njega, moguća osveta za to što ga je partnerka ostavila, kao izraz patrijarhalnog ubjeđenja da je žena muškarčevo vlasništvo o kome on odlučuje – bićeš moja ili ničija - često dovode do najfatalnije smrtno posljedice po ženu.

2.2. PROCESNOPRAVNI ASPEKTI

2.2.1. Izazovi dokazivanja nasilja u porodici

Veliki broj slučajeva nasilja u porodici ne dobije (zadovoljavajući) sudski epilog, zato što krivične prijave budu odbačene zbog nedostatka dokaza ili nevoljnosti oštećenih/žrtava da svjedoče. Iako su primijetni primjeri dobre prakse, oni su i dalje izuzetni, te je potrebno da profesionalci u lancu zaštite ulože dodatne napore u sprovođenju standardnih istražnih procedura kako bi se smanjila mjera oslanjanja na svjedočenje oštećenih, razumjele oštećene koje koriste svoje pravo da ne svjedoče, te uočila specifična dinamika porodičnog nasilja uslijed kojeg je proces dokazivanja otežan i zahtijeva korištenje svih dostupnih dokaznih sredstava.

Odbijanje oštećene da u predmetu nasilja u porodici svjedoči protiv optuženog zakonsko je pravo oštećene kao privilegovanog (zaštićenog) svjedoka/kinje, koje oštećene u velikoj mjeri koriste na suđenju (čak i kada su prethodno u fazi istrage dale iskaz u tužilaštvu i podržale krivično gonjenje okrivljenog). Ovim se onemogućava ili značajno ugrožava mogućnost tužioca da dokaže krivicu optuženog, pogotovo zbog čestog nedostatka drugih neposrednih dokaza u predmetu koji mogu stajati

¹⁴² Vidi: Autonomni ženski centar Beograd https://womenngo.org.rs/images/femicid/FEMICID_Kvantitativno-narativni_izvestaj_2019.godina.pdf

samostalno na suđenju, mimo iskaza oštećene. Sa druge strane, odbijanje oštećene da svjedoči ne bi trebalo smatrati znakom manjka vjerodostojnosti ili znakom da je nasilje kojem je bila izložena bilo manje teško. Postupajući u skladu sa načelom legaliteta, tužilac je dužan da nastavi krivično gonjenje ukoliko postoje drugi dokazi da je učinjeno krivično djelo, posebno jer to može biti jedini način za okončanje ciklusa nasilja kojem je oštećena izložena.¹⁴³

U slučajevima nasilja nad ženama neophodno je da postupajuće sudije budu svjesne poteškoća dokazivanja nasilja koje se redovno dešava u zatvorenim privatnim prostorijama, zbog čega je važno koristiti sva dostupna dokazna sredstva koje obuhvataju iskaz i svjedočenje oštećene, medicinska vještačenja, ali i iskaze tzv. posrednih svjedoka, poput policijskih službenika koji su postupali inicijalno po prijavi nasilja. Iako je potencijal posrednih dokaznih sredstava ograničen, ovi iskazi su značajni kao dodatni izvor informacija, naročito u slučajevima kada su sadržajno komplementarni iskazu oštećene.

U jednom takvom predmetu nasilja u porodici o kojem je po žalbi odlučivao Kantonalni sud u Novom Travniku kao drugostepeni sud, odbrana je pokušala osporiti dokaznu vrijednost iskaza policijskih službenika, jer isti nisu prisustvovali događaju, uprkos tome drugostepeni sud je cijenio navedene dokaze ukazujući na posebnost krivičnih djela nasilja u porodici koja se dešavaju "iza zatvorenih vrata", najčešće bez neposrednih očevidaca, zbog čega je neophodno iscrpiti sva dostupna dokazna sredstva.¹⁴⁴ Ohrabrujuće je što se drugostepeni sud u obrazloženju presude poziva na član 3. Istanbulske konvencije i u detaljnom obrazloženju preinačujući odluke ističe činjenicu da je nasilje u porodici u stalnom porastu, ocjenjujući to zabrinjavajućim ponašanjem bez opravdanja, bez obzira na životne uslove, navike i materijalni status, naročito uvažavajući okolnost rijetkog prijavljivanja ovakvih događaja, njihovo otežano procesuiranje i vjerovatnost da prijavljenom djelu nasilja u porodici obično prethodni više incidenata nasilja koji su bili neprijavljeni. Isti Kantonalni sud je u drugom predmetu Nasilje u porodici ukinuo prvostepenu presudu Općinskog suda u Jajcu, pa kako je ista u ponovljenom postupku bila oslobađajuća, zbog čega je tužilaštvo izjavilo žalbu, pa je drugostepeni sud ponovo ukinuo prvostepenu odluku i donio odluku o održavanju pretresa pred drugostepenim sudom. U ovom postupku je doneseno rješenje kojim se optuženom izriče sudska opomena.¹⁴⁵ Drugostepeni sud je, za razliku od prvostepenog suda, cijenio svaki dokaz pojedinačno i sve dokaze zajedno u skladu sa principom slobodne ocjene dokaza, te je iz iskaza saslušanih svjedoka i materijalnog dokaza izveo zaključak da je optuženi poduzeo radnje kojim se ostvaruju sva bitna i stvarna obilježja krivičnog djela *Nasilje u porodici*. Iz obrazloženja odluke drugostepenog suda: „(...) Stoji činjenica da je nasilje u porodici u stalnom porastu, što je po ocjeni ovog suda, zabrinjavajuće i nema opravdanje (...) ostaje upozorenje, kao i u ovom slučaju, da je svaki član obitelji dužan suzdržati se od povrede fizičkog ili psihičkog integriteta drugog člana obitelji, povrede i diskriminacije na snovu spola i uzrasta i od stavljanja u stanje potčinjenosti prema bilo kom osnovu.“

¹⁴³ J. Кируски, Б. Степанов, Приручник за поступање јавних тужилаца у процесуирању кривичног дела насиље у породици, Програм Уједињених нација за развој, Београд, 2022, стр. 44.

¹⁴⁴ Prvostepeni postupak se vodio pred Općinskim sudom Jajce, a drugostepeni pred Kantonalnim sudom Novi Travnik.

¹⁴⁵ Kantonalni sud u Novom Travniku.

Generalna nefunkcionalnost sistema zaštite od nasilja nad ženama ilustrovana je slučajem dugogodišnjeg i višestrukog psihološkog i fizičkog nasilja u porodici počinjenog nad bivšom suprugom optuženog, često u prisustvu maloljetnog djeteta, ali i posredstvom različitim informaciono-komunikacionih tehnologija, sa namjerom uhođenja i proganjanja žrtve, koje ponašanje optuženog je eskaliralo prilikom preuzimanja djeteta, kada je počinitelj ispalio metak u potiljak žrtve kod koje je nastupila smrtna posljedica. Žrtva je veći broj puta kontaktirala policiju i prijavljivala počinitelja, te je obavještavala centar za socijalni rad, ali osim nekoliko sukcesivnih zaštitnih mjera, koje je optuženi kršio i uprkos njima nastavio sa nasiljem nad žrtvom, izostala je blagovremena, adekvatna i odlučna reakcija nadležnih organa, što je u konačnici dovelo do smrti žrtve. Ističemo da je ovo prvi predmet obuhvaćen monitoringom koji se vodi za krivično djelo *Nasilje u porodici* iz čl. 222. stav 6. KZ FBiH, gdje se materijalni dokazi crpe iz informaciono-komunikacionih tehnologija (mobitel, računari na društvenim mrežama – Facebook, Messenger, te aplikacijama – Viber), kako bi se dokazao kontinuitet nasilja, te ugrožavanja sigurnosti kroz radnje praćenja, uhođenja, hakiranja, upućivanja pisanih poruka putem Viber aplikacije, ali i SMS sa više od pet (5) različitih brojeva. Također, kao materijalni dokaz tužilaštva korišten je video snimak optuženog u trajanju od 25 min koji je izveden tokom ročišta.¹⁴⁶

Kao to je već navedeno, uočena je zabrinjavajuća praksa u predmetima zasnivanja optužbe samo na iskazu oštećene u predmetima povodom krivičnog djela nasilje u porodici, što dovodi do odustanka od optužbe, čak i kada je nasilje u porodici rezultiralo lakim tjelesnim povredama, a počinitelj u vrijeme počinjenja djela mogao upravljati svojim postupcima, zbog izjave oštećene da želi povući tužbu, jer je u pitanju njen sin, muž, partner. Ovo se desilo u postupku koji se vodio protiv počinitelja za djelo nasilja u porodici koje je počinjeno tako što je počinitelj „u večernjim satima došao do porodične kuće u kojoj živi u zajedničkom domaćinstvu sa svojom majkom, nakon što ju je duži vremenski period fizički i psihički zlostavljao svoju majku, svjestan da ugrožava mir i tjelesnu cjelovitost majke kao člana svoje porodice, te se svojoj majci koja se nalazila u kući obratio riječima „ubit ću te, isjeću te na komade, ti si mrtva, otvori mi vrata da ne provaljujem u kuću“ nakon čega je oštećena u strahu za svoju sigurnost pobjegla kroz prozor kuće“, kojem počinitelju su prethodno, u tri navrata, izricane zaštitne mjere na osnovu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i to mjera zabrane približavanja žrtvi nasilja, zabrana uznemiravanja ili uhođenja i obavezan psihosocijalni tretman u trajanju 12 mjeseci i mjera udaljenja iz stana i zabrana vraćanja u isti u trajanju od šest mjeseci, zabrana približavanja na udaljenosti ispod 5 metara i zabrana uznemiravanja ili uhođenja u trajanju od 12 mjeseci. U istom postupku je tri puta došlo do promjene postupajućeg tužitelja, tako da je na svakom ročištu bio drugi sudija, a ročišta su u dva navrata odgađana.¹⁴⁷

U predmetu *Nasilja u porodici* počinjenog tako što je optuženi „u porodičnoj kući u kojoj živi sa suprugom i njihovo dvoje maloljetne djece, nakon što je u prethodnom periodu psihički zlostavljao svoju suprugu, navedenog dana, nakon verbalnog sukoba, istoj prijetio riječima „izludit ću te, ostat ćeš sama, uzet ću ti djecu, osvetiti se“ nakon čega je i fizički nasrnuo na nju, uhvativši je svojim rukama za njene ruke u predjelu ramena, te je snažno odgurnuo prema zidu, uslijed čega je udarila glavom i leđima, a potom pala i izgubila svijest, kojom prilikom je oštećena zadobila lake tjelesne povrede u vidu nagnječine u predjelu desnog ramena i lijeve nadlaktice, zbog

¹⁴⁶ Kantonalni sud Sarajevo.

¹⁴⁷ Općinski sud Sarajevo.

čega je kod oštećene značajno narušena psihosocijalna stabilnost koja se ogleda u vidu emocionalnih, vegetativnih i ponašajnih obrazaca reagiranja izazvanih traumatizacijom i stresom, dakle nasilje ugrozio mir, tjelesnu cjelovitost i psihičko zdravlje člana svoje porodice sa kojim živi u zajedničkom domaćinstvu, čime je počinio *Nasilje u porodici*, član 222. st. 2 u vezi st. 1 KZ FBiH“ u kojem je rješenjem o potvrđivanju optužnice odbijen kazneni nalog, jer je sud smatrao da predložena sankcija nije odgovarajuća, imajući u vidu bezobzirnost optuženog (zaposlenika Državne agencije za istrage i zaštitu) i teže posljedice po oštećenu. Osim toga, postupajući tužitelji su se mijenjali devet puta, održano je čak dvadeset ročišta, postupak je trajao od februara 2017. godine do kraja septembra 2019. godine, ukupno dvije godine i sedam mjeseci, što svakako dovodi u pitanje ostvarenje načela efikasnosti i ekonomičnosti u krivičnom postupku. Dana 22.09.2020 godine Kantonalni sud Sarajevo donosi odluku kojom uvažava žalbu tužilaštva i predmet vraća na ponovno suđenje. Međutim dana 15.01.2021 godine Općinski sud Sarajevo donosi presudu kojom se optuženi opet oslobađa optužbe. Na ovu presudu tužilaštvo ulaže žalbu koja se uvažava odlukom Kantonalnog suda Sarajevo od 29.07.2021. godine i održava se ročište pred Kantonalnim sudom Sarajevo, te dana 27.12.2021. godine sud donosi presudu kojom se optuženi oslobađa od optužbe, navodeći u suštini, da je *vrlo moguće da je oštećena tokom trajanja bračne zajednice bila izložena nasilju u porodici od strane optuženog*, kao što dokazi u tom pravcu u izvjesnoj mjeri terete optuženog, ali da u tom pravcu postoji samo sumnja koja nije dovoljna za osuđujuću presudu. Ključni izvadak iz obrazloženja presude: „(...) imajući u vidu da iskaz oštećene, osim iskazom njene sestre, koja o istom ima posredna saznanja koja potiču upravo od oštećene, pri čemu ta dva iskaza nisu potpuno konzistentni, doveden u pitanje iskazom djece oštećene, sadržajem nalaza i mišljenja vještaka sudske medicine po kojem mehanizam i izgled nastalih povreda ne odgovara mehanizmu navedenom od strane oštećene, te doktora neuropsihijatra prema kojem se njeno emocionalno stanje pripisuje problemima u braku i porodici, pri tome apostrofirajući na razloge distanciranja djece za što ona krivi optuženog, a nema verifikovanih pokazatelja jer stručna lica saslušana na date okolnosti to ne potvrđuju (...), a dovede u vezu sa svim ostalim dokazima, za sud nije predstavljao pouzdan osnov za dokazanost činjeničnih navoda optužnice.“

2.2.2. Tok i dinamika postupka: ostvarivanje načela efikasnosti

Nisu uočene značajnije promjene u toku i dinamici krivičnih postupaka povodom djela rodno zasnovanog nasilja. Postupci se okončavaju u relativno kratkim rokovima (do godinu dana), a krivični postupci za teža krivična djela načelno traju kraće od postupaka za koja je zapriječena blaža krivičnopravna sankcija. Detaljnija analiza trajanja postupaka pokazuje da je trajanje krivičnih postupaka preko godinu dana najčešće u odnosu na djela nasilja u porodici i djela protiv spolne slobode i morala.

Pravilnikom VSTV-a o vremenskim okvirima za postupanje po predmetima u sudovima i tužilaštvima u Bosni i Hercegovini utvrđeni su konkretniji tzv. optimalni rokovi za rješavanje predmeta u sudovima (i tužilaštvima) u skladu sa smjernicama Evrop-

ske komisije za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), po pojedinim fazama.¹⁴⁸ Istraga povodom krivičnih djela protiv života i tijela, kao i protiv spolnog integriteta, bi trebala trajati 86 dana (2,8 mjeseci), a u krivičnim djelima protiv braka i porodice 41 dan (1,3 mjesec). Postupak za izdavanje kaznenog naloga kao posebni krivični postupak bi trebao optimalno trajati 51 dan (1,7 mjeseci), a redovni prvostepeni krivični postupak 140 dana (4,6 mjeseci). Postupak po žalbi na presudu u krivičnom postupku optimalno bi trajao 158 dana (5,2 mjeseci). Uvažavajući predstavljene rokove, zaključujemo da bi optimalno trajanje krivičnog postupka, čak i sa izjavljivanjem redovnih pravnih lijekova, trebalo trajati oko 10 mjeseci, dakle nepunu godinu dana.

Tok svakog monitorisanog predmeta je bio analiziran praćenjem dinamike odvijanja krivičnog postupka od podnošenja optužnice – preko potvrđivanja optužnice – zakaživanja i održavanja različitih ročišta – do donošenja prvostepene odnosno drugostepene presude. U obzir su uzimani zakonski rokovi za provođenje pojedinih radnji.

U najvećem broju slučajeva (68%) djelo je prijavljeno isti dan kad je i počinjeno, a što je veći protek vremena od počinjenja djela to načelno više opada stopa prijavljivanja. U 15% slučajeva djelo je prijavljeno u roku od jednog do pet dana od počinjenja djela. U odnosu na ostale slučajeve, značajno je spomenuti da 5% slučajeva otpada na situacije kada je djelo prijavljeno nakon više od mjesec dana od počinjenja krivičnog djela. U približno 35% praćenih predmeta optužnica je potvrđena od strane postupajućeg sudije u roku od pet dana. U nešto manje od 20% slučajeva optužnica je potvrđena nakon proteka roka od 15 dana (bilo je čak 15 slučajeva da je potvrđivanje trajalo preko mjesec dana).

Kako je već navedeno, u većini predmeta (84%) postupak je okončan unutar godinu dana - od momenta potvrđivanja optužnice do donošenja prvostepene presude. Krivični postupci za teška krivična djela (kao što su ubistvo, silovanje, itd.) okončavani su mnogo brže od krivičnih postupaka za nasilje u porodici. **Takva praksa podcrtava zaključak koji stoji i dalje, a to je da se djela nasilja u porodici i dalje doživljavaju kao krivična djela niže društvene opasnosti, na granici s prekršajima, iako nasilje u porodici obično prethodi "teškim" krivičnim djelima, kao što je femicid.**

Na nekim sudovima ima neopravdano mnogo odlaganja sudskih ročišta, najčešće u predmetima nasilja u porodici. U više od 20% predmeta je održano pet ili više ročišta. Štaviše, u deset predmeta je uočeno održavanje čak deset ročišta u predmetu, a u jednom predmetu *Nasilja u porodici* bilo je čak 20 ročišta.¹⁴⁹ Sudovi ne izriču disciplinske mjere protiv svih lica koja učestvuju u sudskim postupcima kada je riječ o nerazumnim i ponovljenim odlaganjima ročišta. U 42% slučajeva došlo je do promjene postupajućeg tužitelja/ice, od jedne ili dvije promjene (u 70 predmeta), tri ili četiri promjene (devet slučajeva), pet do šest puta (tri slučaja), pa sve do devet promjena postupajućih tužitelja (uočeno u jednom slučaju – isti predmet *Nasilja u porodici* u kojem je održano ukupno 20 ročišta).¹⁵⁰ U 72 predmeta (ili 37%) došlo je do odgode ročišta, a u jednom predmetu *Nasilja u porodici* je uočeno da je ročište odgađano čak 11 puta i to svaki put zbog nedolaska optuženog.¹⁵¹

Prvostepeni krivični postupci u predmetima nasilja u porodici traju duže nego je razumno očekivati, uzimajući u obzir prirodu djela, broj dokaznih sredstava i druge

¹⁴⁸ Konkretni rokovi navedeni su u: Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, "Aneks Pravilnika o vremenskim okvirima za postupanje po predmetima u sudovima i tužilaštvima u Bosni i Hercegovini: optimalni rokovi za rješavanje predmeta – prečišćeni tekst", 2015.

¹⁴⁹ Općinski sud Sarajevo.

¹⁵⁰ Općinski sud Sarajevo.

¹⁵¹ Općinski sud Tuzla.

okolnosti slučaja, što je vjerovatno posljedica percepcije djela nasilja u porodici kao manje značajnih krivičnih djela koji ne zahtijevaju odlučnu i blagovremenu reakciju krivičnog sistema. Ilustrativan je predmet nasilja u porodici u kojem je postupak trajao neopravdano dugo, optužnica je podnesena tek nakon godinu dana od počinjenja djela, a presuda izrečena protekom godinu i šest mjeseci od potvrđivanja optužnice.¹⁵² Pred istim sudom je vođen i drugi postupak koji navodi kao primjer neopravdano dugog trajanja postupka u slučajevima nasilja u porodici. U ovom predmetu postupak je okončan sa dva ročišta priznanjem krivnje optuženog. Međutim presuda je izrečena tek nakon dvije godine, iako se ne radi o složenom predmetu, u kojem nije ni bilo predloženo saslušanje svjedoka, osim oštećene, niti vještačenja, zbog čega smatramo dugotrajnost postupka krajnje neopravdanim. **Nekoliko primjera iz sudske prakse:**

U predmetu *Nasilje u porodici* postupak je trajao godinu dana od dana potvrđivanja optužnice do donošenja konačne odluke. Da je odbrana ili tužiteljstvo u prvostepenom postupku predložilo vještačenje na okolnost uračunljivosti optuženog u vrijeme djela postupak bi trajao i kraće, jer se taj prijedlog ne bi iznio tek u ponovnom postupku.¹⁵³

U predmetu *Nasilje u porodici* postupak se nepotrebno odugovlačio zbog postupanja prvostepenog suda, konkretnije zbog nepostupanja po uputama Kantonalnog suda u postupku po žalbi. Sveukupno trajanje je dvije godine i devet mjeseci za krivično djelo *Nasilje u porodici*: optužnica je podnesena 14.05.2019. godine, prvostepena presuda donesena 23.06.2020. Tužilaštvo je izjavilo žalbu koju je Kantonalni sud usvojio, vratio postupak pred prvostepeni sud sa jasnim uputama za ponovni postupak. Međutim, prvostepeni sud opet donosi oslobađajuću presudu i to dana 08.07.2021 godine, ne postupajući uopće po uputama Kantonalnog suda. Tužilaštvo je ponovo izjavilo žalbu, koju je Kantonalni sud uvažio i odredio održavanje pretresa pred Kantonalnim sudom. Kantonalni sud je donio presudu dana 16.02.2022. godine, kojom je optuženog oglasio krivim.

Uočeno je nekoliko slučajeva nepravdano dugotrajnog potvrđivanja optužnice, jedan od takvih predmeta se tiče optužnice za *Nasilje u porodici*, koja je podnesena 26.08.2016 godine, a potvrđena, protivno izričitoj zakonskoj normi, nakon više od godinu dana, odnosno 11.12.2017. godine.¹⁵⁴

2.2.3. Zaštita oštećene/žrtve nasilja u krivičnom postupku

Žene oštećene krivičnim djelom rodno zasnovanog nasilja, prvenstveno punoljetne žene, ne uživaju potpunu i zadovoljavajuću podršku i pomoć prije, tokom i nakon okončanog krivičnog postupka. Često nedostaje adekvatno, blagovremeno i potpuno informisanje oštećenih, kao i pružanje psihološke podrške i pravne pomoći prije i tokom krivičnog postupka. Punoljetne žrtve su često prepuštene same sebi, bez odgovarajućih informacija i predstave o toku postupka, bez pratnje stručnih osoba ili osoba u koje imaju povjerenje. Zbog svega navedenog, često se povlače iz postupka, odustaju od datih izjava i čak traže obustavu krivičnog postupka.

Praktikovanje pristupa usredsređenog na žrtvu, u skladu sa odredbama Istanbulske

¹⁵² Općinski sud Bihać.

¹⁵³ Općinski sud Tuzla.

¹⁵⁴ Općinski sud Tuzla.

konvencije, polazi od toga da su bezbjednost i dobrobit oštećene/žrtve najznačajniji ciljevi odgovora pravosudnog sistema. Oštećene treba da imaju pravo na potpunu informisanost, kako bi mogle donositi sopstvene odluke o učešću u svim fazama krivičnog postupka.. Sistem krivičnog pravosuđa, sa svim svojim proceduralnim pravilima i mjerama, trebalo bi da se primjenjuje na način koji osnažuje pojedinačne žene koje su žrtve nasilja. Poštovanje prava žrtve i rodno osjetljivo shvatanje u postupanju u slučajevima nasilja nad ženama, uključujući i nasilje u porodici, predstavljaju osnovna načela koja je potrebno uzeti u obzir u svim fazama krivičnog postupka.¹⁵⁵ Prepoznavanje dužnosti profesionalaca i prava oštećenih proisteklo je iz boljeg razumijevanja različitih potreba koje oštećene osobe mogu imati: potreba da se s njima postupa i komunicira sa poštovanjem; potreba za odgovarajućom zaštitom (od prijetnji, osvete i daljeg nasilja od strane počinitelja prije, tokom i nakon krivičnog postupka); potreba za podrškom; potreba za pristupom pravdi (upoznatost i razumijevanje dostupnih prava; stvarna mogućnost za smislenim i svrsishodnim učešćem u postupku) i potreba za (materijalnim i drugim) kompenzacijama.

Žene oštećene djelima rodno zasnovanog nasilja često trpe višestruke posljedice. Od psiholoških posljedica (npr. promjene raspoloženja, depresija, strah, napadi panike, anksioznosti, poremećaji spavanja, poremećaji ishrane, problemi s koncentracijom i slično) preko fizičkih posljedica (npr. ginekološke posljedice, tjelesne povrede, dugoročne posljedice koje ne nastupaju odmah nakon nasilja, poput migrena i drugih čestih glavobolja itd.) pa sve do socijalnih posljedica (npr. nepovjerenje okoline, izolovanost, gubitak bliskih osoba, gubitak radnog mjesta itd.). Zbog svega navedenog pomoć i podrška oštećenoj su od nemjerljive važnosti, a obuhvataju (a) emocionalnu podršku i psihološko savjetovanje, (b) pružanje informacija o pravima i (c) pravno savjetovanje prije i tokom njenog svjedočenja pred policijom, tužilaštvom i sudovima. Žene oštećene krivičnim djelima rodno zasnovanog nasilja, naročito porodičnog nasilja, imaju i specifične potrebe uslovljene njihovim posebno ranjivim položajem na koji utiče visok nivo straha i nespokoja, rizik od zastrašivanja ili ponovljenog nasilja, teškoće u nošenju sa brojnim posljedicama krivičnog djela i razumijevanjem krivičnog postupka, teškoće u nastavljanju sa svojim životom poslije učinjenog krivičnog djela i krivičnog postupka.

Strategije Federacije Bosne i Hercegovine jasno prepoznaju prirodu roda u nasilju u porodici, identifikirajući rodnu neravnopravnost, diskriminaciju i konzervativno tumačenje rodni uloga i patrijarhalnog društva kao glavne uzroke. Međutim, kao što je istaknuto u GREVIO Izvještaju za BiH¹⁵⁶, ovo shvatanje se ne primjenjuje sistematično u ključnim institucijama, prvenstveno centrima za socijalni rad i krivično pravosuđe, gdje se često ne vidi rodni aspekt razumijevanja nasilja nad ženama i gdje se žrtva često izlaže sekundarnoj viktimizaciji. Mjere zaštite i podrške žrtvama trebaju zapravo imati za cilj osnaživanje žena i izbjegavanje sekundarne traumatizacije. Kada država žrtvi oduzme kontrolu nad mogućnošću prijave nasilja i sprovođenja mjera praćenja, žrtve se mogu osjećati bespomoćno i, u najgorem slučaju, mogu se suzdržati od traženja pomoći koja im je potrebna.¹⁵⁷

U krivičnom postupku je naglasak na osiguravanju da počinioci nasilja kao optuženi uživaju zakonski zagwarantovana prava na pravnu pomoć i zastupanje u sudskom postupku, bez obzira da li imaju advokate po svom izboru ili ex officio, u slučajevima kada je ova vrsta pomoći zakonski zagwarantovana. Generalno gledano, odrasle žene

¹⁵⁵ J. Кируски, Б. Степанов, Приручник за поступање јавних тужилаца у процесуирању кривичног дела насиље у породици, Програм Уједињених нација за развој, Београд, 2022, str 42. - 43.

¹⁵⁶ Izvještaj GREVIO, str. 52.-66.

¹⁵⁷ Izvještaj GREVIO, str. 14.

svjedokinje u krivičnim postupcima koji su praćeni nisu imale podršku profesionalaca, niti status ugroženih svjedokinja. Praćenje je takođe pokazalo načelno odsustvo pravne i psihološke podrške tokom svjedočenja odraslih žena koje su preživjele nasilje i, u pravilu, upućivanje oštećene na parnični postupak radi ostvarivanja imovinskopravnog zahtjeva putem privatne tužbe.

Različiti razlozi mogu opredijeliti oštećenu da u predmetima nasilja u porodici iskoristi svoje pravo, kao privilegovane svjedokinje, da odbije svjedočiti protiv optuženog. Mijenjanje tužitelja, pa čak i postupajućih sudija, česta odlaganja ročišta, doprinose odbijanju, odnosnu odustajanju od svjedočenja. Oštećene odbijaju da svjedoče, poriču optužbe ili se povlače iz krivičnog postupka iz straha da će ako budu svjedočile doći do dodatnog nasilja, ako je njima ili članovima njihove porodice zapriječeno ukoliko svjedoče, zastrašene su i boje se, iz saosjećanja i emotivne i traumatske povezanosti sa nasilnicima, u slučaju da imaju intenzivan osjećaj lojalnosti prema nasilniku, ako se stide nasilja kojem su izložene, kada preuzimaju odgovornost za nasilje nad sobom, ako misle da mogu da kontrolišu upotrebu nasilja, ako misle da mogu pomoći nasilniku da se izliječi od traume (najčešće alkoholizam ili druge bolesti zavisnosti) koja se prenosi na njih, u slučaju da procjenjuju kako su rizici i negativne posljedice po njih i djecu manji ako ne svjedoče protiv učinioca, i kada ih nasilnici ubjeđuju da im niko neće vjerovati.¹⁵⁸

Podrška za oštećenu u predmetima nasilja u porodici u vidu prisustva osobe od povjerenja (psihologinje, prijateljice, pravnice, etc.) je važna kako bi se spriječio nedozvoljeni pritisak i uticaj na oštećenu/svjedokinju prije ulaska u sudnicu, jer su uočeni slučajevi da branitelji/ice optuženog razgovaraju sa svjedokinjom dok sjede na klupi ispred sudnice.

U jednom slučaju *Nasilje u porodici* braniteljica je upitala oštećenu „(...) pa nećemo ga valjda u zatvor?“ na što je svjedokinja odgovorila da se optuženi treba kazniti po zaslugi, naglašavajući da nije profesionalno da braniteljica na takav način priča sa svjedokinjom, na što joj advokatica odgovorila “Ma ja sa vama razgovaram onako kao žena sa ženom, u sudnici ćemo formalno”.¹⁵⁹

U predmetu *Nasilje u porodici*, branilac optuženog ispitivao oštećenu da li je prva napala optuženog, te je dovodio u pitanje postojanje povreda uslijed nasilja, referirajući se na okolnost da takve povede nisu konstatovane od strane vještaka medicinske struke, na koje pitanje je tužilac prigovorio, jer vještak u tom trenutku još uvijek nije bio ispitivan pred sudom.¹⁶⁰ Vještak je na narednom ročištu za glavnu raspravu izjavio da je utvrdio crvenilo kože u oba tjemena prilikom pregleda glave, ali to crvenilo se ne smatra povredom, shodno zauzetoj sudskoj praksi, zbog čega ga vještak nije uzeo u razmatranje.

Analiza praćenih predmeta vodi do zaključka da je potpuno i adekvatno informisanje oštećenih o pravima koja im pripadaju uočeno u 50% slučajeva, pri čemu nisu bili dostupni podaci o obavještanju oštećene o njenim pravima u spisima gotovo 46% predmeta, zbog čega je brojka obavještenih oštećenih vjerovatno veća.

¹⁵⁸ Bowles, Jerry J., Postupanje sa žrtvom: zašto žrtve poreknu optužbe i povuku se? (predstavljeno na konferenciji „Nove prakse u sudskom razmatranju slučajeva nasilja u porodici“, Sarajevo, decembar 2015), dopunjeno preporukama sutkinje Mel Flanagan. Referenca iz Priručnika za tužioce za procesuiranje predmeta nasilja u porodici grupe autora_ica (DCAF/Atlantska inicijativa), Sarajevo 2017.

¹⁵⁹ Predmet *Nasilje u porodici* koji se vodio pred Općinskim sudom Sarajevo. Ista braniteljica je u postupku prilikom ispitivanja oštećene-svjedokinje upitala da li je za to da se optuženi kazni kaznom zatvora, na što je svjedokinja upozorena od strane suda da ne mora odgovoriti na to pitanje.

¹⁶⁰ Općinski sud Tuzla.

U manje od trećine slučajeva oštećena je bila saslušana pred sudom. Različiti razlozi dovode do toga da se oštećena ne sasluša pred sudom, od korištenja prava oštećene da ne svjedoči kao privilegovane svjedokinje do skraćenog krivičnog postupka za izdavanje kaznenog naloga i sklapanja sporazuma o priznanju krivnje. U predmetima u kojima je oštećena saslušana, kao pozitivnu praksu, uočavamo da u većini predmeta (preko 65%) komunikacija suda sa oštećenom suštinska, nego je prilagođena oštećenoj i njenom razumijevanju krivične procedure. Nasuprot takvoj praksi, u 35% slučajeva primijećeno je da je komunikacija suda sa oštećenom formalna, usmjerena na upoznavanje oštećene sa pravima, ali bez osiguranja suštinskog razumijevanja položaja i prava oštećenih. U slučajevima nasilja u porodici oštećena može biti pod uticajem traume koju je doživjela, zbog čega je nužno da tužioci/tužiteljice i sudije/sutkinje prilikom komuniciranja sa oštećenom postupaju sa posebnim obzirom i uz posebnu pažnju.

U 20% slučajeva je uočeno uključivanje centara za socijalni rad, od čega je u većini slučajeva podnesena socijalna anamneza (blizu 82%), a u manjem procentu je pružena psihosocijalna podrška (8%). Pasivnim monitoringom je primijećeno da se u dokaznim materijalima, pored uobičajenih dokaznih sredstava, sve češće koriste socijalne anamneze porodice ili oštećene ili optuženog, što ukazuje na poboljšanje kroz veće stručno uključivanje centara za socijalni rad.

U manje od 6% praćenih predmeta oštećena je bila u pratnji osobe koja je u mogućnosti da joj pruži odgovarajuću podršku u sudnici, tokom ročišta. Za 60% predmeta nema podataka u spisu, pa je moguće da je ta brojka i veća. U pogledu zaštite žrtve od uvreda, prijetnji i napada tokom suđenja, takve situacije su uočene u manjem broju slučajeva i u svim takvim slučajevima sudovi su, putem usmenog upozorenja pružili zaštitu žrtvama. Nisu uočeni slučajevi izricanja novčanih mjera prema osobama koje su vrijeđale i napadale oštećenu.

Seksualno nasilje, uz porodično nasilje, čini dominantne oblike rodno zasnovanog nasilja, to jest one vrste nasilja u kojima je u većini slučajeva počinitelj muškarac, a većina žrtava su žene/djevojke/djevojčice. Seksualno nasilje je oblik nasilja koji je zbog brojnih razloga manje prepoznat ili vidljiv, obavijen velom šutnje i predrasudama, stigmatizacijom i nepostojanjem odgovarajućih mehanizama zaštite žrtava i kažnjavanja počinitelja, zbog čega spada u najteža krivična djela rodno zasnovanog nasilja, koje je ujedno i najmanje prijavljivano. Krivični postupak je traumatičan za žrtvu seksualnog nasilja, zbog čega je aktivna uloga suda ključna kako bi se spriječilo nepotrebno uznemiravanje, degradacija ili provociranje svjedokinje/oštećene.

U predmetu Silovanje iz člana 203. stav 5. u sticaju sa krivičnim djelom *Rododskrvnuće* iz člana 213. KZ FBiH koje je počinitelj izvršio prema svojoj maloljetnoj unuci, braniteljica optuženog je postavljala irelevantna pitanja i uznemirujuća pitanja oštećenoj¹⁶¹, na koja je član sudskog vijeća reagovao rekavši da nije jasno šta braniteljica želi postići sa takvim pitanjima, i zamolio je da vodi računa o godinama oštećene, vrsti krivičnog djela, srodstvu sa optuženim, te upozorio braniteljicu da se ne sudi oštećenoj.¹⁶² Sud je u konačnici oglasio optuženog krivim i izrekao mu jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od devet (9) godina, cijeneći kao otežavajuće okolnosti raniju osuđivanost

¹⁶¹ - S kim ne možeš, sa mamom i očuhom, je li tako?

- Otac ti je bio podrška da odeš kod dede?

- Jesi li ti brža od njega?

- Za očekivati je da jesi, je li tako?

- I ti si se toliko plašila da nisi nikome smjela reći?

¹⁶² Kantonalni sud Zenica.

(15 puta osuđivan od toga i za istovrsna djela Silovanja, odnosno Spolnog odnošaja sa djetetom, dakle za krivična djela protiv spolne slobode i morala, iz čega nesporno proizilazi da se radi o specijalnom povratniku u izvršenju krivičnog djela protiv spolne slobode i morala), način i okolnosti izvršenja krivičnog djela, zatim brojnost radnji koje je izvršio prema mladb. oštećenoj, težinu počinjenog djela, odnosno jačinu povrede zaštićenog dobra, posljedice koje počinjena krivična djela ostavljaju na dalji život oštećene. Optuženi je najprije pružao podršku oštećenoj u njenim sukobima sa majkom i očuhom i obećavao joj da ako dođe kod njega da će joj sve dopuštati, zatim joj je pravdao izostanke iz škole, davao džeparac, dolazio u posjetu oštećenoj dok je bila u bolnici i izveo je iz bolnice, iz čega sud vidi namjeru optuženog da u što većoj mjeri zadobije povjerenje oštećene kako bi oštećena došla da boravi u njegovom stanu, nakon čega je optuženi to povjerenje koje je oštećena imala u njega zloupotrebio na najgori mogući način. Sud je imao u vidu da je optuženi predmetno krivično djelo počinio u više navrata, dakle u produženom obliku pri čemu je pokazao upornost i bezosjećajnost, a čime su prozrokovane posljedice po oštećenu u vidu njenog povlačenja i osamljivanja, zatim gubitak povjerenja zbog traumatskog iskustva da je počinitelj neko ko joj je bliska rodbina od koga nije mogla očekivati, neko ko joj je trebao biti podrška u životu i izbjegavanje bilo čega što je podsjeća na traumu.

Primijećen je i neadekvatno postupanje centara za socijalni rad. U predmetu produženog krivičnog djela *Nasilje u porodici* nad suprugom optuženog i u pravilu u prisustvu maloljetne djece, socijalni radnici su ubijedili oštećenu da se nakon počinjenog nasilja pomiri sa optuženim, nakon čega se nasilje ponovilo, iako su socijalni radnici znali da postoji mjera zabrane prilaska na 10 metara objektu u kojem žive i na javnim mjestima. S tim u vezi je bilo i pitanje koje je oštećenoj postavio advokat optuženog: *Ako ste imali toliki strah, što ste pristali na prijedlog CSR-a da se pomirite?* Sud je spriječio postavljanje takvog pitanja.

Informisanost i obavještenost oštećenih nije uvijek zadovoljavajuća. Na nekoliko sudova je uočena praksa da sud ne obavještava oštećenu da je zaključen sporazum o priznanju krivnje.

2.2.4. Ostvarivanje naknade štete putem imovinskopravnih zahtjeva

Usvojeno je relevantno zakonodavstvo koje omogućava sudovima da dodijele naknadu oštećenim stranama u krivičnom postupku ili da ih uputi na parnični postupak. Uprkos tome, oštećene nisu uvijek na razumljiv i prilagođen način poučene o ovom pravu, a čak i kada jesu obaviještene i kada postave imovinskopravni zahtjev, postoji dosljedna praksa upućivanja oštećenih na parnični postupak. Ovakva praksa ometa pristup naknadi za većinu oštećenih, s obzirom na to da je većini oštećenih potreban profesionalni pravni zastupnik u građanskim postupcima. Besplatna pravna pomoć još uvijek nije efikasno garantirana od strane države u svim kantonima i u pogledu svih oblasti, pa u određenim slučajevima žrtve ne mogu sebi priuštiti takav postupak.

Istanbulska konvencija propisuje pravo na naknadu štete prouzrokovane krivičnim djelom u razumnom vremenskom roku.¹⁶³ Počinitelj je primarno odgovoran za štetu

¹⁶³ Član 30. Istanbulske konvencije.

i restituciju (primarna naknada), a predviđena je supsidijarna obaveza države na isplatu (sekundarna naknada). Prema domaćem pravu, oštećene/žrtve mogu tražiti naknadu od počinitelja kako za tjelesne povrede, tako i za narušavanje zdravlja, ekonomski gubitak, te nenovčanu naknadu u kontekstu krivičnog postupka i/ili podnošenjem odštetnog zahtjeva u parničnom postupku.

Prema ZKP FBiH, oštećena koja se saslušava kao svjedokinja pitat će se da li želi da u krivičnom postupku ostvaruje imovinskopravni zahtjev. U članovima 207. do 209. Zakona o krivičnom postupku FBiH je propisano da oštećena/žrtva može podnijeti prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva najkasnije do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije pred sudom, „ako se time ne bi znatno odugovlačio postupak” i „ako je osoba koja podnosi prijedlog ovlaštena da takav zahtjev ostvaruje u parničnom postupku”. Tužitelj/ica je pritom dužan/na prikupiti dokaze o imovinskopravnom zahtjevu vezanom za krivično djelo, a tužitelj/ica odnosno sud ima obavezu ispitati osumnjičenog/optuženog o činjenicama vezanim za prijedlog za odlučivanje o imovinskopravnom zahtjevu. Sud može dodijeliti potpunu naknadu oštećenoj u presudi kojom je počinitelj oglašen krivim, odnosno može dodijeliti djelimičnu naknadu, te uputiti oštećenu na parnični postupak za preostali dio naknade. Alternativno, naknada štete se može potraživati od počinitelja pokretanjem parnice u skladu sa članom 32. Zakona o parničnom postupku FBiH nakon završetka krivičnog postupka i kada krivični sud nije dodijelio odštetu. Dakle, oštećena/žrtva može potraživati odštetu u parničnom postupku ili u okviru krivičnog postupka podnošenjem prijedloga sudu ili tužiocu/tužiteljici do okončanja glavnog pretresa ili odluke suda na pretresu za izricanje krivičnopravne sankcije. Tužitelj/ica je onda u obavezi da prikupi dokaze koji potkrepljuju odštetni zahtjev, a predsjedavajući sudija/sutkinja može odlučiti da dodijeli punu naknadu ili djelimičnu naknadu ili da uputi žrtvu na parnicu u pogledu imovinskopravnog zahtjeva.

Uprkos zakonskim rješenjima, sudska praksa odlučivanja o naknadi štete u krivičnom postupku još uvijek je rijetka i ograničena na malobrojne slučajeve ratnih zločina ili trgovine ljudima. Navedena praksa je suprotna preuzetim međunarodnim obavezama, naročito članu 30. Istanbulske konvencije kojom su države članice obavezane da poduzmu neophodne zakonodavne i druge mjere kako bi omogućile žrtvama pravo na naknadu od učinilaca za svako krivično djelo nasilja nad ženama. Istim članom je određeno da će odgovarajuća državna naknada u razumnom roku biti dodijeljena žrtvama koje su zadobile ozbiljne tjelesne povrede odnosno onim kojima je narušeno zdravlje, ako šteta nije pokrivena iz drugih izvora, kao što su počinitelj, državno zdravstveno i socijalno davanje, a što državu ne sprječava da postavi regresne zahtjeve prema počinitelju, dokle god se vodi računa o sigurnosti žrtve.

Kako se ističe i u GREVIO Izvještaju za BiH, iako su tužitelji poduzeli određene pozitivne korake u smislu informisanja žrtava o njihovom pravu za postavljanje imovinskopravnog zahtjeva, oštećene/žrtve nisu dovoljno obaviještene o svom pravu na primarnu naknadu i tužitelji ne prikupljaju dokaze koji su sudu potrebni da bi odlučio o imovinskopravnom zahtjevu. Posljedično, a kao što je predviđeno zakonima o krivičnom postupku kada prikupljeni dokazi ne pružaju dovoljan osnov za potpuno ili djelimično usvajanje imovinskopravnog zahtjeva, sudije/sutkinje krivičnog suda upućuju oštećenu/žrtvu na parnični postupak za rješavanje imovinskopravnog zahtjeva. Osnovni razlog za upućivanje oštećenih na parnični postupak je procjena da bi razmatranje imovinskopravnih zahtjeva u krivičnom postupku „u značajnoj mjeri odugovlačilo krivični postupak”.

Tabela 6: Informisanost žrtve/oštećene i postavljanje imovinskopravnog zahtjeva (IPZ) u okviru krivičnog postupka

Da li je oštećena/žrtva (ili preživjeli srodnik) obaviještena o pravu na IPZ od strane suda		Da li je oštećena/žrtva postavila IPZ?			Da li je o IPZ odlučivano u okviru krivičnog postupka?	
DA	NE	DA	NE	NEMA podatka	DA	NE
151	64	27	119	5	3	24
215	151	27				

U nastavku tablearno predstavljamo brojčane podatke o praćenim slučajevima s obzirom na informisanost oštećene od strane suda o pravu na podnošenje imovinskopravnog zahtjeva; okolnosti da li je oštećena postavila takav zahtjev i konačno, da li je o postavljenom zahtjevu odlučeno u okviru krivičnog postupka.

Iako je u većini predmeta oštećena poučena o pravu na postavljanje imovinskopravnog zahtjeva (više od 70%), naknada, prvenstveno nematerijalne štete, se traži u manje od 20% slučajeva. Oštećene često nisu dovoljno pripremljene da postave jasan i precizan zahtjev za naknadu štete u pogledu vrste (materijalna ili nematerijalna šteta) i visine, što ukazuje na informacijski deficit i redovno vodi upućivanju oštećenih na parnicu.

Osim toga, oštećene nemaju uvijek priliku da postave imovinskopravni zahtjev, jer se ne saslušavaju u svakom slučaju, naročito ako je krivični postupak okončan sklapanjem sporazuma o priznanju krivnje. Sudovi ne provjeravaju uvijek da li je oštećena upoznata sa pravom na postavljanje imovinskopravnog zahtjeva i da li je takav zahtjev postavila. Ponekad se oštećena u presudi poučava o pravu na postavljanje zahtjeva i istovremeno se sa takvim (potencijalnim) zahtjevom upućuje na parnicu.

O imovinskopravnom zahtjevu je odlučeno u tek tri predmeta, od čega je u jednom predmetu djelomično odlučeno o postavljenom zahtjevu.¹⁶⁴ U najvećem broju slučajeva oštećene se sa imovinskopravnim zahtjevom upućuju na parnicu. Sistematsko upućivanje oštećenih na parnicu nosi sa sobom određen broj izazova, kako je identifikovano i u GREVIO Izvještaju, a to je da podnošenje zahtjeva za naknadu štete u parničnom postupku znači dodatne troškove i prepreke za oštećene, uključujući troškove parničnog postupka i naknade za advokata, čime se dodatno povećava rizik od sekundarne viktimizacije i daljnjih odgoda u obezbjeđivanju naknade.

Primjeri iz sudske prakse:

U predmetu Silovanje iz člana 203. stav 5. u sticaju sa krivičnim djelom *Rododskrvnuće* iz člana 213. KZ FBiH koje je počinitelj izvršio prema svojoj maloljetnoj unuci, sud¹⁶⁵ je propustio priliku da donese odluku o imovinskopravnom zahtjevu, iako su bila provedena sva relevantna vještačenja, te utvrđena visina duševne boli, naruženosti, kao i umanjjenje životne aktivnosti. Oštećena je bila prinuđena ponovo proživljavati traumatsko iskustvo i izlagati se ponovnom vještačenju vještaka koji je već sačinjavao Nalaz i mišljenje u krivičnom postupku, te je bila izložena troškovima koji su u parnici iznosili cc. 300,00 KM.

Sud nije odlučio o imovinskopravnom zahtjevu, jer oštećena nije ni saslušana tokom postupka. Međutim u pouci o pravnom lijeku sud navodi da oštećena ima pravo na žalbu-postavlja se pitanja na šta da se žali kada nije odlučeno

¹⁶⁴ Općinski sud Tuzla (Nasilje u porodici), Općinski sud Konjic (Nasilje u porodici) i Kantonalni sud Novi Travnik (Razbojništvo u sticaju sa Silovanjem sa smrtnim ishodom).

¹⁶⁵ Kantonalni sud Zenica.

o imovinsko-pravnom zahtjevu. U značajnom broju predmeta nasilja u porodici okončanih okrivljujućom presudom na osnovu priznanja optuženog, često nema podataka. U obrazloženju presude nema podataka o tome da li je oštećena pozvana ročište, pa da je tužilac eventualno odustao od njenog saslušanja, zbog priznanja optuženog, uslijed čega oštećena vjerovatno nije ni upoznata sa mogućnošću postavljanja imovinsko-pravnog zahtjeva, budući da se ne spominje u obrazloženju presude, a dodatno zato što sud uopće nije donio odluku o tome da li oštećenu upućuje na parnicu sa takvim zahtjevom. U drugim slučajevima sud u obrazloženju navede da nije odlučeno o imovinsko-pravnom zahtjevu, jer je 'oštećenu u pogledu eventualnog odštetnog zahtjeva valjalo uputiti na građansku parnicu, jer se ista nije pojavila na glavnom pretresu i sudu nije poznato da li će ista postavljati postavljati odštetni zahtjev prema optuženom'.¹⁶⁶

Na upit tužitelja da li traži naknadu štete, oštećena je odgovorila da traži naknadu štete, ako na to ima pravo, a na upit u kojem iznosu izjašnjava se da ne zna, šta imam pravo tražim. Tužilac navodi da je to drugi postupak, ali je mora pitati.¹⁶⁷

Monitoringom je obuhvaćen i predmet *Ubistvo* iz člana 166. stav 1. KZ FBiH, u kojem je prvostepene presuda donesena na osnovu Sporazuma o priznanju krivice, na osnovu kojeg je optuženi oglašen krivim i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od jedanaest (11) godina.¹⁶⁸ Kćerke žrtve su sa imovinskopravnim zahtjevima upućene na parnični postupak, iz kojeg razloga su izjavile žalbu na prvostepenu presudu kojom su tražile da se pobijana presuda ukine i predmet vrati na ponovni postupak ili da se ista preinači tako što će Vrhovni sud FBiH odlučiti o imovinskopravnom zahtjevu. Vrhovni sud FBiH je žalbu odbio kao neosnovanu i potvrdio prvostepenu presudu, a u obrazloženju je navedeno da podaci krivičnog postupka u konkretnom slučaju nisu pružali pouzdan snov ni za potpuno niti za djelomično presuđenje postavljenog imovinskopravnog zahtjeva. U zaključenom Sporazumu o priznanju krivice predloženo je da se oštećene sa imovinskopravnim zahtjevom upute na parnicu, a što je usvojeno od strane prvostepenog suda, jer u toku prvostepenog postupka nije izvršeno vještačenje po vještaku neuropsihijatrijske struke na okolnosti postojanja, visine i intenziteta duševne boli kod oštećenih kao osnov za preciziranje zahtjeva naknade nematerijalne štete. Vještačenje nije određeno ni naredbom tužilaštva, niti suda, zbog čega sud nije imao činjeničnu podlogu za odlučivnja o navedenom zahtjevu.

2.3. VANSUDSKI ASPEKTI PRAĆENIH PREDMETA RODNO ZASNOVANOG NASILJA

2.3.1. Analiza strukture počinitelaca

Od ukupno 200 počinitelja u ispitivanom uzorku, u najvećem procentu slučajeva počinitelj djela rodno zasnovanog nasilja pripada dobnoj grupi 31-35 godina i 41-45 godina (u 33,5% slučajeva), iako je u ovom ciklusu monitoringa uočena povećana zastupljenost mlađih počinitelja u dobi 18-24 godine (13% slučajeva). Pojačana zastupljenost mlađih počinitelja je alarmantna kao činjenica, osim sama po sebi, ali

¹⁶⁶ Općinski sud u Tešnju.

¹⁶⁷ Općinski sud Sarajevo.

¹⁶⁸ Kantonalni sud Sarajevo.

i zato što pokazuje da dosadašnji napori za podizanje svijesti (javnosti/građana/ki)¹⁶⁹ u kombinaciji sa blagom kaznenom reakcijom pravosudnog sistema, sa izuzetnim određivanjem zaštitnog nadzora za žrtve porodičnog nasilja, bez izricanja sigurnosnih mjera, između ostalog obavezan psihosocijalni tretman (ali i druge), sa nedovoljnim određivanjem zaštitnih mjera, ne odvrćaju efektno mlađe muškarce od vršenja ovih krivičnih djela, naročito nasilja u porodici.

Prema dostupnim podacima, najveći broj počinitelja ima srednju stručnu spremu (60% slučajeva), po zastupljenosti slijede počinitelji sa osnovnim obrazovanjem (26,5%). Počinitelji djela rodno zasnovanog nasilja su različitih zanimanja, što je razumljivo jer po obrazovanju preovladavaju počinitelji sa osnovnim i srednjim obrazovanjem. Ipak, većina počinitelja je u vrijeme počinjenja djela bila nezaposlena (51,5%), što se redovno uzimalo u obzir kao olakšavajuća okolnost (nezaposlenost i loše materijalne prilike počinitelja). Više od polovine počinitelja (60,5%) ima prebivalište u manjem mjestu (selo, predgrađe), dok je u nešto manje od 40% slučajeva počinitelj nastanjen u gradu.

Podaci o ranijoj osuđivanosti počinitelja pokazuju da je neznatno veći broj neosuđivanih počinitelja (52%) nasuprot ranije osuđivanih lica (48%). U uzorku kojeg čine recidivisti u vršenju krivičnih djela, trećina su povratnici u činjenju srodnih krivičnih djela i to najčešće nasilje u porodici. Ovaj podatak naglašava potrebu za odlučnijom reakcijom društva na slučajeve rodno zasnovanog nasilja, naročito nasilja u porodici, jer trenutni odgovor krivičnog sistema ne odvrća počinitelje u dovoljnoj mjeri od ponovnog činjenja djela nasilja nad ženama.

2.3.2. Odnos žrtve i počinitelja

Polazeći od određenja članova porodice u KZ FBiH¹⁷⁰ i dalje je za ženu najopasnija njena porodica (krvni srodnik, intimni partner ili tazbinski srodnik). Tako, **žene su u više od polovine slučajeva za sve vrste krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja bile žrtve nasilnog postupanja svojih sadašnjih ili bivših bračnih, vanbračnih i intimnih partnera (63,5%). Nasilje od strane intimnih partnera predstavlja najčešći oblik nasilja nad ženama** (od psihološkog nasilja preko vrijeđanja, šamaranja, povlačenja za kosu, bacanja predmeta na oštećenu do teških oblika fizičkog nasilja – udaranje zatvorenim pesnicama po glavi i licu oštećene, šutiranje tijela, premlaćivanje, seksualizirano nasilje itd). Osim toga, nasilje nad ženama počinjeno od strane intimnog partnera rijetko predstavlja izolovani incident, a mnogo češće se dešava u kontinuitetu, kroz duži vremenski period, sa različitim modalitetima nasilja. Nasilje nad ženama se dešava i tokom trudnoće oštećene, a i nakon rođenja djeteta, obično pred maloljetnom djecom. **Dodatnih 24% slučajeva otpada na najbliže krvne srodnike (otac, sin). Samo u 7,8% slučajeva počinitelj je bio osoba iz šireg okruženja oštećene, a u pet predmeta od praćenih 200 počinitelj je bio nepoznata osoba (što čini 2,3% slučajeva).**

Analiza odnosa žrtve i počinitelja u slučajevima femicida pokazuje da je struktura žrtava raznolika (žrtva je komšinica počinitelja, advokatica koja je zastupala bivšu suprugu počinitelja, majka počinitelja, strina počinitelja, radna kolegica počinitelja,

¹⁶⁹ Kako je navedeno u Istraživanju OSCE-a za Bosnu i Hercegovinu: Nadležna entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja trebala bi osigurati da programi prevencije rodnih stereotipa koji se odnose na stavove, vjerovanja i ponašanja budu uključeni u osnovne i srednje škole i da školsko osoblje bude dobro obučeno da identificira i riješi ovo pitanje. Peer-to-peer obrazovni programi bi također trebali biti dio redovnih aktivnosti za sprječavanje nasilja nad ženama i djevojčicama u školama.

¹⁷⁰ Član 2. tačka 23. Članovi porodice, u smislu ovog zakona, jesu: bračni i vanbračni drug, bivši bračni i vanbračni drug, krvni rođak u ravnoj liniji, usvojitelj i usvojenik, rođak u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno i srodnik po tazbini do drugog stepena zaključno.

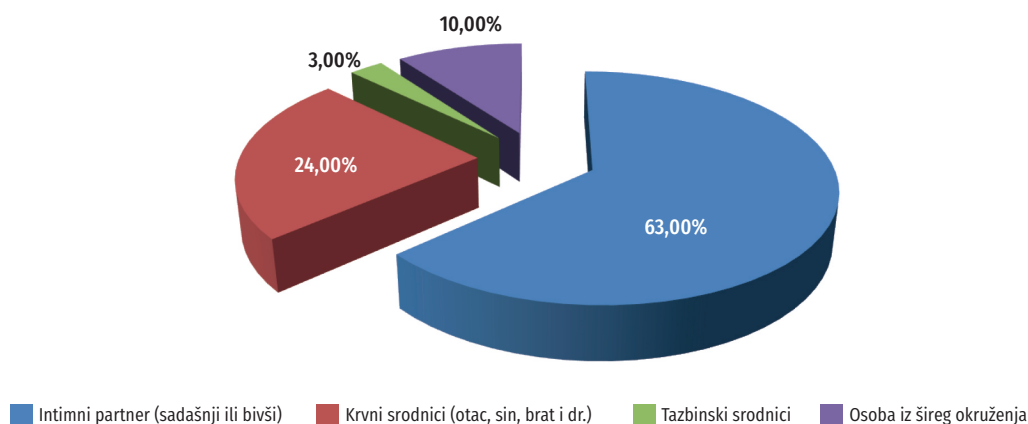
Tabela 7: Dobna struktura žrtava/oštećenih u praćenim predmetima - po krivičnim djelima

GRUPE KD	DOBNE GRUPE											nema podatka	TOTAL	
	0-14	14-18	18-24	25-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65			65+
A Krivična djela protiv života i tijela	166 Ubistvo	0	0	0	0	0	1	0	4	2	2	1	1	11
	UKUPNO KD protiv života i tijela	0	0	0	0	0	1	0	4	2	2	1	1	11
B Krivična djela protiv spolne slobode i morala	203 Silovanje (jedno sa smrtnom posljedicom)	0	3	1	0	0	2	2	0	0	1	3	0	12
	207 Spolni odnošaj s djetetom	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	208 Bludne radnje	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4
	211 Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	UKUPNO KD protiv spolne slobode i morala	4	4	1	0	0	2	2	0	0	1	3	1	18
C Krivična djela protiv braka, porodice i mladeži	216 Vanbračna zajednica sa mladim maloljetnikom	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
	219 Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	222 Nasilje u porodici (jedno sa smrtnom posljedicom 222/6)	8	2	25	22	25	18	21	12	16	10	5	11	180
	223 Izbjegavanje izdržavanja	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Druga KD	UKUPNO KD protiv braka, porodice i mladeži	11	4	25	22	25	18	21	12	16	10	5	11	185
	289/3 Razbojništvo (u sticaju sa 203 Silovanjem i naknadna smrtna posljedica)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
UKUPNO (A+B+C+D)	183 Ugrožavanje sigurnosti (izmijenjena iz NUP 222 na 3. ročištu)	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	Ukupno ostala KD	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	2
	UKUPNO (A+B+C+D)	15	8	26	23	25	18	24	14	20	12	8	16	216
Procentualna zastupljenost		7%	4%	12%	11%	12%	8%	11%	6%	9%	6%	7%	3%	100%

vabračna partnerica počinitelja, sestra počinitelja). **Svim žrtvama je zajedničko da su počinitelja prethodno poznavale.**

Postojeće kampanje informiranja i podizanja svijesti, kako potencijalnih počinitelja, tako i potencijalnih žrtava/oštećenih, nisu dovoljno fokusirane i efektne. Institucionalni mehanizmi za osiguranje rodne ravnopravnosti, relevantna ministarstva i institucije vlada FBiH, nevladine organizacije i mediji trebaju prilagoditi i intenzivirati svoje redovne kampanje, kako bi se suprotstavili shvatanju tradicionalnih rodni uloga i stereotipa, podigli svijest o individualnim i društvenim posljedicama i štetnosti nasilja nad ženama i djevojčicama, promovirali dostupne službe za podršku žrtvama i kako bi povećali osjetljivost društva za sprječavanje nasilja, uključujući i razvijanje nulte tolerancije prema nasilju, naročito nasilja u porodici, kao i angažovanje muškaraca i dječaka da govore protiv nasilja nad ženama i djevojčicama. U nastavku je dat grafički prikaz odnosa počinitelja spram žrtve u praćenim predmetima rodno zasnovanog nasilja.

Grafikon 3: Odnos počinitelja spram žrtve

2.3.3. Analiza strukture i položaja žrtava/oštećenih

U ispitivanom uzorku krivičnih predmeta bilo je 216 oštećenih/žrtava krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja, što je veći broj od broja počinitelja (203), zato što je u nekoliko predmeta bilo više oštećenih. Oštećene su različitog uzrasta, od mlađih maloljetnica (0-14 godina) u 15 predmeta do oštećenih starije dobi koje su pripadale grupi iznad 65 godina (njih 16 ukupno). U približnom procentu (između 8,0 i 13,0%) su zastupljene sljedeće dobne skupine 18-24; 25-30; 31-35; 36-40 i 41-45 godina. Na maloljetne oštećene otpada preko 10% od ukupnog broja oštećenih.

Analiza dobne strukture žrtava seksualnog nasilja pokazuje da su žrtve/oštećene najčešće najmlađe dobi i starije dobi. Maloljetnice su žrtve seksualnog nasilja u 42% slučajeva, a žene starije od 65 godina u preko 20% predmeta.

Spisi krivičnih predmeta uglavnom ne sadrže potpune podatke o oštećenim, što je otežalo analizu strukture oštećenih i izvođenje zaključaka o zastupljenosti pojedinih kategorija oštećenih. Gledajući obrazovnu strukturu, i ako uzmemo u obzir da nedostaju podaci o oštećenim u najvećem broju predmeta (57%), u odnosu na predmete gdje su podaci dostupni, najveća je zastupljenost oštećenih koje su završile srednju školu (20%) i oštećenih koje su završile samo osnovnu školu (7,5%). Oštećene su najčešće nezaposlene i ekonomski ovisne (23%) ili se nalaze na redovnom školovanju (preko 10%). Ipak, navedene podatke ne treba tumačiti na način da je manja vjerovatnoća da će visoko obrazovane žene biti žrtve nasilja, jer ova katego-

rija žrtava generalno nije sklona prijavljivanju djela nasilja zbog stigme i straha od osude okoline (radne, porodične, profesionalne itd.). U nešto više od 50% slučajeva oštećena živi na selu ili u manjem mjestu (predgrađu).

Tabela 8: Dobna struktura žrtava seksualiziranog nasilja (*)

DOB ŽRTVE	KRIVIČNO DJELO					
	203 Silovanje	207 Spolni odnosaj s djetetom	208 Bludne radnje	211 Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije	Nominalna dobna zastupljenost	Procentualna dobna zastupljenost
0-14	0	1	3	0	4	21,1%
14 -18	3	0	0	1	4	21,1%
18 - 24	1	0	0	0	1	5,3%
41-45	2	0	0	0	2	10,5%
46-50	2	0	0	0	2	10,5%
61-65	1	0	0	0	1	5,3%
65+	4	0	0	0	4	21,1%
Nepoznato	0	0	1	0	1	5,3%
Ukupno žrtve nekog od oblika seksualiziranog nasilja	13	1	4	1	19	100%

(*) Uvrštene su i žrtve iz predmeta u kojima silovanje nije bilo osnovno djelo, nego djelo u sticaju

Za cjelovitu analizu profila oštećene/žrtve djela rodno zasnovanog nasilja, bilo bi potrebno raspolagati potpunim podacima o društvenom statusu oštećenih/žrtava, a koji u velikoj mjeri ovise od njihovog zanimanja i zaposlenosti. Podaci koji su dosad prikupljeni pokazuju da društveni i radnopravni status žena utiče na rizik od rodno zasnovanog nasilja nad ženama s obzirom da pojedina zanimanja svojim karakteristikama doprinose povećanju ugroženosti žene (noćni rad, malo plaćen rad, nezaposlenost, penzionerski položaj itd.).

2.4. UOČENE DOBRE PRAKSE U KRIVIČNOPRAVNOM TRETMANU SLUČAJEVA RODNO ZASNOVANOG NASILJA

Pored primjera dobre prakse navedenih u pripadajućim tematskim cjelinama, u nastavku će biti navedeni konkretizirani primjeri dobre prakse uz identificiranje sudova na kojima je uočena takva praksa, osim ako se zaključak odnosi na većinu ciljanih sudova, što će svakako biti naglašeno.

Primjeri uspješne i korektne saradnje sa sudovima: U odnosu na većinu ciljanih sudova obuhvaćenih monitoringom tokom 2022. godine monitorke su kroz pasivni monitoring primijetile da se u dokaznim materijalima, pored uobičajenih dokaznih sredstava, sve češće koriste socijalne anamneze porodice ili oštećene ili optuženog, što ukazuje na poboljšanje u vidu većeg stručnog uključivanja centara za socijalni rad u poređenju sa prethodnim ciklusima monitoringa.

Ostali primjeri dobre prakse:

Uočeno je i proaktivno postupanje tužilaštva, izjavljivanje žalbe i preinaka presude uz oštrije kažnjavanje, uslovna osuda promijenjena u kraću kaznu zatvora¹⁷¹.

Uočeni su primjeri ekspeditivnog okončavanja postupaka u slučajevima Nasilja u porodici. U jednom predmetu, nakon potvrđivanja optužnice, postupak je okončan u roku od dva mjeseca i nije bilo nepotrebnog odlaganja.

Adekvatno uvažavanje prethodne osuđivanosti za srodna i/ili ista krivična djela što vodi proporcionalnom i odvraćajućem kažnjavanju, što je u skladu sa članom 49. stav 2. KZ FBiH: Kad sud odmjerava kaznu učinitelju za krivično djelo učinjeno u povratu, posebno će uzeti u obzir je li ranije djelo iste vrste kao i novo djelo, jesu li oba djela učinjena iz istih pobuda i koliko je vremena proteklo od ranije osude ili od izdržane ili oprostene kazne. Korisno je i izrečenom sankcijom počinitelju jasno poslati poruku neprihvatljivosti i kažnjivosti nasilja, uz mogućnost da se kazna zatvora za nasilje u porodici zamijeni radom za opšte dobro na slobodi. Odluka da se kazna zatvora zamijeni radom za opće dobro na slobodi zasniva se na ocjeni da, uzimajući u obzir sve okolnosti koje određuju vrstu i mjeru kazne, izvršenje kazne zatvora ne bi bilo prijeko potrebno za ostvarenje svrhe kažnjavanja, ali istovremeno uslovna kazna ne bi bila dovoljna za postizanje opće svrhe krivičnih sankcija.¹⁷² Ovo je naročito slučaj kada počinitelj djela nasilja u porodici ima maloljetnu djecu, pa je boravak na slobodi neophodan kako bi radom doprinosio izdržavanju djece.

Sud je rješenjem o potvrđivanju optužnice odbio zahtjev tužitelja za kazneni nalog zbog neadekvatne krivičnopravne sankcije¹⁷³

Odlučivanje, makar i djelomično, o imovinsko-pravnom zahtjevu u krivičnom postupku koji se ticao naknade materijalne štete¹⁷⁴: Radi se o predmetu *Nasilje u porodici*, u kojem je sud, budući da se u toku istrage oštećeni (majka i sin optuženog) nisu izjašnjavali u pogledu imovinskopravnog zahtjeva, uz obavijest da mogu prisustvovati ročištu radi saslušanja optuženog i izdavanja kaznenog naloga, dostavio obrazac na kojem mogu istaći svoj imovinskopravni zahtjev, što su oštećeni i učinili popunivši obrazac sa određenim podacima i dokazima o troškovima koje su imali (troškovi života zbog napuštanja porodične kuće, troškovi liječenja, lijekova i drugih potrepština).

Izuzetni slučaj uslovne osude uz zaštitni nadzor za djelo Nasilje u porodici. U predmetu *Nasilje u porodici* sud je na osnovu kaznenog naloga izrekao okrivljujuću presudu i optuženog uslovno osudio uz zaštitni nadzor, a što je obrazloženo na sljedeći način: '(...) Kako se na osnovu navedenih dokaza, a i na osnovu izjave optuženog, može zaključiti da optuženi ima određenih zdravstvenih problema, koji utiču na njegovo ponašanje, ovaj sud ga je na osnovu člana 69. KZ FBiH stavio pod zaštitni nadzor, tako što je odredio da je optuženi dužan da se liječi u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, da posjećuje Centar za mentalno zdravlje, kao i druga određena psihijatrijska, psihološka i druga savjetovališta i da postupa po njihovim savjetima. S obzirom na činjenicu da optuženi konzumira alkohol i da i to takođe utiče na njegovo ponašanje Sud

¹⁷¹ Općinski sud Tuzla.

¹⁷² Član 44. stav 2. Krivičnog zakona Federacije BiH.

¹⁷³ Općinski sud Sarajevo.

¹⁷⁴ Općinski sud Konjic.

ga je obavezao da se uzdržava od upotrebe alkoholnih pića. Imajući u vidu činjenicu da su supruga optuženog i njegov sin, zbog nasilničkog ponašanja optuženog bili prinuđeni napustiti zajedničko domaćinstvo u kojem su do tada živjeli sa optuženim, te činjenicu da se na osnovu materijalnih dokaza koji se nalaze u spisu predmeta može zaključiti da optuženi od tada sam raspolaže sa penzijom koju prima, kao i sa cjelokupnom zajedničkom imovinom, ovaj sud mu je imajući u vidu i odredbe Porodičnog zakona, odredio obavezu da sa penzijom i drugim prihodima i imovinom raspolaže na primjeren način u skladu sa bračnim i porodičnim obavezama. (...) Kako bi pratio da li optuženi ispunjava obaveze koje su mu određene zaštitnim nadzorom, ovaj sud će od Centra za socijalni rad u Konjicu tražiti povremeno izvještaj o tome, pa ukoliko utvrdi da optuženi ne ispunjava te obaveze, sud može donijeti odluku da opozove uvjetnu osudu koja je izrečena optuženom i da mu izrekne kaznu zatvora u trajanju od 5 mjeseci, koja mu je utvrđena uvjetnom osudom.¹⁷⁵

U jednom predmetu *Nasilje u porodici*, postupajući sud je cijenio kao otežavajuću okolnost bezobzirnost koju je optuženi pokazao prilikom počinjenja predmetnog krivičnog djela u odnosu na ženskog člana porodice sa kojim živi (kćerka), koja je praktično tek stupila u punoljetstvo (u momentu počinjenja djela imala je 20 godina).¹⁷⁶ Uprkos tome, izrečena je novčana kazna i pored činjenice da je ranije osuđivan za istovrsno krivično djelo, da mu je već ranije bila izrečena mjera zabrane približavanja oštećenoj, ali ništa od navedenog nije uticalo na optuženog.

Uvažavanje prethodne osuđivanosti – iako je uočeno da u većini slučajeva prethodna osuđivanost nije adekvatno vrednovana kao otežavajuća okolnost, primijećeno je pred Općinskim sudom u Gračanici da se u jednom predmetu *Nasilje u porodici* cijeni kao otežavajuća okolnost višestruka osuđivanost zbog raznih krivičnih djela, između ostalog i zbog istovrsnog krivičnog djela, zbog krivičnih djela sa elementima nasilja, među kojima se ističu krivična djela protiv života i tijela, čiji zaštitni objekt su život i tijelo čovjeka, krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina, te protiv javnog reda i pravnog prometa, što ukazuje na to da je optuženi očigledno lice sklono činjenju krivičnih djela, a što je u konkretnom slučaju dovelo do izricanja kazne zatvora u trajanju od 1 (jedne) godine dana i 6 (šest) mjeseci.

Kažnjavanje za djelo nasilja u porodici u okviru zakonskog raspona zapriječene kazne. Sud je optuženom izrekao kaznu zatvora u trajanju od jedne godine (zakonski minimum) za djelo *Nasilje u porodici* iz člana 222. stav 4. KZ FBiH, iako je po žalbi ova odluka preinačena u pogledu krivičnopravne sankcije tako da je počinitej suđen na kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Općinski sud Konjic.

¹⁷⁶ Općinski sud Bihać.

¹⁷⁷ Općinski sud u Tuzli.

07 1. Uvod**09** 1.1. Zakonski okvir i politike u oblasti prevencije i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja**11** 1.2. Pristup i saradnja sa sudovima**12** 1.3. Metodologija praćenja**13** 1.4. Struktura uzorka za analizu**15** 2. Analiza praćenih predmeta**17** 2.1. Materijalnopravni aspekti**22** 2.1.1. Pravna kvalifikacija**32** 2.1.2. Kaznena politika**46** 2.1.3. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti**55** 2.2. Procesnopravni aspekti**55** 2.2.1. Izazovi dokazivanja nasilja u porodici**58** 2.2.2. Tok i dinamika postupka: ostvarivanje načela efikasnosti**60** 2.2.3. Zaštita oštećene/žrtve nasilja u krivičnom postupku**64** 2.2.4. Ostvarivanje naknade štete putem imovinskopravnih zahtjeva**67** 2.3. Vansudski aspekti praćenih predmeta rodno zasnovanog nasilja**67** 2.3.1. Analiza strukture počinilaca**68** 2.3.2. Odnos žrtve i počinitelja**70** 2.3.3. Analiza strukture i položaja žrtava/oštećenih**71** 2.4. Uočene dobre prakse u krivičnompravnom tretmanu slučajeva rodno zasnovanog nasilja**75** 3. Zaključna razmatranja i preporuke**75** 3.1. Zaključna razmatranja**78** 3.2. Preporuke**78** 3.2.1. Opšte preporuke**79** 3.2.2. Konkretizirane preporuke

3. Zaključna razmatranja i preporuke

3.1. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nasilje nad ženama je vodeći problem u oblasti zaštite ljudskih prava u svijetu, ali i u BiH. Izazovi sa kojima se suočavaju žene žrtve rodno zasnovanog nasilja u domaćem kontekstu ogledaju se, između ostalog, i u neadekvatnom odgovoru sistema krivičnog pravosuđa.

Prethodno izneseni nalazi pokazuju da BiH još uvijek nije ispunila većinu obaveza koje je prihvatila, prvenstveno, pristupanjem Istanbulske konvenciji. Iako je šesta država članica Vijeća Evrope koja je 2013. godine ratificirala Istanbulske konvencije, primjena zakonskih odredbi usmjerenih na sprječavanje i kažnjavanje nasilja nad ženama u BiH još uvijek nije zadovoljavajuća.

Zakonski krivičnopravni okvir je neophodno dalje unaprijediti. Pojedina krivična djela rodno zasnovanog nasilja treba eksplicitno uvesti u materijalno krivično zakonodavstvo. Relevantni zakoni u BiH ne sadrže zasebnu definiciju nasilja nad ženama i rodno zasnovanog nasilja, a sve postojeće definicije nasilja su rodno neutralne. Krivični zakoni BiH i FBiH, koji čine osnovni pravni okvir za krivično procesuiranje nasilja nad ženama, kriminalizuju djela nasilja na rodno neutralan način. Femicid kao ubistvo žene od strane muškarca, koje je često krajnji ishod nasilja u porodici i partnerskog nasilja, nije predviđen kao zasebno krivično djelo. Nasilje počinjeno u intimnim partnerskim vezama nije predviđeno kao zaseban oblik rodno zasnovanog nasilja. Intimni partneri nisu članovi porodice, osim ako nisu formirali vanbračnu zajednicu u skladu sa odredbama porodičnog zakonodavstva, što znači da se nasilje koje jedan intimni partner počinji prema drugom kvalifikuje u skladu sa zakonskim odredbama koje su u cjelosti rodno neutralne i ne uvažavaju specifičnost nasilja u partnerskim vezama. Proganjanje, prisilni brak i genitalno sakaćenje nisu kriminalizirani u Federaciji BiH, što je suprotno međunarodnom pravu. Krivična djela koja uključuju seksualno nasilje nisu u potpunosti definisana u skladu sa Istanbulske konvencijom i standardom prema kojem se svi pokušaji nasilja nad ženama moraju kriminalizirati. Definicija silovanja u domaćem zakonodavstvu nije usklađena sa međunarodnim standardima, uključujući standarde Istanbulske konvencije, u cilju kažnjavanja svakog seksualnog čina izvršenog prema drugoj osobi bez davanja (izričite) saglasnosti.

Država i svi državni organi trebaju pokazati beskompromisnost i odlučnost u sprječavanju i suzbijanju femicida. Prvi korak u tom pravcu je kriminaliziranje femicida kao zasebnog krivičnog djela ili pak predviđanje posebnog kvalifikatornog oblika ubistva - iako je ova druga solucija nepoželjnija, zbog rodne neutralnosti krivičnog djela ubistva. Osim toga, i nevezano za zakonodavne izmjene, ključno je da profesionalci (naročito policija i tužilaštva) vrše adekvatnu procjenu rizika u slučajevima porodičnog nasilja. Porodične i partnerske veze su najčešći kontekst za femicid, a historijat porodičnog nasilja, uhođenje i manifestacije patološke ljubomore, zloupotreba alkohola i upućivanju prijatni ubistvom i/ili samoubistvom (naročito u slučaju raskida intimne veze), te posjedovanje vatrenog oružja predstavljaju ozbiljne indikatore visokog rizika od smrtnog ishoda rodno zasnovanog nasilja. Uprkos tome, blaga i neubjedljiva kaznena politika, te nizak procenat izrečenih zaštitnih mjera i mjera sigurnosti, u nedostatku procjene sigurnosnih rizika, dovodi u pitanje koordinisan i sistemski odgovor na porodično nasilje i posljedično femicid u bosanskohercegovačkom društvu.

Neophodna su dalja unapređenja institucionalnih praksi u oblasti zaštiti žena od nasilja. U većini slučajeva rodno zasnovanog nasilja nedostaje pružanje trenutne, adekvatne i senzibilizirane zaštite ženi (oštećenoj/preživjeloj/žrtvi).

Direktna podrška preživjelim nasilja nad ženama i praćenje krivičnih postupaka nasilja nad ženama ukazuje na nedostatak holističkog pristupa, kao i na nedostatak suštinske i funkcionalne koordinacije između svih relevantnih subjekata u sistemu zaštite. Mjere prevencije, zaštite i krivičnog gonjenja ne uzimaju dosljedno u obzir odnos između žrtava/preživjelih, počinitelja, djece i njihovog šireg okruženja, te na taj način otežavaju donošenju informisanih i prikladnih odluka, kao što to zahtijevaju međunarodni standardi. Ne postoje adekvatni protokoli za procjenu rizika za žene koje su preživjele nasilje nad ženama i koje se moraju baviti mnogim postupcima u različitim institucijama kako bi riješile problem nasilja i povećale ličnu sigurnost.

Počinitelji djela rodno zasnovanog nasilja se pretežno procesuiraju za blaži oblik djela, sa pojačanom pažnjom posvećenom olakšavajućim okolnostima. Manja je vjerovatnoća da će biti uočene i vrednovane sve otežavajuće okolnosti konkretnog djela. Djela porodičnog nasilja se redovno kvalifikuju u blažem obliku, bez prepoznavanja prisutne maloljetne djece kao žrtava nasilja u porodici. Iako definicija nasilja u porodici ima svoje nedostatke (ne obuhvatajući izričito djecu kao indirektnu žrtvu i ne obuhvatajući nasilje počinjeno putem interneta i mobilne telefonije), svi relevantni subjekti imaju prostora za šire, sveobuhvatnije tumačenje koje im omogućava da uzmu u obzir okolnost da je dijete bilo prisutno tokom nasilja u porodici. Iako je psihološko nasilje uobičajeno u intimnim partnerskim vezama i to najčešće u formi omalovažavanja i uvreda, ljubomore, te dominirajućih/kontroli-
rajućih ponašanja, nisu uočeni slučajevi procesuiranja djela psihološkog nasilja, a koje nije istovremeno (u istom djelu) kumulirano sa fizičkim nasiljem.

Problemi sa kvalifikacijom i ocjenjivanjem svih elemenata djela se javljaju i u slučajevima seksualnih delikata. Istanbulska konvencija zahtijeva uklanjanje bilo kog zahtjeva da seksualni napad bude počinjen upotrebom sile i nasilja, insistirajući na tome da je kriterijum za definiciju silovanja i seksualnog nasilja – pristanak, da li je žena pristala na spolni odnošaj ili ne. Štetni mitovi i rodni stereotipi o tome šta čini silovanje i pristanak široko su rasprostranjeni u pravosudnom sistemu, ali i društvu u cjelini. Pristanak mora biti nedvosmislen i jasan i procjena o tome da

li ga je bilo ili ne, ne smije se zasnivati na pretpostavkama o „tipičnom“ ponašanju u takvim situacijama, koje uglavnom sadrže rodne stereotipe i mitove o muškoj i ženskoj seksualnosti. Ova procjena mora da uvaži velike razlike koje postoje u tome kako žrtve odgovaraju na seksualno nasilje i silovanje. Osim toga, krivični zakon treba pojmovno odrediti i klasificirati silovanje i drugo seksualno nasilje kao zločine protiv fizičkog i psihičkog integriteta i seksualne autonomije žrtve, a ne kao zločine protiv spolne slobode i morala.

Ciljevi posebne i opće prevencije nasilja nad ženama su narušeni neadekvatnim i blagim sankcijama protiv počinitelaca nasilja. Blaže kazne za počinitelje uslovljene su češćim razmatranjem olakšavajućih okolnosti, čak i kada je neprihvatljivo i nesvrshodno smatrati porodični status, odnosno cjelokupne lične prilike počinioca, olakšavajućom okolnošću. U većini slučajeva, ako dijete nije bilo direktnom žrtvom nasilja, ali je svjedočilo kada je jedan roditelj (obično otac) bio nasilan prema drugom roditelju (obično majci), tužioc i sudovi ne uzimaju u obzir ove otežavajuće okolnosti dosljedno, kako je propisano Istanbulsom konvencijom.

Nisu uočene značajnije promjene u toku i dinamici krivičnih postupaka povodom djela rodno zasnovanog nasilja. Postupci se okončavaju u relativno kratkim rokovima (do godinu dana), a krivični postupci za teža krivična djela načelno traju kraće od postupaka za koja je zaprijećena blaža krivičnopravna sankcija. Detaljnija analiza trajanja postupaka pokazuje da je trajanje krivičnih postupaka preko godinu dana najčešće u odnosu na djela nasilja u porodici i djela protiv spolne slobode i morala. Na nekim sudovima ima neopravdano mnogo odlaganja sudskih ročišta, a sudovi ne izriču disciplinske mjere protiv svih lica koja učestvuju u sudskim postupcima kada je riječ o nerazumnim i ponovljenim odlaganjima ročišta.

Izdvojeni predmeti ukazuju na značaj i neophodnost stručnih edukacija i obuka u vezi sa uvođenjem međunarodnih standarda, zakona i relevantnih podzakonskih akata koji postoje za sve stručnjake u sistemu lanca zaštite. Međutim, ne postoje izrađeni specijalizirani edukacijski programi za poboljšanje rodne osjetljivosti policijskih službenika/ca, socijalnih radnika/ca, tužilaca/tužiteljica i sudija/sutkinja. Ovo je u sukobu sa zahtjevima Istanbulske konvencije prema kojem država treba da obezbijedi ili ojača odgovarajuću obuku za relevantne profesionalce koji se bave žrtvama ili počiniocima svih djela nasilja nad ženama o pitanjima kao što su prevencija, prepoznavanje nasilja, rodna ravnopravnost, potrebe i prava žrtava, kao i kako prevenirati sekundarnu viktimizaciju.

Nasilje u porodici se još uvijek doživljava kao manje ozbiljno krivično djelo, za koji sudovi općenito izriču uslovnu osudu i niske kazne, čak i kada se radi o povratnicima u vršenju istog krivičnog djela počinjenog više puta. Istovremeno se ne koriste, u dovoljnoj mjeri, drugi zaštitni i preventivni mehanizmi, kao što su zaštitne mjere i hitni postupci, dok su oštećene izložene dodatnim finansijskim troškovima (upućivanje na parnicu u cilju ostvarivanja imovinskopravnog zahtjeva) i dugoročnim sudskim postupcima.

Praćenje je takođe pokazalo generalno odsustvo pravne i psihološke podrške tokom svjedočenja odraslih žena koje su preživjele nasilje i, u pravilu, upućivanje oštećene na parnični postupak radi ostvarivanja imovinskopravnog zahtjeva putem privatne tužbe. Ova praksa ima poseban efekat na žene žrtve/oštećene, koje

često učestvuju u krivičnim postupcima bez adekvatne socijalne, psihološke i pravne pomoći. Pretežno uvažavanje olakšavajućih okolnosti, manje zastupljeno uočavanje otežavajućih okolnosti koje postoje u konkretnom slučaju, često prati nepotpuno ili neadekvatno obrazloženje takvih okolnosti. Sudovi se često pozivaju na izjavu žrtve da ona odustaje od krivičnog gonjenja i ne traži kompenzaciju kao olakšavajuće okolnosti, što je suprotno principima optužbe i zakonitosti. Pasivnost ili čak povlačenje žrtava/oštećenih iz učešća u krivičnom postupku treba posmatrati u širem kontekstu straha, nedostatka alternative i nedostatka konkretne podrške (profesionalne, finansijske, pravne). Zbog nedostatka informacija, žene žrtve nasilja često sporo ostvaruju svoja prava na zaštitu i pomoć koja su garantirana zakonima, što dovodi do nedostatka povjerenja u rad pravosudnih institucija i uzročnog nedostatka prijavljivanja krivičnih djela nasilja.

Podaci prikupljeni monitoringom krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja i zaključci utemeljeni na tim podacima pokazuju da sistem odgovora na slučajeve nasilja nad ženama treba dalje unaprijediti, manjim dijelom u pogledu zakonskog okvira i politika, a većim dijelom u pogledu implementacije takvog okvira. Izvještaj završavamo sa zaključkom koji proizilazi iz direktnog rada sa ženama žrtvama nasilja, ali i teorijskih analiza i dugogodišnjeg praćenja prakse, a to je da adekvatna i svrsishodna primjena zakonsko-institucionalnog okvira neizostavno pretpostavlja senzibilizirane i obučene profesionalce. Nedostaci u ljudskim resursima prepoznati su kao jedan od najvećih izazova efikasnog funkcionisanja domaćeg sistema prevencije i zaštite od nasilja nad ženama i djevojčicama, zbog čega u tom pravcu trebaju biti usmjereni konkretni, intenzivni i dugoročni napori domaćeg zakonodavca i kreatora politika.

3.2. PREPORUKE

3.2.1. Opšte preporuke

- Uključiti teme o rodno zasnovanom nasilju, posebno o femicidu, u programe edukacije nastavnika, kao i u obrazovni sistem i školske programe osnovnih, srednjih škola i fakulteta.
- Osmisliti i provesti kampanje za podizanje svijesti o rodno zasnovanom nasilju na način koji je usmjeren na žene svih starosnih dobi i socio-ekonomskog porijekla.
- Uspostaviti medijske standarde u pogledu izvještavanja o nasilju nad ženama, uključujući i femicid, kako bi se osiguralo poštovanje dostojanstva i privatnosti žrtava, izbjeglo senzacionalističko izvještavanje, širenje štetnih i ponižavajućih rodni stereotipa i promovisala rodna ravnopravnost i nediskriminacija.
- Razvijati svijest kroz edukacije i kampanje o neophodnosti prijavljivanja saznanja i/ili sumnje na postojanje nasilja u porodici, kako od strane profesionalaca/ki u institucijama sistema (zdravstveni radnici, stručni radnici u socijalnoj zaštiti i obrazovanju), kojima je to zakonska obaveza, tako i od strane članova porodice, susjeda i građana/ki.

3.2.2. Konkretizirane preporuke

Zakonodavac i kreatori politika

- Uskladiti u potpunosti inkriminacije djela rodno zasnovanog nasilja sa definicijama sadržanim u Konvenciji Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici i to konkretno kroz izmjenе i dopune Krivičnog zakona kako bi se uključila krivična djela seksualnog nasilja kao što su genitalno sakaćenje, prisilna sterilizacija, prisilni abortus, prisilni brak i proganjanje.
- Inkriminirati psihološko nasilje počinjeno nad trenutnim ili bivšim partnerom, bez obzira da li počinitelj i oštećena žive u istom domaćinstvu ili ne i bez obzira da li imaju zajedničko dijete ili ne.
- Izričito propisati obavezu da državni organi, zvaničnici, službenici, ustanove i drugi akteri koji nastupaju u ime države/entiteta postupaju u skladu sa dužnom pažnjom odnosno sa potpunom posvećenošću da se spriječe, istraže, kazne i obezbijedi reparacija za djela nasilja nad ženama.
- Ukloniti sve uslove sile ili prijetnje neposrednim napadom, prepoznati seksualni čin kao čin bez (izričitog) davanja saglasnosti, i uključiti posebnu zabranu silovanja u braku, prisilnog braka i genitalnog sakaćenja u Krivični zakon FBiH.
- Usvojiti potrebne mjere kao bi se osiguralo da se bilo koje djelo seksualnog nasilja primjenjuje na sadašnje i bivše bračne partnere ili partnere.
- Inkriminisati rodno motivisano ubistvo žena koje su počinili muškarci u kontekstu rodno zasnovanog nasilja (femicid), kao poseban oblik teškog ubistva.
- Regulisati posjedovanje i upotrebu vatrenog oružja, uključujući i uvođenje ograničenja vlasništva i posjedovanja, posebno tamo gdje je bilo evidentirano nasilje prema ženama i sprovesti kampanje za podizanje svijesti o rizicima korištenja oružja u porodičnim sukobima.
- Uspostaviti jedinstvenu definiciju femicida i pratiti rasprostranjenost femicida na osnovu zvaničnih statističkih podataka.
- Omogućiti izmjenom Krivičnog zakona FBiH da djeca budu prepoznata i registrovana kao žrtve nasilja u svim slučajevima nasilja u porodici, uključujući slučajeve u kojima djeca nisu bila neposredno izložena fizičkom nasilju, ali su svjedočila nasilju nad drugim članom porodice.

Vlade (relevantna ministarstva)

- Unaprijediti multisektorsku saradnju u oblasti sprječavanja i borbe protiv svih oblika rodno zasnovanog nasilja prema ženama i pružanja usluga žrtvama, uključujući i specijalizovane usluge koje pružaju organizacije civilnog društva.
- Preduzeti mjere da se poveća svijest i informisanost žena o njihovim pravima, osigurati da žene imaju jednaku zaštitu u skladu sa zakonom i jednak pristup pravdi, uključujući pravnu pomoć i usluge psihološke podrške.
- Nastaviti sa jačanjem ljudskih i finansijskih resursa za tretman i podršku žrtvama nasilja u porodici na svim nivoima vlasti, posebno vodeći računa

o ekonomski nerazvijenim lokalnim zajednicama kojima treba pružiti dodatnu finansijsku podršku.

- Uspostaviti odgovarajuću metodologiju za kontinuirano praćenje i evaluaciju efikasnosti i djelotvornosti rada svih nadležnih aktera u oblasti prevencije i suzbijanja nasilja nad ženama, uz aktivnu participaciju ženskih organizacija civilnog društva.
- Stvoriti institucionalne i finansijske preduslove za ostvarivanje formalnih zakonskih prava na besplatnu pravnu pomoć za žrtve nasilja nad ženama.
- Uspostaviti specijaliziranu mrežu podrške za žrtve nasilja nad ženama, kroz mandat za obavljanje usluga i podrške iz okvira propisanog za *Oso-bu od povjerenja*.

Pravosuđe (sudovi i tužilaštva)

- Usvojiti posebne protokole o postupanju nadležnih organa i institucija u procesuiranju femicida, kako bi istrage i optuženja bili djelotvorni, a kazne bile srazmjerne težini djela i ostvarile svoj cilj generalne prevencije.
- Ojačati kapacitete institucija krivičnog pravosuđa za istragu, krivično gonjenje, kažnjavanje učinilaca rodno zasnovanog nasilja, a posebno ubistava žena kroz sprovođenje programa obuke i senzibilizacije profesionalaca i kampanja za podizanje svijesti, prevazilaženje rodnih stereotipa i institucionalnog seksizma, koristeći iskustva iz uporednih pravnih sistema.
- Osigurati izricanje kazni koje su srazmjerne i odvrćaju od činjena bilo koje seksualne radnje bez pristanka oštećene, bez obzira na lične karakteristike oštećene.
- Voditi računa o specifičnom kontekstu i historijatu djela rodno zasnovanog nasilja, prilikom krivičnog procesuiranja nasilja u porodici i femicida, kroz detaljno ispitivanje historijata nasilja, ranijeg života i odnosa počinitelja i žrtve/oštećene, uz pribavljanje stručnih mišljenja o profilu ličnosti počinitelja, njegovim mizoginim stavovima i slično.
- Podsticati i razvijati praksu prepoznavanja primarnog nasilnika u slučajevima porodičnog ili intimnog partnerskog nasilja kada, najčešće muškarac, izjavi da je prijavljeno porodično/partnersko nasilje bilo međusobno, uz uvažavanje okolnosti kao što su historijat porodičnog/partnerskog nasilja, prijetnje, nivo straha i stepen povreda kod svake osobe, stepen opasnosti koji svaka od tih osoba stvarno predstavlja po drugu osobu, da li je jedna osoba postupala u samoodbrani i slično.
- Osigurati adekvatno informisanje, pravnu pomoć i psihološku podršku punoljetnim oštećenim razvijanjem specijalizovanih sistema i usluga pravne i psihološke pomoći, prilagođenih žrtvama rodno zasnovanog nasilja.
- Unaprijediti položaj oštećenih u krivičnom postupku i odlučivati o imovinskopravnom zahtjevu oštećenih u krivičnom postupku, kako bi se izbjegla njihova dodatna traumatizacija i sekundarna viktimizacija.
- Osigurati da oštećene budu sistematično informisane o svojim pravima na postavljanje imovinskopravnog zahtjeva, te o procedurama koje slijede.

- Osigurati da u kontekstu sporazuma o priznanju krivnje u predmetima nasilja u porodici oštećena uvijek ima priliku postaviti imovinskopravni zahtjev.
- Osigurati hitno postupanje tužilaca/tužiteljica i sudija/sutkinja, te dosljedno korištenje zakonskih mogućnosti za priznavanje statusa svjedoka pod prijetnjom i ugroženog svjedoka za punoljetne žene koje su preživjele rodno zasnovano nasilje.
- Izricati kazne koje su srazmjerne težini krivičnih djela nasilja u porodici, izricanje kazne ispod propisanih minimalnih kazni u zakonu praktikovati kao izuzetak i uvijek uz temeljito obrazloženje.
- Pružiti detaljno i jasno objašnjenja u vezi sa razmatranjem olakšavajućih i otežavajućih okolnosti u svim slučajevima nasilja u porodici, ali i drugih djela rodno zasnovanog nasilja.
- Temeljno i adekvatno procijeniti posljedice blaže kaznene politike po žene koje su oštećene krivičnim djelom.
- Zagovarati dosljednu praksu da se specifične okolnosti porodičnog statusa i brige o djeci ne mogu razmatrati ili smatrati olakšavajućim okolnostima ili razlozima za primjenu blažih sankcija protiv počinitelja nasilja.
- Uzimati u obzir historijat porodičnog nasilja i vjerovatnoću ponovnog počinjenja nasilja prilikom odlučivanja o starateljstvu nad djecom i režimu viđanja i održavanja kontakata djeteta sa roditeljem sa kojim ne žive (najčešće očevi), na način da ostvarivanje viđanja ili prava na staranje ne ugrožavaju prava i sigurnost žene žrtve i/ili maloljetne djece.
- Dosljedno i pažljivo procijeniti potrebu za pokretanjem postupka za izricanje zaštitnih mjera paralelno sa krivičnim postupkom, u svim slučajevima nasilja u porodici.
- Osigurati povezanost između spisa krivičnog predmeta nasilja u porodici i evidencija o izrečenim zaštitnim mjerama pred prekršajnim sudovima povodom istog djela porodičnog nasilja.

Centri za socijalni rad, policija, tužilaštvo

- Unaprijediti kapacitete zaposlenih u ustanovama socijalne zaštite, policiji i tužilaštvu za prepoznavanje i procjenu specifičnih rizika od nasilja u porodici i femicida.

